

ХР

Пралетарыі ўсіх краін, аднайцесья.

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 5 жніўня 1988 г. № 32 (3442) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Фальклорна-этнаграфічны калектыў саўгаса імя Чапаева Івацэвіцкага раёна. На пярэднім плане — народныя ўмельцы Віктар Мікалаевіч Мігна і Тодар Гаўрылавіч Пракаповіч. Фота А. ШАВЛЮКА.

УНУМАРЫ:

ПАЗІЦЫЯ

Нататкі публіцыста
В. ТКАЧОВА

4, 13

Перачытваючы Коласавы
«Казкі жыцця»

5

Апавяданне
Т. БОНДАР

8, 9

Вершы
В. ЖУКОВІЧА
і А. ЛОЙКІ

4, 8, 9

Гутарка з І. Лучанком

10, 11

М. Цвятаева па-беларуску

13

Успаміны дачкі
М. Галадзеда

14, 15

ФАСАДНАЯ ЦІ САПРАЎДАНАЯ ДРУЖБА...

А ДЗЕ Ж НАША СКРЫПАЧКА?..

ПАД ГРЫФАМ «СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО»...

БЕЛАРУСЬ І ЛІТВА не проста суседзі. Мы штогод падвядзім вынікі сацсаборніцтва паміж нашымі рэспублікамі. Дружыць асобныя заводы, калгасы. Бываюць у нас сяброўскія сустрэчы, вечары, дзелімся вопытам работы, найноўшымі дасягненнямі. Але часта гэтыя сустрэчыносяць паказушы характар.

Хацелася б зірнуць на некаторыя аспекты дружбы нашых народаў без ружовых акулараў. Не лічу сябе бязгрэшным і магу памыляцца, але ў дыскусіях нараджаецца ісціна. У 1937 г. у Літве (без Віленшчыны) жыло каля 4400 беларусаў. У 1932—1940 гг. у Каўнасе існавала культурна-асветнае таварыства беларускага народа ў Літве, у 1933—1940 гг. у тым жа Каўнасе дзейнічаў Беларускі народны ўніверсітэт, які атрымліваў субсідыі ад літоўскай дзяржавы. У 1959 г. у Літве запісаліся беларусамі 30300, у 1970—45000, у 1979—57000 чалавек. Аднак у цяперашні час у Літоўскай ССР не існуе ніводнай беларускай школы, некаторыя мясцовыя жыхары не ведаюць, беларусы яны ці палікі. Шкада, што беларусы ў Літве не могуць вывучаць сваю родную мову ў школах, задавальняць іншыя нацыянальна-культурныя патрэбнасці, але, як я ведаю, вельмі мала школ на роднай беларускай мове і ў самой Беларусі.

У Беларусі ў Астравецкім, Воранаўскім і Браслаўскім раёнах жыве і літоўская нацыянальная меншасць. Чаму б кампетэнтным работнікам двох рэспублік не дамовіцца аб адкрыцці беларускіх школ у Літве і літоўскіх у Беларусі, дзе гэтага жадае мясцовае насельніцтва?

Хацелася б мець больш цесных кантактаў ў галіне гістарычных, этнаграфічных і лінгвістычных даследаванняў нашых народаў. Дарэчы, пра лінгвістаў. Родная мова—твар народа. Нам дзіўна і незразумела, чаму беларуская мова дагэтуль выцеснена з грамадскага ўжывання. Не развіваюцца і мовы нацыянальных меншасцей рэспублік. Ці ведае беларускі народ, што нашы вучоныя-лінгвісты, камандзіраваныя ў БССР (у Воранаўскі раён) для даследавання каштоўных у навуковых адносінах перыферыйных літоўскіх гаворак, сутыкаліся з перашкодамі, з падазронасцю, нават з пагрозамі? Гэта мела месца ў 1952, 1974, 1987 гг. А хто растлумачыць нядобразычлівасць да турыстаў, краязнаўцаў з Літвы, якія

спрабавалі збіраць мясцовы літоўскі фальклор?

Дружба народаў узбагачае людзей духоўна і маральна. Шчыра скажу: у некаторых літоўцаў складалася ўражанне, што беларусы няправільна разумеюць інтэрнацыяналізм, нацыянальную самасвядомасць, самі адмаўляюцца ад роднай беларускай мовы і дыскрымінауюць літоўскую этнічную меншасць. Прычыны для такіх меркаванняў ёсць і трэба іх выкараніць. Родная мова — гэта самая яркая права духу народа, яго маральных, духоўных і матэрыяльных каштоўнасцей, гэта неабходная ўмова жыцця народа і яго развіцця. Давайце працаваць разам, каб дружба беларускага і літоўскага народаў у часы перабудовы сапраўды ўзмацнілася.

Казіс МІСЮС,
інжынер.

г. Вільнюс.

ЛЕТАСЬ У МІНСКУ прайшоў І Рэспубліканскі конкурс выканаўцаў на народных інструментах імя І. Жыноўча. У сувязі з гэтым у мяне ўзнікла пытанне: а дзе ж наша справядлівая беларуская скрыпачка, чаму ёй не знайшлося месца на конкурсе?

Нельга не заўважыць, што апошнім часам гэтаму старадаўняму інструменту беларусаў у рэспубліцы надаецца ўсё менш увагі. Па тэлебачанні і на радыё выступае безліч самадзейных псеўданародных ансамбляў, інструментарый якіх складаюць некалькі гармонікаў і цэлая абойма рознапамерных балалаек. Скрыпка ў інструментарый самадзейных фальклорных калектываў рэдкасць.

Звернемся да «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі». Вось што пішацца ў артыкуле «Балалайка»: «Балалайка запазычана беларусамі, верагодна, у рускіх не пазней як у 18 стагоддзі... Асаблівае пашырэнне набыла ў 1920—1930 гг... Удасканаленая балалайка — віртуозны сольны інструмент і аснова прафесійных і самадзейных ансамбляў, аркестраў рускіх народных інструментаў» (ЭЛІМ Бел., т. 1, стар. 270). А вось вытрымкі з артыкула пра скрыпку: «Скрыпка як музычны інструмент узнікла ў канцы 15 стагоддзя... Даследаванні 1970-х гадоў сведчаць аб безумоўнай сувязі скрыпкі з народным інструментарыем славыян... На тэрыторыі Беларусі, Заходняй Украіны і Польшчы (паводле даследаванняў В. Ю. Грыгор'ева) яшчэ ў 14 стагод-

дзі былі пашыраны 3-струнныя смычковыя інструменты пад назвай «скрыпіца», «скрыпель»... На Беларусі скрыпка здаўна вядома і ў прафесійнай музыцы, і ў побыце народных музыкантаў... Скрыпка — адзін з найбольш любімых інструментаў беларусаў. Пра яе складзены казкі, легенды, загадкі, песні» (ЭЛІМ Бел., т. 5, стар. 29—30).

Дык які з гэтых двух інструментаў мае большае права на ўдзел у беларускім рэспубліканскім конкурсе выканаўцаў на народных інструментах?

Да скрыпкі ў сістэме музычнай адукацыі БССР ставяцца выключна як да класічнага інструмента. Але ж народныя майстры за многія стагоддзі выпрацавалі надзвычай адмысловы, самабытныя па формах і жанрах узоры, з выкарыстаннем рознай колькасці струн.

Не сумняваюся, што ні ў музычных школах, ні ў музычных вучылішчах, ні ў кансерваторыях няма аддзяленняў народнай скрыпкі.

У сувязі з гэтым у мяне пытанне да міністра культуры і да іншых афіцыйных асоб, адказных за стан беларускай культуры і за правядзенне конкурсу імя Жыноўча: няўжо вы, шануюныя таварышы, не ведаеце, што класікі беларускага нацыянальнага адраджэння называлі свае кнігі «Скрыпка беларуская», «Смык беларускі», сцвярджаючы тым самым першаўзыходнасць гэтага музычнага інструмента для народа. Няўжо вы, каму народ даверыў сваю культуру, не ведаеце матываў роднага фальклору: «Гэй, музыка, чаму без смыка?»

Можа, наспей час ратаваць беларускую народную скрыпку ад забыцця, вяртаць яе народу? Можа, варта змяніць абыякавае стаўленне да адзінак-музыкантаў і майстроў, якія вырабляюць скрыпкі і якія яшчэ жывуць на Беларусі? Можа, стварыць майстэрню па вырабе народных скрыпак і навучанню майстроў, каб гэтае рамяство не знікла? Можа, у музычных навучальных установах усё ж стварыць аддзяленні народнай скрыпкі?..

Цікава было б пачуць на конт гэтага меркаванні грамадскасці, творчай інтэлігенцыі, этнографіаў, спецыялістаў.

В. ЛОСЬ-ПАУЛАВА,
пенсіянерка.

НАКОНТ СТАНОВІШЧА беларускай мовы часта даводзіцца чуць такое: «Вядома, былі па-

мыслі ў нацыянальнай палітыцы, але цяпер ужо нічога не пераменіш. Так сілалася».

З пазіцыі сытага мяшчанства, якому добра так, як ёсць (і якому ніякая перабудова не трэба), сапраўды, навошта тлуміць галовы «хваравітым» дзеям нейкай беларускай мовы. Ды яшчэ, чаго добрага, і самім у сталым веку даводзіцца яе вучыць. Хай будзе, як ёсць, так спакайней.

Але ці такая павінна быць пазіцыя прынцыповага камуніста, які творча засвоіў ленінскую спадчыну па нацыянальным пытанні?

Сёння ж, на жаль, сёй-той уяўляе справу адраджэння беларускай мовы як занятак для энтузіястаў. Маўляў, пісьменнікам і нефармалам гэта трэба, дык няхай і займаюцца. Такал пазіцыя глыбока памылковая. Партыйныя і дзяржаўныя органы павінны не толькі не стаяць у баку ад гэтай справы, але і быць наперадзе.

Ва ўмовах дэнalaraванага двухмоўя вельмі важным становіцца пытанне, як дасягнуць фактычнай роўнасці моў. Калі кіравацца ленінскай думкай аб інтэрнацыяналізме (выказанай ім у артыкуле «Да пытання аб нацыянальнасцях ці аб «аўтанамізацыі»), дык справа заключаецца не ў захаванні фармальнай роўнасці, а ў такоў няроўнасці, якая кампенсавала б фактычную няроўнасць, што складаецца ў жыцці. Іншымі словамі кажучы, для дасягнення фактычнай роўнасці нацыянальнай мове павінны быць створаны больш спрыяльныя умовы функцыянавання ва ўсіх сферах жыцця грамадства.

Прыярытэт беларускай мовы ў Беларускай ССР неабходна не толькі паслядоўна ажыццяўляць на практыцы, але і зафіксаваць юрыдычна — вярнуць нашай мове статус дзяржаўнай мовы, ліквідаваны ў часы валютарызму.

Людзі іншых нацыянальнасцей, якія пераехалі на сталае жыхарства ў БССР, павінны ведаць мову і паважаць культуру народа, сярод якога яны жывуць (тут мне вельмі імпаане пазіцыя Р. Іаахуова, «ЛІМ», 15.04.1988 г.). Без гэтага двухмоўе будзе пустым гунам, а інтэрнацыяналізм застаецца дэкларацыяй.

Калі мы ўжо ўзяліся перабудоўваць нашу грамадства, дык варта быць да канца сумленнымі і паслядоўнымі. Абнаўляючы эканоміку, грамадскае жыццё, нельга пакідаць у стане глыбокай стагнацыі сферу нацыянальнай мовы і культуры. Спраба павярхоўнага вырашэння гэтай праблемы не ўратуе наш народ ад знікнення.

В. ГРЫЦУК,
хімік, супрацоўнік АН БССР.

КОЖНЫ ГОД, як толькі ў навучальных установах надыходзіць чарговы выпуск навучэнцаў, усіх, хто мае дачыненне да афармлення атэстатаў, дыпламаў і іншых дакументаў аб адукацыі, пачынае трэсці ліхаманка. Да мяне, як да выкладчыка беларускай мовы і літаратуры, напрыклад, бягуць з розных груп: «Перакладзіце, калі ласка, імёны, імёны па бацьку і прозвішчы на беларускую мову!»

Правілы патрабуюць, каб «беларуская старонка» запаўнялася адпаведна пашпарту, інакш уладальніка «няправільнага» дакумента чакае мноства непрыемнасцей. Але мой гонар выкладчыка беларускай мовы не дазваляе мне «перакладаць» так, як гэта робяць непісьменныя пашпартыстыкі ў аддзелах унутраных спраў: Бодзялік, Зеленко, Неўструева, Сабанцэва, Селевонік, Корэчук, Хроленка і да т. п.

А славуты давалны склон! Ну як сабе хочаце, але гучыць страшэнна непрыгожа: Сароцы Алена, Вакуленцы Валянціне і г. д.

Як выйсці з гэтага становішча? Хіба нельга выдаць (і як мага хутчэй) слоўнік для справаводаў, які ўтрымліваў бы беларускія варыянты прозвішчаў, імёнаў і імёнаў па бацьку, каб нам, беларусам, не было сорамна за афармленне дакументаў на сваёй роднай мове? І яшчэ: лічу, што кожны грамадзянін павінен мець права звярнуцца ў пашпартны стол, каб яму абмянялі непісьменны пашпарт на нармальны дакумент, а вінаватныя ў такім «афармленні» павінны несці хоць бы маральную адказнасць.

С. ДЗМІТРЫЕВА,
выкладчык Пінскага
педвучылішча
імя А. С. Пушкіна.

З ГАЗЕТЫ «На страже Октябры» даведася, што ў раёне Жуцэнага Луга пачаліся раскопкі месца захавання расстраляных у трыццатая гады і што гэта адбываецца ў сувязі з публікацыяй артыкула ў вашай газеце ад 3 чэрвеня 1988 года.

У 1959 годзе, па роду службы, я пазнаёміўся з архіўнай справай, якая знаходзілася на захаванні ў Архіве КДБ пры СМ БССР, на памочніча наркома НКУС БССР Стаяноўскага, адказных работнікаў НКУС БССР Валовіка і Пракоф'ева і следчага НКУС БССР Давідзенку. У гэтай чатырохтомнай справе змяшчаюцца дадзеныя пра масавыя расстрэлы рэпрэсаваных не толькі ў г. Мінску, але і ў іншых гарадах Беларусі. У прыватнасці, у пачатку 1938 года, у адну з начэй, па ўказанні Стаяноўскага ў Беларусі былі здзейснены масавыя расстрэлы ўсіх арыштантаў. Зроблена гэта было для папярэджання магчымага выяўлення злоўжыванняў з боку работнікаў НКУС, бо чакаўся перагляд спраў і было дадзена ўказанне прыпыніць прывядзенне ў выкананне прысудаў да вышэйшай меры пакарання. Усе расстрэлы былі аформлены заднім чыслом. Карты ведалі, што маўчачы могуць толькі мёртвыя. Расстрэлы праводзіліся па спісках. На месца вызыджалі прадстаўнікі НКУС з цэнтральнага апарату. Дакладна не помню, у якім горадзе, але, здаецца, у Полацку, у шарэнзе па нейкіх прычынах не хапіла аднаго чалавека, яго замянілі хутка сваім жа супрацоўнікам і таксама расстралялі разам з усімі.

У гэтым пісьме ўсё расказаць немагчыма, але азнаямленне з гэтай справай членаў Урадавай камісіі па расследаванні рэпрэсій праясніць многія пытанні.

У справе ёсць шматлікія дадзеныя пра канкрэтны асоб, якія падвяргаліся рэпрэсіям, ёсць частковы адказ, чаму прыцягваліся і былі расстраляны простыя неадукаваныя людзі з ліку рабочых і сялян. У прыватнасці, Стаяноўскі даў ука-

«ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

ДЫЯЛОГ АБ ПЕРАБУДОВЕ

Зайздросную аператыўнасць правіла выдавецтва «Беларусь»: кніга карэспандэнта газеты «Правда» па Беларускай ССР Аляксандра Сімурава «У гутарцы з карэспандэнтам...», пазначаная ў выдавецкім плане наступнага года, пачыла свет ўжо сёлетна. Увага да зборніка апраўдана.

Што яны думаюць аб перабудове? Як разумеюць абнаўленне жыцця савецкага грамадства? Што прапаноўваюць канкрэтна для практычнага ажыццяўлення ўстановак партыі на паскоранае развіццё савецкага грамадства? На гэтыя і іншыя пытанні, звязаныя з абнаўленнем у нашым жыцці, А. Сімураву адказваюць вядомыя партыйныя і гаспадарчыя работні-

кі рэспублікі, тыя, хто прымае непасрэдны ўдзел у практычным ажыццяўленні перабудовы.

Адкрываецца кніга гутарак з першым сакратаром ЦК Кампартыі Беларусі Я. Я. Сакаловіч. Змешчаны дыялогі А. Сімурава з народным пісьменнікам Беларусі І. Шамяніным, сакратаром Белсаўпрофа Д. Марачам, міністрам будаўніцтва БССР С. Брылём, вядомым старэйшым калгаса У. Бядулем, даяркой Л. Брызга і іншымі.

Асобныя матэрыялы зборніка падрыхтаваны А. Сімуравым разам з А. Улічэнкам.

С. ВІРЗОУСКІ.

ВЫСТУПЛЕННІ СВЕРДАЎЧАН

У панядзелак, 1 жніўня, спектаклем па п'есе Максіма Горькага «Апошнія» пачаў свае

гастролі ў Мінску Свядлоўскі дзяржаўны ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга акадэмічны тэ-

атр драмы. На падмостках тэатра імя М. Горькага і Акруговага Дома афіцэраў мінчан і гасці сталіцы рэспублікі пазнаёмяцца з трынаццацю лепшымі работамі гасцей.

У гастрольнай афішы такіх

ДАЛУЧЭННЕ ДА ПАЭЗІІ

Пры Мінскім станкабудаўнічым вытворчым аб'яднанні «Завод імя Кірава» працуе нефармальнае аб'яднанне «Грамадская думка». Чарговае пасяджэнне яго было прысвечана сустрэчы з Рыгораў Бардулі-

спектаклі, як «Кабанчы» В. Розава, «Энергічныя людзі» В. Шукушына, «Дзікун» А. Сона, «Чорная нявеста» Ж. Ануй і іншыя. Дзеям адрасуецца спектакль «Чараўнік смарагдавага горада» А. Волкава.

В. ПЯТРОУ.

ВЫНІКІ КОНКУРСУ

Падведзены вынікі конкурсу на лепшы твор на тэму барацьбы супраць п'янства і алкагалізму.

Вырашана першую прэмію не прысуджаць. Другія прэміі прысуджаны М. Арахоўскаму за п'есу «Напярэдадні», С. Цярохіну — за даследаванне «У фо-

кусе канкрэтнага факта». Трэцюю прэмію атрымаў А. Петрашкевіч за п'есу «Куды ноч, туды сон».

Заахвочвальнымі прэміямі адзначаны В. Дакутовіч — за казку-быль «Падарожжа ў алкаголію», Д. Слаўковіч — за апавяданне «Апошняя чарна».

Хай доўгі шлях ты не дасі мне, доля. Зрабіўшы ўсё і дзеён спыніўшы бег, Спакойна потым лягу я, як поле, Пад чысты і халодны зімні снег.

Паэт заўжды адчуваў сябе часткай роднай зямлі, і, відаць, невыпадкава ягоным надмагіллем стаў звычайны палывы камень. Вялікі валун, рэштна старажытнага ледавіка — само ўвасабленне гісторыі Зямлі. Частка паверхняй каменя адпаліравана, і на ёй — бронзавы аўтограф пісьменніка. А там, дзе скульптар пакінуў некратаў, натуральную фактуру каменя, — бронзавае калоссе. Помнік сціплы і велічны, як і той, каму ён пастаўлены.

Помнік быў урачыста адкрыты 29 ліпеня. Да месца пахавання У. Караткевіча на могілкі па Маскоўскай шашы ў той дзень прыйшлі яго сябры, прыхільнікі ягонага таленту, сваякі.

Узнёслае, хвалючае слова пра вядомага сына нашай зямлі сказаў В. Быкаў: — Мы стаім з вамі перад

КАМУ ГЭТА ПАТРЭБНА?

Са здзіўленнем прачытаў у штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва» (№ 31) выступленне Т. Дубавец «Бабайка і «Талака». Аказваецца, па яе думцы, змагацца за сацыялістычныя каштоўнасці і ідэалы — гэта значыць стаяць на пазіцыях праціўнікаў перабудовы.

Аднак, па парадку. Крытыку Т. Дубавец мае лекцыі на адным з семінараў можна падзяліць на дзве часткі. У першай яна абуралася тым, што я не згодзен з некаторымі выказваннямі А. Нуйкіна, М. Шмялёва, Г. Лісчкіна, Г. Папова. А чаму гэта ўсе павінны апладваць кожнаму іх слову ў друку? Чаму Т. Дубавец і «ЛІМ» забараняюць мне мець свой погляд? Ці яны ніколі не чулі аб такім паняцці, як «сацыялістычны плюралізм думак»? Тым больш, што я падкрэсліў, што мае словы — гэта не ісціна ў апошняй інстанцыі, і прызваў аўдыторыю паспрачацца, пашукаць адказы на хвалюючыя пытанні. Аднак ні ў кога, у тым ліку і ў Т. Дубавец, тады не было ніякіх заўваг ці прэрэчанняў. Яны з'явіліся чамусьці толькі праз месяц у «ЛІМ». А можа, хтось яе на гэта падштурхнуў?

Другая частка прыведзена майм адносінам да «Талакі», «Тутэйшых» і іншых самадзейных аб'яднанняў. Я ніколі не лічыў заганным мэты, якія яны ставяць: развіццё беларускай культуры, мовы, захаванне нацыянальных традыцый, помнікаў. Праблемы актуальныя, мы ўсе павінны разам працаваць над іх вырашэннем. Аднак, на жаль, у аб'яднаннях апынуліся і экстрэмісцкі настроены людзі, якія імкнуцца на хвалі растучай цікавасці да гісторыі і культуры Беларусі, задавальняць свае амбіцыі, завабляюць, прама скажам, надта ж лёгкі аўтарытэт. Мы павінны адразу ж сумленна, з чыстымі намерамі людзей і тых, хто толькі прыкідваецца сябрамі народа. Але гэтых думак Т. Дубавец у лекцыі не ўбачы-

АД РЕДАКЦЫІ: Ліст І. Катлярова мы падалі ў тым выглядзе, у якім ён напісаны, даючы тым самым магчымасць аўтару праз друг выказаць сваю думку або ўзгадуць з той ці іншай публікацыяй. Цяпер лімаўскае выданне параўнаць абодва допісы — Т. Дубавец і І. Катлярова — і самастойна зрабіць высновы. Такія практыка ў нашым часе сёння ў нашым друку і, думаецца, з'яўляецца добрым вырашэннем нейкіх спрэчных пытанняў.

Ліст Т. Дубавец быў надрукаваны ў традыцыйнай падборцы лімаўскай пошты, дзе аўтары, нашы чытачы, звычайна дзеляцца сваімі ўражаннямі, выказваюць свае абастыяны думкі і меркаванні, часам спрэчныя. Таму крыху дзіўна чытаць у лісце І. Катлярова словы пра тое, што «ЛІМ» нібыта забараняе «мець свой погляд» кандыдату філасофскіх навук.

Далей, Параўноўваючы абодва допісы, няцямна заўважыць, што І. Катляроў не надта дакладна, а правільней — не зусім карэктна падае змест пісь-

ма Т. Дубавец. У прыватнасці, наша чытацка нідзе не казалі, што «змагацца за сацыялістычныя каштоўнасці і ідэалы — гэта значыць, стаяць на пазіцыях праціўнікаў перабудовы». Няма тансама ў яе допісе абвінавачванняў «у адмоўных адносінах да выкрывання сталінскіх рэпрэсій» — там усёго толькі згаданы словы І. Катлярова на лекцыі аб тым, што мінтынг у Курапатах 19 чэрвеня г. г. — «удовольстварэнне лічных амбіцый руководзіцель» — нефармальнае аб'яднанняў. Не адшукалі мы ў лісце Т. Дубавец і «фразы пра 150 кіраўнікоў «Талакі»...

І апошняе — бадай, самае галоўнае. І. Катляроў піша пра «сапраўдны экстрэмізм», нібыта скіраваны на яго: «людзі з магнітафонамі», «начныя тэлефонныя званкі з пагрозамі», «нехта намагаецца ўвесці нас у бон» і г. д. Ці да твару навукоўцу, а тым больш лектару ЦІ КПБ падтрымліваць, распаўсюджваць чуткі, спрыяць стварэнню атмасферы недаверу, нават падазравання? Ці не прыйшоў час абходзіцца без усіх гэтых «хтосьці» і «нехта»?

І чаму? **І. КАТЛЯРОВА,**
кандыдат філасофскіх навук.

занне следчым НКУС даваць у дзень адно-два «выкрыцці», а калі яны гэтага не зрабляць, то трэба паглядзець, ці не з'яўляюцца яны самі ворагамі народа. Гэта была рэальная пагроза. Многія сумленныя работнікі НКУС паплаціліся ў той час жыццём за невыкананне гэтых указанняў. З мэтай спрашчэння працэсуальнага афармлення спраў Стаяноўскі на запыт следчага Давідзенкі адказаў, што ў справе дастаткова мець два «дакументы» — «пракакол прызнання і выпіску аб прывядзенні прысуду ў выкананне». Так запрацаваў канвер масавага знішчэння людзей. Выканаўцаў не цікавілі палітычныя погляды сваіх ахвяр. Ім было не да тэорыі абстракцыйна-класавай барацьбы. Многія не ведалі нават пра існаванне гэтага сталінскага тэзісу. Галоўнае было даваць колькасць выкрытых. Для следчага было ўсё роўна, дзе створана ягоным аўленнем контррэвалюцыйнай арганізацыя «спрабавала ўзарваць мост». Ахвяры пыталіся, у чым канкрэтна прызнавацца? Следчы адказваў, што яны «выкрыты ў спробе ўзарваць мост на рацэ Дзвіне», але ў якім горадзе — не ўказваў, магчыма, сам не ведаў, дзе яна працякае. Адны «прызналіся», што хацелі правесці дыверсію ў Полацку, другія — у Віцебску...

У 1938 годзе за масавыя рэпрэсіі і расстрэлы Стаяноўскі, Валовік, Пракоф'еў і Давідзенка самі былі расстраляны, г. зн. іх спасціг лёс сваіх ахвяр. Лічу, што зроблена гэта было таму, што яны занадта шмат ведалі. Гэта быў перыяд змены кіраўніцтва ў цэнтральным апарате НКУС СССР і на месцах, перыяд выкрывання адных злачынстваў у НКУС для таго, каб здзяйсняць новыя злачынствы.

Указаная справа праходзіла пад грыфам «Сов. секретно». У ёй няма майго роспісу аб тым, што я знаёмлены з матэрыяламі. Мяне пазнаёміў з ёй палкоўнік Крамар, у аддзеле якога ў 1959—1960 гг. я працаваў следчым і прымаў удзел у правядзенні дадатковых праверак па архіўных справах па даручэнні Ваеннай пракуратуры.

Лічу, што маўчаць аб тым, што мне стала вядома аб рэпрэсіях, нельга.

А. ПРОХАРАУ.

г. Бабруйск.

УСІМ ВЯДОМА. што жыццё таго ці іншага народа пазнаецца праз яго культуру, літаратуру. Аднак, чытаючы і слухаючы асобныя выступленні, застаецца толькі шкадаваць, што рэспубліка выхавала такіх людзей, якім усё роўна, на якой мове гаварыць, чыёй культуры ганарыцца.

Радуе цяпер тое, што вышэйшымі кіруючымі органамі робяцца некаторыя захаваныя на адраджэнню мовы рэспублікі. У дакладзе Я. Я. Сакалова на Х пленуме ЦК КПБ адзначалася: «Трэба весці справу да

таго, каб кожны жыхар нашай рэспублікі добра ведаў і валодаў беларускай і рускай мовамі».

Назіраецца, што аргументы, прасякнутыя болем за нашу мову, нашу культуру, помнікі гісторыі, родную прыроду, пішучы пісьменнікі, журналісты, мастакі. Менш цікавіць гэта пытанне такіх культурных дзеячаў рэспублікі, як кампазітары, музыканты, акцёры тэатра і кіно і інш. Няўжо ім няма чаго сказаць?

Трэба зрабіць папрок Міністэрству культуры БССР: правядзенне аглядаў мастацкай самадзейнасці так, як яны праводзяцца сёння, не задавальняе. Самае недаравальнае — гэта тое, што мы згубілі і прадаўжам губляць мясцовае народнае слова (прыказку, прымаўку, загадку, казку, паданне, легенду), мясцовыя народныя песні, мясцовы танец, гульні і г. д.

Тое, што народнае жыццё ў сэрцах людзей, пацвярджае такі факт. Чытаючы лекцыі на абласных курсах настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры ў г. Віцебску, я мела магчымасць прысутнічаць на так званых «настаўніцкіх вячорках», на якіх гучаў фальклор розных раёнаў вобласці. Там я паказала ўзоры мелодый мілагучных народных песень вясельных, жніўных, лірычных і інш. Мяне здзівіла, што людзі, ва ўзросце і маладыя, плакалі, асабліва, калі слухалі шчымяльную песню «Зялёны дубочак». Значыць, жыве душа ў нашых людзей, і яе трэба разбудзіць.

Добрае слова сказаў Ніл Гілевіч на вялікай сустрэчы ў Маскве («Книжное обозрение», 1987 г., № 20) пра свята Славянскай пісьменнасці і культуры. Міністэрству культуры БССР, Саюзу пісьменнікаў рэспублікі трэба падумаць і вызначыць дзень святкавання Славянскай пісьменнасці і культуры ў нас у рэспубліцы. І кожны год праводзіць яго. Вядома, што тут спатрэбіцца сістэматычная, глыбокая, удумлівая, нефармальна масавая работа ў кожнай мясцовасці, што будзе яна вымагаць ад арганізатараў і ведаў, і таленту, і шчырай зацікаўленасці. Але затое колькі выявіцца талентаў, колькі будзе гоначу за талент народа, за сваю зямлю, за сваю культуру, за родную мову!

Напачатку рэспубліканскае свята Славянскай пісьменнасці і культуры можна правесці ў вёсцы Гудзевічы Мастоўскага раёна Гродзенскай вобласці, дзе ў школе, у вёсцы надзвычай шанецца народная спадчына, выходзіцца сапраўдна, а не ўяўны патрыятызм і інтэрыяналізм, дзе самааддана працуе настаўнік беларускай мовы і літаратуры, заслужаны работнік культуры БССР Алесь Мікалаевіч Белакоз.

В. ЮБКО,
старшы метадыст
Рэспубліканскага
навучальна-метадычнага
кабінета Міністэрства
народнай адукацыі.

АТРЫМАУШЫ ПЯТЫ НУМАР

«Нёмана», разгарнуў — адрознілася ў вочы фатаграфія (с. 3) чалавеча з цыгаркай у руцэ. Ды гэта ж вядомы паэт Уладзімір Някляеў! І подпіс да здымка пацвярджае: лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола, галоўны рэдактар маладзёжнага часопіса «Крыніца». Існуе думка, што пісьменнік увогуле — сумленне народа, настаўнік жыцця, а ў дадзеным выпадку і выхавальнік падрастаючага пакалення. Дык няўжо той самы У. Някляеў не разумее, што паказвае моладзі не лепшы прыклад?

Вельмі ўжо часта пісьменнікі, артысты і іншыя дзеячы культуры фігуруюць на старонках друку з цыгарэткамі, лямпакамі і іншымі курчальнымі аtryбутамі. Дымляць ва ўсю! Вось, маўляў, якія мы: не баімся папярэджанняў Міністэрства аховы здароўя СССР, не клапацімся пра сваё здароўе... Ну дык пахлапаціцца хоць бы пра здароўе іншых — не падавайце ім кепскага прыкладу!

У 1-м нумары «Крыніцы» (дарэчы, чаму і на рускай мове не «Крыніца», каб было адрозненне ад «Родніков», што выдаюцца ў іншых саюзных рэспубліках?) вядомы фельетаніст Павел Якубовіч прадстаў перад чытачамі з лямпакай у зубах (с. 11). «Прадстаўляем рэдакцыю», мяркуючы, відаць, што гэта вельмі смешна. Пакуль ён прадстаўлены курцом толькі з нейкім «нефармальна», што сядзіць на падлозе вагона з цыгарэткай у роце («Крыніца», № 2, с. 19), але баюся, што гэтыя справы не абмяжуецца, паколькі і галоўны рэдактар часопіса дазваляе сабе паіраваць з цыгарэткай у руцэ. На пытанне да самога сябе, ці хацеў бы ён, каб і яго сын стаў фельетаністам, П. Якубовіч адказаў: «Не, бо гэтая прафесія даволі шкодная для здароўя».

Дзіўна — ці ж фельетаніст абавязкова павінен курчыць? Пакуль я разважаў над гэтым і іншымі падобнымі пытаннямі, не разумеючы, чаму некаторыя выхавальнікі моладзі любяць красаватка ў друку з лямпакай, цыгарэткай і г. д. у зубах, у руцэ і г. д., мне трапілася інтэрв'ю, якое даў знакаміты швед, рэкардсмен свету па скачках у вышыню Патрык Сёберг часопісу «Шпігель» (ФРГ). Гэты зусім не настаўнік моладзі (ён сам яшчэ малады хлопец) заявіў карэспандэнту: «...я адчуваю пэўную адказнасць за тое, што з мяне могуць браць прыклад. Таму... прашу мяне зараз — з цыгарэткай — не фатаграфавать» (інтэрв'ю перадавала газета «Трыбуна люду» за 26—27.03.88, с. 6). Нашым бы масцітым галоўным рэдактарам маладзёжных выданняў — ды ўсім бы — такое пачуццё адказнасці, разумеюць некаторыя простых рэчаў!

Прадбачу прэрэчанне тых, хто прапагандае курэнне па сваім неразуменні. Хоць — чаму менавіта «па неразуменні»? У тых краінах, дзе забаронена прамая рэклама тытуно, тытунёвыя фірмы супрацьдзейнічаюць падзенню попыту на яго тым, што публікуюць у друку здымкі вядомых артыстаў ці іншых куміраў публікі, якія кураць, за што самі куміра адвальваюць саліднае грашовае ўзнагароджанне. Дык няўжо У. Някляеў, П. Якубовіч і іншыя курцы за дэманстрацыю сваёй згубнай прывычкі таксама атрымліваюць ўзнагароджанне? Такага не можа быць, хоць — міжволі падумаеш і пра тое.

А прэрэчанне можа быць наступнае: такое, маўляў, жыццё, многія пісьменнікі і іншыя дзеячы культуры кураць, а паколькі галаснасць, то трэба ўсім паказаць як яны ёсць, не скажыць рэчаіснасць. Але ж некаторыя і п'юць, а ядуць дык і увогуле ўсе без выключэння. Толькі ж штосьці не бачна перад падборнікамі вершаў фотаздымкаў паэтаў з неліхам ці лыжыкай у руцэ.

А. ІВАНЧАНКА.

г. Мінск.

НАШ БОЛЬ, СМУТАК І ГОНАР

ішчэ адным камянем на нялёгкім шляху нашай культуры, перад ішчэ адным сімвалам, які ўвасабляе не толькі наш боль, наш смутак, але і наш гонар.

Так, цяпер ужо відаць — і мы гэта можам сказаць без сумневу, — што тут ляжыць вялікі чалавек Беларускай Русі, апостал нашай духоўнасці, непарукальны мастак XX стагоддзя Уладзімір Караткевіч.

Караткевіч — гэта пісьменнік божае міласці, — паэт, празаік, драматург, — самы ўніверсальны талент, прыдатны для якога-небудзь XVIII ст., аднак у якасці нейкае боскай кампансцыі дадзены нашай культуры ў XX. Лёс яго увогуле быў шчаслівы (калі наогул можа быць шчаслівы лёс у такіх людзей), не зважаючы на ўсе выпрабаванні, якія былі шчодро пасланы яму людзьмі і богам. Ён іх перамог з годнасцю, не пераступіўшы свой талент і сваё сумленне. Тое, вядома, заўжды не проста для чалавеча наогул, тым больш для мастака такой яркасці і такога маштабу. Ці многія з нас могуць сказаць перад гэтай магілай, што былі такія ж, як ён — у нягодах, у спануках, так-

сама і ў шчасці, якое зрэдку яму выпадала. Ён быў ці не адзіны такі сярод нас — нам у папрок, але і нам у прыклад. Будзем жа памятаць гэты ягоны прыклад і раўняцца на яго.

Так, раўняцца на яго, нават аддзеленага ад нас зямлёй, якую ён так любіў, і камянем, які спрадвечу ўвасабляе ідэю чалавечае цвёрдасці. Мабыць, гэта найлепшы вобраз для ягонай памяці, усталяваны туду рукамі другога выдатнага майстра Беларусі. І ў гэтым акце безумоўна — велічны сэнс з'яўлення нашых мастацтваў у нейміручае сферы адной нацыянальнай культуры. Незабыўны наш Уладзімір набывае свой векавечны сімвал на сваёй зямлі, над якую ён даўно ўжо луннае сваімі белымі крыламі.

Яго апостальскі вобраз будзе вечно лунаць над прасторамі Беларускай Русі, якой ён так упарты звычайна вялікага, недададзенага ёй гісторыі шчасця.

Аб жыцці У. Караткевіча і значэнні яго творчасці гаварылі А. Жук, аўтар помніка А. Анікейчыч, С. Законнікаў, Р. Бардулін, П. Праходзін, сястра паэта Наталля Сямёнаўна Кучноўская.

НАШ КАР.

З ПАЭТЫЧНАГА СПЫТКА

Васіль ЖУКОВІЧ

ВЕРШЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ

Гаманілі суседзі...

— Мой суседзе, ці ты чуеш,
кліча Кустанай.
— Чую.
— Што ж не рэагуеш?
— Не пытай.
Тут, калі мы пераедзем,
хто замяніць нас?
Ты наіўны, мой суседзе:
замянялі і не раз...
— Я ж да роднай нівы-маткі
ўсёй душой прырос,
тут усё ў мяне ў парадку,
тут мой светлы лёс.
— Сачыняеш ты, Іване.
Сувязь рассякай.
Пабаліць і перастане.
Едзь у Кустанай.
Вёску родную забудзеш,
выканаеш план—
у дастатку век там будзеш,
зажывеш, як пан...
— Ну, а сам завербавацца
ты хоць не забудзь!
— Колькі ж можна мне бадзяцца:
я ў Сібіры, братка, быў...
1966

Кашмар

Не зычу сну я вам такога:
ў магілу трапіў я жывы...
«Што нарабілі вы?! Эх, вы!
Як пахаваць магли жывога?!»
Крычаў—прачнуўся сярод ночы,
ляжу, глядзяць у цемру вочы.
1969

Успамін былога заходнебеларускага падпольшчыка

С. М. НОВІКУ-ПЕЮНУ

Пры Польшчы за трыццаць золотых
выдаў мяне ліхадзей.
Знасіў ён з паўтузіна ботаў,
пакуль я ў цямніцах сядзеў.

Пры немцах за трыццаць марак
выдаў той самы зладзей.
Наеў ён і пуза і карак,
а я—смерці ў вочы глядзеў.

Турму звездаў я, катаванні,
мне згубу фашыст рыхтаваў,
не верыў я выратаванню—
выпадак мяне ўратаваў...

Не знаў правакатар апаў,
даведку зрабілі яму...
З яго ж нагавораў-паклёпаў
мне суд прысудзіў Калыму.

Гібеў я на лесапавалах,
сівеў я на рудніках.
«За што?»—цяжка сэрца стагнала
па згубленых лепшых гадках.

Вярнуўся да родных прысадаў,
ды, покуль шукаў дактароў,

паклёпнік з утульнай пасады
на пенсію ціха пайшоў.
1975—88

Галасаванне

Нядзеля. Ядранае ранне.
Куды ж, куды сябе вяду?
У школу на галасаванне
пасля бяссонніцы іду.

Камісія, кабіны, урны,
у зале—ўсё як мае быць,
тут без затрымкі, тут культурна
павіннасць можаш ты адбыць.

Кампанію дэмакратычна,
як трэба, выбарчай завуць,
ды галасы
усе прывычна
за ўжо абраных аддаюць.

Да урны бюлетэнь нясу я,
нібы ў якім няўцямным сне.
Чаму, навошта галасую,
калі абралі за мяне?

Смяяцца? Плакаць?
Прытварацца?
Я цяжкіх дум не праганю.
Дакуль
усё ператварацца
павінна ў нейкую гульнію?

Калі ж падамся я ў газету
з адкрытай думкаю такой,
напэўна, скажуць, што ў пазта
не тое нешта з галавой.
1976

Цень культуры

І вяртаецца ў раманы,
і ўзыходзіць на экраны
славы цень правадыра—
лёгка Сталіна прыпудрыць,
паказаць, які ён мудры,
пракрычаць яму «ура!»

Для чаго паказаць сталі
нам, які прыстойны Сталін
(хваля культу прапаўзла)?
Хто ж пакажа людзям, свету
тое, ў чым няма сакрэту,—
колькі зроблена ім зла?
1980

Верыцца...

Заменім старыя станкі і машыны
і элегантных тавараў нашым.

(Ніхто і нідзе даставаць іх не будзе—
за чэсныя грошы купляць будуць людзі).

Узімем да сонца дамы і да зор мы
кватэр набудуем, прыгожых,
прасторных.

(Працоўным па-людску мы іх
размяркуем—
у блатых праклятых мы век не звякуем).

Атулім зямельку садамі, лясамі
на радасць нашчадкаў (пацешымся
і самі).

Не пусцім атруты ў рэкі, азёры.
Нідзе не паўторым Чарнобыля гора!

З вайны неабвешчанай хутка дахаты
сынкі нашы вернуцца, дзеці-салдаты...

Калі не спужаемся дадзенай волі
ні сёння, ні заўтра—ніколі-ніколі.
1987

Старыя шылды прыжыліся

Перамены—не экзамены
для чыноўніка, не страх:
астаецца тая самая
шыльда на двайных дзвярах.

Бюракрат сядзіць—
працягвае
лад жыцця застойных дзён:
раз у тыдзень
з рабацягаю
можа нават стрэцца ён.

Абяцанкаю-цацанкаю
супакоіць, не сакрэт,
каб хутчэй са спадзяванкаю
ты пакінуў кабінет...

Рэвалюцыя чыноўная
для чыноўніка—не крах:
хоць на вуснах—фраза новая,
шыльда тая ж на дзвярах.
1988

САКРАТАР аднаго з
райкомаў партыі
скардзілася:

— Патрабуюць, патра-
буюць... Што можа быць
лягчэй, як патрабаваць?
Я пра вяселлі, пра ця-
розыя. Колькі правялі,
колькі правядзем у блі-
жэйшы час. «Дакладвай-
це!» Ну і дакладваем...
Атрымліваем, вядома,
спагнанні, бо хваліць ня-
ма за што. А вось той,
хто спускае гэтыя папер-
кі, сам бы пайшоў да лю-
дзеў, сказаў: «Э-э-э, што
вы робіце? Прыбраць,

Застаўся адзін — на-
чальнік вытворча-тэхніч-
нага аддзела заводу Ва-
лерый Якаўлевіч Чарняк.
Падкінулі і яму пытан-
няў. Не выкручваўся Чар-
няк, не, а гаварыў пра
тое, што хвалявала лю-
дзеў, пра тых недахопы,
якія ўсім вочы мулілі.

І трэці кандыдат ска-
заў:

— Калі згодны ісці за
мною,—аказвайце давер.
Не згодны—трэба, зна-
чыць, перанесці сход, па-
добраць іншую кандыда-

Сяргей Пятровіч атры-
маў новую кватэру. Не
чарадзецца. Тры пакоі,
прасторная кухня, вялікі
калідор. Толькі адно зас-
муціла старога рабоча-
га: балкон — хоць у
футбол гуляй, а карысці
з яго пакуль аніякай.
Толькі што вунь снег збі-
рае, дождж сячэ па ім. І
ён рашыў зрабіць раму,
зашкліць яе — тады бу-
дзе парадак. Як у лю-
дзеў. Схадзіў да сусе-
дзеў, паглядзеў, як ро-
бятца тая рама, з доб-

ПЕРАБУДОВЕ — ІДЭІ АБНАУЛЕННЯ

Васіль ТКАЧОЎ

ПАВІЗІЦЫЯ

прыбраць са стала бу-
тэльнікі! Я загадваю! Пра-
водзьце цяроззе вяселе-
ле!» Ідзем, ідзем мы да
людзей. Рэдка, вельмі
рэдка хто пагаджаецца,
большасць — супраць, і
катэгарычна: «Наша вя-
селле — і не ўказвайце!»
Людзі ж розныя... Што
ім да нашых паперак?
Ды і ці трэба вось так
націскаць? У нас, на
жал, яшчэ бывае так:
што вякамі ўкаранялася,
вытравіць хочам адразу,
вокамгненна. Не, патрэ-
бен час. І я веру, што
ўсё стане на месца. Але
не сёння. І нам, партый-
ным работнікам, трэба
таксама мець цярпенне,
цярозы падыход да
кожнай справы...

А мне ўспомнілася ад-
но вяселле. Таксама...
цяроззе. Прыехалі на
яго з тэлебачання — ра-
шылі паказаць людзям,
як трэба. У адной хаце
накрыты сталы, дзе за-
мест бутэлек з гарэлкай і
віном стаяць напіткі, сокі,
а ў другой, праз дарогу
— усё наадварот. Мужы-
кі вып'юць па чарцы, по-
халкам закусяць і пры-
пешваюць адзін адна-
го:

— Пабеглі, Пятро, у
целявізар паказацца...

Ведаецца, як трэба
раваць пустазелле? Калі
спяшаешся, то карзнычы-
кі абавязкова застаюцца
ў зямлі. І на тым месцы
вырасце яно зноў. Як і
не знішчалі яго.

Калектыў заводу збор-
нага жалезабетону аб'яд-
нання «Гомельпрамбуд»
выбіраў галоўнага інжы-
нера. Людзям былі пра-
панаваны тры кандыдату-
ры. Выказваліся, вядома,
пра кожнага. Гаварылі
востра, горача. Зразу-
мець можна завадчан —
упершыню ім прадаста-
валіся магчымасць самім
выбраць аднаго з кіраў-
нікоў. Кандыдаты хваля-
валіся, адказвалі на пы-
танні, выкладвалі свае
меркаванні наконт заўт-
рашняга дня прадпрыем-
ства.

Раптам першы канды-
дат сказаў:

— Не спраўлюся, му-
сіць...

Другі кандыдат выма-
віў:

— Сваю кандыдатуру
адхіляю...

туру. А свае патрабаван-
ні я выклаў. Прымаецца?

— Я супраць! — устаў
інжынер Котчанка.

— У вас што-небудзь
сур'эзнае, таварыш Кот-
чанка? — пацікавіўся
старшыня сходу.

— Вельмі. Не хачу, каб
пайшоў з нашага аддзела
Валерый Якаўлевіч. З
кім жа застанёмся? Я...
я сур'эзна!

У зале гримнулі воп-
лескі. Не Котчанку —
Чарняку, новаму галоўна-
му інжынеру заводу.

У тых, хто любіць лаз-
ню, — свята: на вуліцы
Яфрэмава пачаў праца-
ваць лазне-аздарэўленчы
комплекс. Сем люксаў,
кожны разлічаны на тры
чалавекі. Міні-басейн,
душ, парылня, аўтамат
для сушкі валасоў, сто-
лікі, лаўкі. Тут жа пра-
сторны буфет, дзе сокі і
напіткі, цукеркі і піро-
жныя.

Радуюцца гамальчане:
не лазня, а мара! Ды не
ўсе. Старыя, чуў, бедава-
лі:

— Нам бы тую, стар-
зенькую, пакінулі. Хай
бы працавала. У новую
часта не пойдзеш... А
для нас лазня — свята.

І там свята, і тут свя-
та. А справа ў тым, што
білет у лазню каштуе ця-
пер сама мала 1 рубель
10 капеек. Раней жа —
усяго 18 капеек. Таму ім,
старым людзям, якія жы-
вуць з пенсіі, больш
шчодрай была тая лазня,
непрывабная з выгляду,
але — свая.

У Жлобіне пабудавалі
Беларускі металургічны
завод, сыравінай для
якога павінен служыць
металалом. Ну, цяпер,
думаў, не знойдзеш у
нас пакарэжжых кабінат
грузавікоў і трактароў,
рам, колаў, а то, куды ні
прыедзь, усюды гэты ме-
талічны друз псуе малю-
нак машынна-трактарнага
двара, вёскі, ды і напамі-
нае, якія там жывуць гас-
падары.

Завод працуе. Чатыры
гады, здаецца. А ў многіх
гаспадарках вобласці як
ляжаў металалом пяць,
дзесяць гадоў назад, так
і ляжыць.

Не ў заводзе, аказа-
ецца, справа, — у лю-
дзях.

рым настроем узяўся за
работу.

— Ты б, Пятровіч,
раз'ёмную раму рабіў, —
ішоў побач знаёмы, зад-
раў галаву, пацікавіўся,
чым займаецца чалавек.
— Калі зняць яе прыму-
сяць — хутка атрымаецца:
адкруціў гайкі, вы-
цягнуў балты — і гатова.

— А навошта... зні-
маць? — насцярожыўся
Пятровіч.

— Дык ты хіба не ве-
даеш, што забаронена
рамы ставіць?

— Не.

— Нельга, нельга, Пят-
ровіч. Мне было. Вось
памяркуй: ты, значыць,
такога фасону раму зро-
біш, сусед — іншага, ды
яшчэ пафарбуецца ў роз-
ны колер. На цыркавы
манеж будзе дом падоб-
ны.

Задумаўся Сяргей Пят-
ровіч: праўду гаворыць.

— Паслухай, а я ж раб-
лю так, як мне лепш, —
сказаў уніз. — Я ж... Калі
б не трэба была на бал-
коне рама, няўжо б я за
яе браўся? Планую тут
такія-сякія рэчы паста-
віць. Скрынку з бульбай
хоць бы. Сам жа ведаеш
— падвала ў доме няма.
Газеты збіраю на тало-
ны... Ты ж ведаеш, што ў
нас на пятым паверсе па-
жар быў. Акурак нехта
кінуў з шостага ці сёма-
га, і на балконе паперы-
ны ўспыхнулі. Ну. Я ж
як лепш хачу.

— Я разумею...
Сяргей Пятровіч сту-
каў далей малатком —
рабіў раму, а знаёмы
пайшоў сваёй дарогай.
Праз тыдзень недзе, калі
была гатова рама і атры-
мала заслужаную пахва-
лу ў суседзяў, нехта паз-
ваніў у дзверы.

— Зніміце раму! —
строга загадала жанчына,
ваяўніча пазіраючы на
гаспадар кватэры. — Іна-
чай возьмем міліцыяне-
ра і разаб'ём-разламаем!
Ён не зняў раму. Прый-
шла брыгада актывістаў,
быў сярод іх і міліцыя-
нер, павыбіваў амаль усё
шкло. Сяргея Пятровіча
дома не было.

Назаўтра ён зноў шкліў
раму. Ён і суседзі.

...Быў у Чарнігаве. Вы-
язджаючы з горада, уба-
чыў дом, які вось-вось
павінен прыняць жыха-
(Заканчэнне на стар. 13).

КАЖУЦЬ, што Эзопава мова — мова раба. Дадам: і мастака. Ды зусім не страх кіруе талентам, калі заместа слоў простых і зразумелых ён выбірае цыянныя і загадкавыя. Парадокс у тым, што праз алегорыю, праз іншасказанне, як праз павелічальнае шкло, ён лепш паказвае нам сутнасць — з'явы, рэчы, паняцця, характару... Адалаючы, ён набліжае. Накідваючы вобразныя апараты, вылузвае сэнс, і ён ляжыць перад намі, як расквашаны арэх на далоні. Наце, частуйцеся, вам яшчэ спатрэбяцца вашы маладыя зубкі...

За цыянную сімваліку ў творах перыяду грамадзянскай вайны («Паязджане» і іншыя вершы) не раз папракалі Купалу. Маўляў, залішне адцягнена, малазразумела. «Я калгасніца маладая» — куды канкрэтней. І зразумела ўсё...

Ёсць творы аднамерныя і шматмерныя. Таленавітымі, значнымі па змесце могуць быць і першыя, і другія. Паміж імі адно істотнае адрозненне: шматмернасць дае твору нейкую асаблівую жывучасць, магчымасць існавання не толькі ў сваім часе, але і ў будучым. Менавіта да такіх твораў з поўным правам можна аднесці «Казкі жыцця» Якуба Коласа.

Большасць «казак...» напісана ў прамежку з 1907 па 1921 год. Першапачаткова цыкл складаўся з 18 навел. Выданне 26-га года было ўжо значна дапоўнена. У 28-ым Колас дадае яшчэ 3 навелы, з якіх 2 уяўляюць сабой зяброўскія прысвячэнні — Змітраку Бядулю і Янку Купалу — і таму да алегарычных іх можна аднесці толькі ўмоўна.

Навела, прысвечаную Цішку Гартману («На прасторах жыцця»), і апавяданне для дзяцей «У чым іх сіла» сам Колас не ўключаў у цыкл. Яны ўключаны ў Поўны збор твораў рэдкалегій. Затое, рыхтуючы ў 1956 г. чарговае асобнае выданне «Казак жыцця», аўтар планаваў дадаць два творы — «Пад новы год» і «На сваім хлебе», якія, на мой погляд, у нечым істотным усё ж адрозніваюцца ад «казак жыцця». Я сказала б, што гэта проста казкі.

Якуб Колас лічыў алегарычную форму «впрачкай ідэі». «Казкі жыцця», якія ўпершыню надрукаваў у Коўне пад псеўданімам Язэп Гушча, цаніў высока і ў лісце да С. Майхровіча выказаў сваё здзіўленне тым, што гэты твор абыходзіць маўчаннем крытыка. Пра крытыку крыху ніжэй, а зараз звернемся да саміх «казак».

Яны ляжалі на маім стале раскрытымі — дачка рыхтавалася да ўступнага экзамена, — і я зазірнула ў іх мімаходзь. Так трапіўся на вочы «Кажух старога Анісіма». (Першапачаткова твор меў падзагаловак «Казка пра старых»). Стары Анісім дужа шанававу свой зношаны, выліяны ад доўгага жыцця кажух і нізавошта не жадаў з ім расставіцца. «Зашыце адну дзірку, паложыць латку, прыгледзіць, глядзіш — у другім месцы кажух разлазіцца. (...)». Потым ён больш нічога і не рабіў, як толькі стаў ляць латкі. І вось што мяне ўразіла: я чытала твор, напісаны 75 год назад, яшчэ да Кастрычніцкай рэвалюцыі, і... пазнавала старога Анісіма! Ды гэта ж ён — «блосціцель» нашай палітычнай цнатлівасці, заўзяты абаронца догмаў, міфаў і рытуалаў, усёй сістэмы самападману, якая сёння распаўзаецца па швах і ад якой патыхае духам даўнасці! Сучасныя анісімы гэтак жа трасуцца над сваёй латанай-пералатанай апаратыкай і ледзьве што — паднімаюць лямант: «Асновы сацыялізму падрываюцца!»

І вось маладыя хлопцы надумалі ўкрасці гэты кажух і спаліць. (Заўважце: старэйшыя проста ляліся — маўляў, бруду развядзе, — але на ўчынак не расшыліся). Ды не такім ужо нямоглым аказаўся дзед: як усхопіцца ён, як пагоніцца за

хлопцамі з кульбаю! «Толькі і паспелі зрабіць, што рукаў адарваць і кусок крыса вырваць». Як бачым, падзеі развіваюцца ў нас па Коласу. Хіба што кульба наперадзе. І паколькі ўсе мы пабойваемся яе (працэсы перабудовы не сталі пакуль незваротнымі), то прыслушаемся да мудрага Баяна: усё ж не забяляліся хлопцы Анісімавай кульбы: «ходзяць за дзедам крок у крок ды кажух яго скупаюць».

Выклікае цікавасць той факт, што ў машынапісны тэкст, падрыхтаваны ў канцы жыцця для асобнага выдання, аўтар не ўнёс ні «Кажуха...», ні «У балоце» — найбольш сатырычных сваіх «казак...». У змесце папа-

му, «Кажух старога Анісіма» ўвасабляе кансерватызм самадзяржаўя, стары дзед («Супраць вады») — гэта царызм, «які глушыць волю падначаленых». (Звярніце ўвагу на падбор слоў!) «Стары лес» — водгук на першую сусветную вайну (твор напісаны ў 1917 годзе!), а навела «На ўсё ёсць прычына» — сатыра на «буржуазных сацыялагаў». Як быццам у 1927 годзе Колас не меў магчымасці назіраць айчынных вучоных «крумкачоў». Вось, дарэчы, як разважае крумкач-прафесар, перакананы ў безаганнасці сваёй навукі: «Навука, ад імя якой я выступаю, можа зусім правільна, зусім дакладна высветліць і растлумачыць вам

І. Навуменка — піша пра «вечнасць чалавечага імкнення да шчасця». І толькі наш стары знаёмы — крумкач — застаўся ў яго «заходнім тэарэтыкам». Менавіта І. Навуменку належаць словы, якія развеялі мае сумненні наконт правамернасці сённяшняга працэтання твораў, у якіх Колас укладаў пэўны грамадска-палітычны і філасофскі змест, свае запаветныя думкі, сваё разуменне жыцця. Вось што ён пісаў: «Коласавы навелы могуць быць прачытаны інакш...кожнае новае пакаленне знойдзе ў іх элементы, якія ляжаць бліжэй да яго духоўнага вопыту». І сапраўды: якжны таленавіты, сагрэты сэрцам твор, «Казкі жыцця»

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

Пра тое ведваюць людзі...

ПРАЧЫТВАЮЧЫ КОЛАСАВЫ «КАЗКІ ЖЫЦЦЯ»

рэдняга выдання чырвоным алоўкам, рукою Коласа напісана: «Апусціць». Звязана гэта з грамадска-палітычнай абстаноўкай (пярэдадзень XX з'езда КПСС), ці з нейкімі іншымі меркаваннямі — сказаць цяжка.

Другі злавесны герой «Казак жыцця», стары дзед («Супраць вады»), панаваў над усім у наваколлі. Адзіны яго клопат — «каб парадкі былі». І дарэмна даводзіла азярка дзеду: «Вада — такая рэч, што не можа доўга стаяць на адным месцы». Дарэмна пераконвала ў тым, што кіраваць павінна «адна супольная воля — воля нашага згуртавання». «Будзе так, як хачу я», — стаяў на сваім дзед. Але надыйшла навалыца і змыла дзеда разам з яго ўмацаваннямі. Такі канец ва ўсіх, хто трымае «на прывязі ваду». Вось як проста, аказваецца, можа быць сфармулявана мастаком дыялектыка гістарычнага развіцця, неадольнасць прагрэсу.

А што хацеў сказаць Колас, распавядаючы пра сварку ў старадаўнім лесе («Стары лес»)? Што «самая простая справа, самая ясная праўда пазнаецца цаной вялікай пакуты»? Згодна жыву лес, пакуль не падзяліўся на два — па адзін бок рэчкі і па другі. «...магутная пушча раскатуралася, разгайдалася, расшумелася, як сялянскі сход», «сашчапіліся два адвечныя асілікі: прысадзісты дуб з таўшчэзным вярзам», а потым дзве сцяны дрэў рушылі адна на другую... Чым не наша галоснасць з яе газетнымі ды часопіснымі баталіямі? Мы не раз назіралі, калі варожыя бакі ў працэсе спрэчкі нават забываюцца пра сутнасць разыходжанняў, — ударыць бы як мага мацней...

Большасць «казак», нагадаю, пісалася ў час бурны, рэвалюцыйны. Свет раскалоўся, стаў як той лес паабпал рэчкі. Сёння сітуацыя ў многім падобная. Ці не адсюль столькі часавых перагукванняў, нечаканых асацыяцый, падабенстваў?

Захапіўшыся сучаснасцю Коласавых «казак», паглыбіўшыся ў іх ідэяна-мастацкі змест, я наважылася, як кажуць, «падняць літаратуру». Як чыталі алегарычныя навелы нашы папярэднікі? Што яны знаходзілі ў непаўторным спалучэнні жыццёвага вопыту і фантазіі, мудрасці і наіву, сатыры і лірыкі? І даведлася я, што галоўнае ў «казках» — «паказ варожасці буржуазна-памешчыцкага ладу працоўным масам і сцверджанне заканамернасці рэвалюцыі» (Ю. Пшыркоў, 1951). Аказваецца, абразок «У балоце» — карыкатура на Дзяржаўную ду-

усё. Пазнаем мы і цвіркуна-спевака, сапсаванага славаю. Варта было ветру пахваліць яго — і сам дрозд прыступіў да напісання манаграфіі «Цвіркун і яго музычная школа». Праўда, у хуткім часе манаграфія была закінута: вецер памяняў сваю думку адносна цвіркуновага голасу. Гэта ўжо куды бліжэй да нашага часу: «Цвіркун» напісаны ў 1956 годзе, незадоўга да смерці народнага песняра.

Мяняўся час — мяняліся і погляды на ідэйную праблему «Казак жыцця», Ю. Пшыркоў у 1960 г. у пасляслоўі да асобнага выдання ўжо менш прасталінейны ў сваім працэтання алегарычных навел. Праўда, у некаторых момантах даследчык усё ж дапускае прыкметныя нацяжкі, — нават там, дзе змест не дае падстаў для розначытання. Напрыклад, навела «На чужым грунце» трактуецца як апавяданне пра «лёс інтэлігента-адшчапенца, які здраджвае свайму народу». Прыгледзімса ж да зместу твора. Узышло зярынтка не ў полі, дзе яму належыць расці, а ў зялёным лузе. Ні трава, ні раскі не хацелі знацца з сірацінай і дражнілі каліца «мужыцкай уцехай». Пакутавала жыта, цярпела знявагі. Калі ж настала вялікая суш і спатрэбілася разжалабіць сонца — не змагло вымавіць ні слова, не выратавала луг. Дык адкуль матыў здрады, пра які піша крытык? Не ў тым жа здрада, што каліва выпадкова занесена на чужы грунт. І не ў тым, што цяжкая доля адабрала ў яго дар мовы. Мне асабіста бачыцца жыццёва каліва сялянскім сынам у вялікім горадзе. Толькі «на чужым грунце» можна страціць крэўнае — мову.

Крытычная думка з цягам часу набывае разняволенасць, і як вузкая са старой скурцы вылузваецца з вульгарна-сацыялагічных схем. Там, дзе Ю. Пшыркоў бачылася асуджэнне «вандруніцтва па чужых краях без усялякай мэты» («Хмарка»), рускі даследчык Л. Чабатароў праз 7 год піша пра крытыку касмапалітызму.

Наступны і значны крок у працэтання «Казак жыцця» зрабіў І. Навуменка ў «Духоўным вобліку героя». Параўнаем: у «Залатых промні» Л. Чабатароў бачыць крытыку рэлігіі, І. Навуменка — складаную дыялектычную сувязь неабходнасці і свабоды выбару. Калі «Купальскія светлячкі» трактуваліся папярэднікамі як крытыка «чыстага мастацтва», то

заўжды будуць адлюстроўваць воблік таго часу, які глядзіцца ў іх пераменлівую плынь. Дык ці не насмешліва нашчадка мае «перабудовачныя асацыяцыі»?

Так ці інакш — я не магу ад іх так проста адмахнуцца. У ідэічны, сапраўды казачны свет прыроднай гармоніі і прыгажосці пазт нязменна ўплывае матывы спрэчкі, нязгоды, бойкі. У насякомых і тых няма ладу паміж сабою. Восы першымі ўспомнілі, для чаго ў іх джалы. А паколькі яны «залішне высока неслі сябе і ўсім у вочы казалі, што восы — гаспадары над усімі мошкамі ў свеце», то не прамінулі пусціць гэтыя джалы ў ход («Асінае гнездо»). Толькі перад сваім канцом адчула характэрнае жыццё адзінока хвоя («Што лепей?»). Што лепей, пытаецца пісьменнік, «пражыць свой век ціха, спакойна, не пазнаўшы, як міла жыццё, ці пазнаць яго характа і вартасць цаной вялікага няшчасця? У гэтым запытанні — адказ. Колас пратэстуе супраць расліннага існавання, супраць слепаты, якую схільны лічыць шчасцем, супраць бяздзейнасці. Невыпадкова рассыпаўся аднойчы і стаў кучкай шчэбенно валун, якога лес і рэчка лічылі самым шчаслівым у свеце. Мусіць, шчасця свайго не паранёс невымоўнага...

Улюбёным сваім вобразам — дрэў, птушак, крывіц, хмарак, якія ўвасабляюць адвечны рух жыцця, Колас процістаўляе застыўшае, нерухомае, змрочнае. Невядома з якіх часоў ляжыць пры самай дарозе Чортаў камень з аднайменнай навелы, ляжыць і людзям перашкаджае. І не знайшлося чалавека, які б яго скінуў. Па-першае, вялізны. Па-другое, раззілілі думкі наконт таго, ці трэба яго наогул прыбіраць. Некаторыя лічылі, што ён злы непазбежнае і нават у нечым карыснае. «Змяняецца свет, разумнеюць людзі, аднак дасюль няма адзінства ў адносінах да Чортавага каменя: «адны стаяць за тое, каб гэту справу з каменем аддаць на суд часу; другія даводзяць, што лепш адрозу пакончыць з ім, парваўшы яго парохам». А якая думка бліжэй табе, якую адстойваеш ты, дарогі чытач? — нібыта пытаецца Колас, хваючы ў вусах усмешку. Ён прадастаўляе нам самім шукаць ісціну, даяраючы нашаму розуму, нашаму вопыту.

Далёка не ва ўсіх выпадках аўтар саступае ўбок, прыхоўвае свае думкі на той ці іншы конт. Напрыклад, у навеле «Чыя праўда?» ён даволі яскрава выказвае сваю грамадзянскую пазіцыю. У спрэчцы мала-

дых дубоў з іх старэйшым срам ён цалкам на баку апошняга. Бесклапотная моладзь дуюцца сканчэнню «ліхих часоў» дуюцца вясне («...каб мы дык выскачыў бы з грунту пайшоў упрысядкі»), ды стары і мудры дуб перасцерагае: «месеца радасці там, дзе ўзнісся касцяныя рукі неадхільнай смерці». Гэтыя словы магла стаць эпіграфам да лімаўскага артыкула «Курпаты — дар смерці». «Дубовыя трупы» чыць дрэва праз тоўшчу (яно расло на беразе ракі) — таксама і мы праз тоўшчу доў бачым зараз воблік бязнаасуджаных і загінуўшых вяр сталінізму. Але не памяца і той чытач, які прачытаў гэту «казку...» як спрадвечнае «Memento mori...».

Я пісала ўжо пра тое, цыкл увесь час папаўняўся, калькі навел напісалася апошні год жыцця паэта толькі адна была выкінута з борт — «Дудар». Знакарэцэнзент у 1960 годзе зшоў у навеле «Ідэйную загаловак» — «нацыяналістычнае разуменне адносін паміж братнімі родамі». Яму падалося, маўляў, на старэйшага бяскаладаецца віна за становішча малодшага. «Ідэйныя загаловак» рэцэнзент і ў іншых навелах. Аднак і «Чортаўмень» (невывразнасць сэнсу «Жывая вада» («ідэалізацыя мінулага») засталася, а «Дра» не стала.

Рыхтуючы рукапіс да др Колас выправіў гэтую «казку». Напісаная адной з першых у 1907 годзе (згодна другой версіі — нават у 1906-м), я завельмі слязлівым тоне стаўляла беларуса. (Заўважце, што жаласныя, журботныя тывы ў літаратуры таго часу былі досыць распаўсюджанымі). У канцы жыццёвага шляху Якуб Колас не мог не прыціць пэўнай задазенасці і дара, адсюль і праўкі «каў» выпраўлена на «гара-доўгія, нудныя» (песні) на высельныя. Заклучны скаслёзы блішчалі на вачах шага брата ў новым варце павінен гучаць так: «І кі сум адбываўся ў вачах шага брата». На якой падўзнікла версія «абвінавачвання» як старэйшага брата, самога Коласа, — не зразу Хутчэй за ўсё апасенні ў ла сама тэма, на якую ў ня дзесяцігоддзі было ўдзена табу! «Што сказаў свету на сваёй мове? Хт таў твае думкі, работу т розуму і сэрца? Дзе пэтвае? Чым ты пахвалішся, пытаецца ў малодшага сшы брат. Што ж, можнічыць, што за бягучае стапмы ў асноўным адказалі та пытанне. А тады мал брат адно толькі жаласнасціў не смяяцца з яго і біраць таго, «што можа браць толькі Бог» (у пашным выданні — прырода).

Калі ў ранніх навелах важае думка, мастацкі строга адпавядае рацыянальнаму, то гэтага на скажа напісаныя пазней творы. Намнога глыбейшыя, памнак пераканальныя і паўныя. Гэта «Кажух старога сіма» і «Супраць вады», «нокае дрэва» і «Кры Апошняя з названых адна з лепшых у цыкл сваёй ідэйнай скіраванасцю і блізкай да навелы «ДМаці-гара наказвае крыпераадолеш абвал, які ўпоперак дарогі, — пацячнейшым руслам. А не пелееш...

Ці не ў гэтым стане апынуліся сёння і мы, бсы? Ці дадзена нам пельце абвал усеагульнай кацыі, пра якую марыракрытычная машына? зразумеюць пад абвалам будучыя чытачы дзівосналеаваых «казак...»? Праведваюць ні дрэвы, ні птухмаркі, ні крывіцы — «Толдзі, і то не ўсе, а самыя лья, самыя разумныя з

СЕННЯ беларуская публіцыстыка, усе яе паджанры — нарыс аналітычны ці, як кажуць яшчэ, дактаральны, эсэ, артыкул, нарыс гістарычны і нарыс-партрэт — выйшлі на самы гарачы, самы прэжні край барацьбы за перабудову. Задача ў яе няпростая: перафарміраваць грамадскую свядомасць, дапамагчы вынішчыць з жыцця розныя дэпрэсіўныя сацыяльна-эканамічныя праявы. Аднак жа відавочна, што аналітычны нарыс у пісьменніцкай практыцы трымае пальму першынства (В. Якавенка, А. Казловіч, І. Дуброўскі, В. Шырко і інш.). У такім нарысе зазвычай адна якая-небудзь шматмерная сацыяльная ці эканамічная праблема праніклага аналізуецца, як мага паўней і глыбей даследаецца нарысістам.

Што ж тычыцца Л. Левановіча, аўтара публіцыстычнага зборніка «Хлеб і мужнасць», то ён стаіць ад названых нарысістаў трохі зводдаль — Левановіч рашучы прыхільнік нарыса-партрэта. Хоць, канечне ж, пісьменнік-публіцыст не неж, грамадска значных праблем. Такія нарысы маюць і свае мінусы, і свае плюсы. У іх (зразумела, не ва ўсіх) менш угневана-выкрывальных філілік, маралізатарства і дыдактыкі. Затое больш цеплыні, нейкага ўнутранага свячэння, жывых пацуючых і галасоў — больш душы чалавека.

Вось «Зямля і людзі», падарожны твор, які займае ледзь не палову кніжкі. Гэта — апогляд пра паэтычна-драматычную, а не пампезна-афіцыйную эпопею асваення цаліны, што даўно адшумела, сышла з параднай сцэны грамадскага жыцця. Ці нам цікава сёння чытаць пра яе? Колькі ўжо было напісана на цалінную тэму! Мабыць, як для каго. Для адных цаліна ўжо як бы не існуе. А для другіх, колішніх цаліннікаў, жыццё і лёс былой залежы і хвалюе, і забавлівае. Прынамсі, цяпер з дыстанцыі гадоў, з вышынй жыццёвага вопыту і абноўленага часам пагляду. Яна — яркая часціна біяграфіі, душы цэлых пакаленняў, і яе так воль проста не выкрэсліш, не забудзеш. Тым больш што і сёння цаліна ў поце працуе, дае нам хлеб.

Тры разы, даведваюся, аўтар пабываў на цаліне (у газетчык і тэлежурналіст) — у 1964 і 1983 гадах, і ў прамежку між імі. Пабыў у розных гарадах і гаспадарках Казахстана. Яму закарцела адшукаць беларусаў-цаліннікаў, расказаць пра іх лёс, а за адно — і пра няпросты лёс самой цаліны.

Што ж адкрыў нам публіцыст, як расказаў? Перачытайце

дзе першыя ягоныя вандроўкі, адчуў: амаль нічога не засталася ад іх ні ў памяці, ні ў душы. І гэта аж здзівіла: такі цікавы край, адметныя людзі... Тым больш, што падарожныя ўражанні свае аўтар перадае ў форме дзённіка. А ад дзённікавых запісаў заўсёды чакаеш, што публіцыст адкрыецца з усёй душэўнай шчодрасцю: захоплена і ўражліва выявіць сваё непаўторнае ўспрыманне першароднага казахстанскага стэпу, людзі і пра-

мілая жанчына». («Вандроўка другая».)

Пэўна ж, каб не турботныя праблемы вады, паліва і безадвальнага ворыва, якія па-новаму, нечакана і трывожна прасвечваюць жыццё і душы цаліннікаў, то ўжо і цяргення не хапіла б, каб дачытаць гэтыя падарожныя дзённікі.

Пра вострую нястачу пітной вады, паліва — усё трэба прывозіць здалёку — сказана ў нататках аднойчы, калі аўтар горка шкадуе, што паўсюль

ён, — дык у гэтых катухах-клетках будзе што ў халадзільніку. Батарэі паліпаюцца, сцены абрастуць інеем, як мохам. І ніхто жыць не будзе».

У такім хвалебным тоне можна было б распавядаць і пра іншых дзейных асоб з нарыса «Хлеб і людзі». Аднак лепш спыняся на самай галоўнай, задушэўнай іх думцы-турбоце: далейшы лёс цаліннай зямлі. Пошук новага спосабу апрацоўкі яе. Чаму новага і чаму

вал... Чым больш пасееш, лепш.

Тым не менш людзі зстойнай думкі і незалежнага характару, што па-сапраўдыму хварэлі за лёс цаліннага адступілі. (Кіраўнікі саўдэжэрдзеў і Нурсейтаў, скарэй райкома Кулага і акад. Бараеў).

Толькі на пачатку 60-х гадоў не застойных гадоў «безадвальна» трывала прыжылася на цаліне.

Адчайныя прыхільнікі іронічна знайшліся і ў нас, Беларусі. Камбайнер Генц Ткачук з Гродзеншчыны (нарыс «Хлеб і мужнасць»), а з мом. былы цаліннік, Герой чыцялістычнай Працы Іван Мілевіч з Іванаўскага раёна («Глыбокія карані»).

Калі Генадзь Ткачук я толькі марыць пра «безадвальна», то Іван Данілевіч даўжо ўкараніў яе ў сваім калесе, стаў «беларускім Малым».

Дзейная энергія такіх дзей, іх мары-думы, як і кратора Кастрычніцкага райкома партыі Яськова (нарыс «Хлеб і мужнасць»), ці старшыні калгашарэцкага і парторга Затурадіюка («Сэрца ў будучым жыццё») арганічна ўпісваюць у плынь сучаснага светаадваення. Яны, актывісты перабудовы, як бы пазначаны на най аднасцю. Іх працоўнае сумленнасць, адметны працісіяналізм і духоўная культава ра найлепшым чынам сведча пра кардынальнае і незварымнае зрухі ў нашым грамадстве, у свядомасці яго.

Пра перадавога партыйнага работніка нашы публіцысты ж шуць не так ужо шмат. Тым больш цікава: які ён сёння? Чым розніцца ад былых? Як выяўляецца ў прыватнасці, стнарыс «Вернасць», Вячаслаў Якаўлевіч Яськоў? Так, гэты зусім новы тып партыйнага кіраўніка, народжаны нашым часам. Перш за ўсё Вячаслаў Якаўлевіч — чалавек канкрэзнай справы, высокай культуры і маральнасці, для якога арганічна чужародны, непрымаальны адміністрацыйна-камандны прасталініскі метад кіравання. Вобраз яго раскрываецца ў розных жыццёвых сітуацыях: пад час вырашэння жыллёвых пытанняў, і пытаньняў выхавання, і ратацыі партыйных кадраў, укаранення брыгадных форм працы на прадпрыемствах Кастрычніцкага раёна сталіцы...

«Калі прыйшоў да нас Вячаслаў Якаўлевіч, мы адразу адчулі перамену... — гаворыць аўтару нарыса Катлабавы загадчык аддзела прамысловасці райкома партыі. — Мы адчулі і дэмакратызм, і патрабавальнасць, давер да кадраў».

Дарэчы, варта зноў згадаць тут персанажы нарыса «Сэрца ў будучым жыццё»: Шарэцкага, загадчыка кафедры Мінскай ВПШ і дацэнта Загарад-

КРЫТЫКА, БІБЛІАГРАФІЯ

Мерай духоўнасці

Л. ЛЕВАНОВІЧ. Хлеб і мужнасць. Нарысы. Мінск. «Мастацкая літаратура». 1987.

цы яго. Дасць сваю выразную інтэрпрэтацыю мясцовага жыцця і побыту з усімі іх радасцямі і горасцямі. Марна. Пэўна, таму, што нарысіст задуха эскізна, інфармацыйна і сузіральна-павярхоўна перадае свае ўражанні, апісвае характары і спантанныя размовы. Як бы яму заўжды бракавала часу пільнай прыгледзецца да людзей, пранікнуцца іх жыццём, думкамі-настроямі. Зноў жа і кампазіцыйна-нарысавыя запісы стэрэатыпныя: мініяцюрная пейзажная экспазіцыя, беглыя згадкі пра герояў, сякія-такія падзеі, размовы...

Зрэшты легкаважнасць іх добра разумее і сам журналіст, у чым нібы між іншым і прызнаецца ў прадмове.

«3 кастрычніка. Раніца. На небе лёгкія ружаватыя аблачкі, над імі вісіць тонкі крываваці асколак месяца...

Учора была добрая рыбалка і надзвычай смачная юшка. Жэрдзеў усё-такі прыйшоў, а Пеніна не дачакалася». («Вандроўка першая».)

«4 ліпеня.

Што за дзень! Якое тут дзіўнае возера Імантаўскае! Сопкі, парослыя соснамі, бязамі...

Сяло Імантаў вялікае, жывуць казахі, рускія, беларусы, украінцы, татары. Усяго больш за дваццаць нацыянальнасцей. Маруся з Іосіфам пераехалі сюды нядаўна: перацягнуў дырэктар саўгаса Ултай Нурсейтаў. Ён адразу мне спадабаўся: смуглявы, каржакаваты, з прыемнай усмешкай. Куляш — ягоная жонка — прыемная,

у тутэйшых гаспадарках высякаюцца дрэвы і што вады мясцовых азёр, рэк нягодная для пітва.

Што ж датычыцца праблемы безадвальнага ворыва, то яе публіцыст ніколі не выпускае з поля зроку — настолькі яна важная, актуальная для лёсу цаліны (і не толькі).

Непакоіць яна Л. Левановіча і пад час грэцкага падарожжа — апошняга, развіталнага — у саўгас «Мінскі» Цалінградскай вобласці. Падарожжа гэтае, узноўленае ў замалёўках з прыроды, успрымаецца жывей, цікавей. Бо ў словах і ўчынках герояў (а яны ў іх непадзельныя!) высвечваецца сутнасная адметнасць чалавечых душ. Кожная з замалёвак прысвячаецца то аднаму, то двум-трем слынным будаўнікам, хлебаробам, жывёлаводам, партыйным кіраўнікам і вучоным. Часцей — беларусам. А ўсе разам гэтыя замалёўкі складаюць выразную галерэю знакамітых стэпавікоў. Тут будаўнік Манулевіч і чабан-беларус (!) Пікалевіч, механізатар Маскалевіч, сакратар райкома Кулага, акадэмік Бараеў...

Усе яны — людзі творчыя, са сваім бачаннем жыцця і свету. Асобы. Гаспадары цаліны. Пачынальнікі перабудовы, як мы цяпер гаворым, хоць тады пра яе яны і ведаць не ведалі. Лепшае сведчанне гэтаму — іхнія ўчынкi. Манулевіч адмаўляецца будаваць вышынныя дамы ў пасёлку, бо справа гэта гіблая, паказушная. «Як пекануць маразы, — даводзіць

стары раптам стаў непрыдатны?»

Нізкія цалінныя ўраджаі, засілле пустазелля, знішчэнне глебы з-за няправільнай апрацоўкі, хуткае выпарванне вільгаці. А галоўнае — ветравая эрозія, лютаванне над стэпам чорных буранаў, што «да пяску раздзявалі» ніву... Вось да чаго давялі цаліну людзі ў выніку свайго неабдуманна-традыцыйнага гаспадарання.

Трэба было неяк ратаваць цаліну, укараняць новую агратэхнічную сістэму, новыя метады гаспадарання. Усе жахлівыя прыродныя метамарфозы знаходзілі сваё дэтэрмініскае тлумачэнне. Не былі фатальна непазбежнымі. Вопыт дзядоў, земляробная практыка народнага акадэміка Цярэція Мальцава і падказалі тую новую агранамічную тэхналогію, канцэпцыю. Апрацоўваць чарназём не плугамі, а культыватарамі-пласкарэзамі, сеяць травы, пакідаць чыстыя папары, высокае ржышча, якое раней спальвалі, але якое, аказваецца, «як браня, ахоўвае глебу ад ветру і воднай эрозіі».

Такая навукова-агрунтаваная, культурная сістэма земляробства, што хутка ўмацавала б здароўе цаліны і падняла б ураджай, была нязвычайнай, новай. Таму прыхільнікі яе адразу адчулі бар'ер (у тым ліку і псіхалагічны). Супраціўленне безлічы незвычайцаў на чале з М. С. Хрушчовым, ініцыятарам і дыржорам асваення цаліны, якім патрэбны былі не травы і папары, а вал,

НАДРУКАВАНА У «КНИЖНОМ ОБОЗРЕНИИ»

КАБ НЕ СТРАЦІЦЬ ДУШУ...

Найбольш яркія старонкі біяграфіі пісьменніка Авідзія Гарчакова звязаны з падзеямі Вялікай Айчыннай вайны, калі ён у маладым узросце прымаў актыўны ўдзел у барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі, быў кіраўніком разведвальнай групы, што дзейнічала ў тыле ворага. Пасля вайны А. Гарчакоў закончыў Літаратурны інстытут імя Горкага, стаў прафесійным літаратарам. У кнігах сваіх у асноўным расказвае аб падзеях, непасрэдным удзельнікам якіх быў.

Чытачу добра вядомы кнігі А. Гарчакова пра разведчыкаў: «Максім» не выходзіць на сувязь», «Лебядзіная песня», «Ён жа капрал Вудстак» і іншыя. Ён усё ж найбольш папулярная аповесць і сцэнарый тэлефільма «Выклікаем агонь на сябе», напісаныя А. Гарчаковым сумесна з палякам Я. Пшыманюскім. Дарэчы, фільм адзначаны прэміяй Ленінскага камсамола. Як высветлілася, у архівах пісьменніка ўжо сорак гадоў захоўваецца яшчэ адзін твор — тэтралогія «Па-за законам», цалкам пабудаваная на аўтабіяграфічным матэрыяле, пры-

тым на матэрыяле, што мае непасрэднае дачыненне да падзей, якія адбываліся ў пачатку вайны на тэрыторыі Беларусі, на Магілёўшчыне. З часопісным варыянтам першага рамана пазнаёміла чытачоў у некалькіх нумарах газета «Кніжнае абозрение». У творы, напісаным дваццацічатырохгадовым тады А. Гарчаковым, расказваецца пра дзейнасць партызанскага атрада разведчыкаў штаба Заходняга фронту.

Дзеянне твора разгортваецца востра, дынамічна, часам драматычна і нават трагічна.

У сутыкненне з Самсонавым, самазваным савецкім капітанам, уступае малады, нявпрытны баец. Вядома ж, сілы няроўныя, але Гарчакоў не здаецца. Няхай не змог ён прадухіліць расстрэл юнай Надзеі Калеснікавай, спасваў перад іншымі цяжкасцямі, ды не ідзе на змову з уласным сумленнем. Невыпадкова адмаўляецца расстраляць партызана Пакацілу, бо верыць у яго невіноўнасць. Адмаўляецца, хоць гэта не падабаецца Самсонаву.

Як заўважае ў «рэцэнзіі» на кнігу, якая не выйшла» пісьменнік У. Бяляў («КО», № 19, 1988), «адным з першых чытачоў рукапісу Гарчакова быў вядомы пісьменнік Васіль Гросман... «Не ідзіце ні на якія паслабленні!» — сказаў Гросман. — Менавіта так трэба пісаць пра вайну». Высока ацаніў рукапіс і У. Цендракоў. Саму ж публікацыю ўхвальна суст-

рэў Васіль Быкаў.

Думаецца, яго «ліст сябру», як ён пазначаны ў тым жа нумеры «КО», варта прывесці цалкам:

«Дарагі Авідзіі! Дзякуй за памяць і ўвагу — з найвялікшай цікавасцю прачытай урыўкі з твайго рамана. Ці трэба казаць, наколькі ўсё гэта здзіўляе ўяўленне, здзіўленае, дарэчы аднойчы і на ўсё жыццё. Вельмі дакладны, праўдзівы і глыбокі канфлікт, бяспрашша праўды — усё гэта тыя якасці рамана, якія заўважаюцца пры першым прачытанні. Ды і вобразы, зразумела, сапраўдныя, амаль усе з якіх пайшлі ў мінулае, цяпер такія ўжо не сустракаюцца ні ў жыцці, ні ў літаратуры. Я даўно і нязменна цаню цябе як аўтара партызанскай тэмы, заўсёды з хваляваннем чытаю твае ваенныя рэчы. Шкада, дружа, што апошнім

нока. Згадзіся, падобная сітуацыя нестандартная, нават парадаксальная: два вучоныя мужы вырашылі кінуць высокую свае пасады, «дэблыя месцы», каб узначаліць, вывесці прарыву занябаны калгас «Чырвоны сцяг», што на Валожыншчыне.

Планы ў новых кіраўнікоў проста грандыёзныя: поўная ацяпляльная перабудова вёскі Доры, усяе гаспадаркі. Пасля канамічны эксперымент, вышэнне звышзадачы — на рунце інтэграцыі суседніх гаспадарак стварыць аграрна-прамысловае аб'яднанне, якое будзе збіраць багаты ўраджай, ама перапрацоўваць, атрымліваць мільёны прыбытку.

Цяжасцей было не злічыць. Па ўсіх сацыяльна-эканамічных параметрах: бедная зямлі, пазыка ў мільёны рублёў, вясковае малалюддзе.

Пачалі па сутнасці з нуля, будаўніцтва дзіцячага сада, ватэр і дарог.

Праз два гады планы-мамы іх сталі здзяйсняцца.

Не раз думалася: як важна, што ў нас былі і ёсць такія ўтаймоўныя парадаксальныя натуры. Яны — наша духовае святло, агні-арыенціры, вечныя рухавікі прагрэсу. У такіх людзей адна маральная азіцця — сумленне. Менавіта такой пазіцыі яны і вырашаюць усе сацыяльныя і маральныя праблемы.

Шкадуеці, што не ўсе творы Левановіча напісаны на абрым эстэтычным і ідэяна-аэстакім узроўні. Прыкметная вяласць апавядання і морфнасць, стыльова-выяўленая аднастайнасць — ці ж можа такое завабіць чытача?

Нарысы «Чалавек і машына», «Гам, дзе Бесядзь-рака», «Май-ар», «Кіно, якое не канчаецца». Выдаткі? Яны нахшталт тых, што прыводзіліся на папку нашай размовы. Не ракі і катэгарычнасць, адначасна ў ацэнцы некаторых аб'ектаў і герояў (калі яны абавязальныя, дык ідэальна правільныя). Такія ацэнкі аўтамацна навязваюцца чытачу, ім самым уніфікуючы яго ўмкі і пачуцці. У такіх творах няма псіхалагічнай атмасферы, прасторы для п'юра-стычных меркаванняў і дыскусій. Бо ісціна, вядома ж, біцца ісцінай, калі яна наракаецца ў спрэчках.

Сцвярае, што хвалюючая стрыжня праблем, жывыя гэсы многіх герояў неак гэтаюць, прыгладваюць скіды дахопы, завалодваюць чытай увагай.

І тут міжволі думаеш, што гэтыячана мера публіцыстычнага слова — гэта найперш месчырасці, сумленнасці, трагэдыя любасці да жыцця і людзей. Мера духоўнасці.

Міхась ВЫШЫНСКІ.

сам ты змоўк, і літаратуры вайне так не хапае тваёй анілізасці. Вельмі патрэбна ка мага хутчэй, выдаць гэты мой ранні раман. Няхай у ім, гчыма, не хапае майстэрства ста літаратурнага, затое тамычыць праўда. А гэта важы за ўсё.

Вельмі жадаю табе іншых, вых поспехаў і — здароўя, дома. Здароўе цяпер нам, ац, важней за ўсё.

Дзякуй!

Абдымаю — Васіль Быкаў.

У рамане ёсць такія развагі Гарчакова: «Чаго варта пемога, калі, заваёўваючы яе, страцім душу!» Правільныя словы. Тэралогія «Па-за замкам», як відаць з часопіснай бібліяцыі, і накіравана супраць таго, каб чалавек не пачаў душу. Ніколі, ні ў абставінах, якімі б скла-нымі яны ні былі.

А. КУНЦЭВІЧ.

З РЕДАКЦЫЙНАЙ ПОШТЫ

АСНОУНАЯ задачай лінгвістаў і мовазнаўчых устаноў з'яўляецца падтрымка стабілізацыі літаратурнай мовы. Для беларускіх мовазнаўцаў гэтая задача не новая. Да прыкладу, Інстытут мовазнаўства працуе над ёй увесь перыяд свайго існавання. На першапачатковым этапе (30—50 гады) нармалізацыя беларускай мовы адбывалася тут пад знакам гвалту над чалавекам, пад страхам быць

зоўнікаў тыпу аднаўленне ў спалучэнні з прыназоўнікам па. Як паведамляе аўтар, да сярэдзіны XVI стагоддзя беларусы ўжывалі ў такіх выпадках канчатак — і (па аднаўленні), але ўжо ў Статуце 1588 г. ужылі канчатак — ю (па аднаўленню). Чым гэта не праблема? Праблема. Жураўскі вырашае яе так, што апошні канчатак аб'яўляецца канчаткам больш паслядоўнай нармалізацыі. Толькі чаму такая нармалізацыя

бой мове, ва ўсіх краінах толькі не дырэктарам Інстытута мовазнаўства Акадэміі навук БССР. Тут усё наадварот, што відаць з такой ягонай заявы: «такое становішча (маецца на ўвазе існаванне згаданых сінонімаў, у прыватнасці. — В. Г.) не ідзе на карысць беларускай літаратурнай мове, зніжае яе грамадскі прэстыж, вядзе (уявіць сабе толькі. — В. Г.) да змяншэння колькасці людзей, якія ёю карыстаюцца».

А ЦІ ТАК ГЭТА САПРАЎДЫ?

Мы атрымалі нямаля водгукі на артыкулы члена-карэспандэнта АН БССР А. І. Жураўскага, змешчаныя ў газеце «ЛіМ» [5 лютага г. г.] і часопісе «Беларуская мова і літаратура ў школе» (1988, №№ 1—2). Нашы чытачы выказ-

ваюць нязгоду з пазіцыяй вядомага вучонага, аспрэчаюць асобныя яго думкі і палажэнні. Сёння мы змяшчаем адзін з такіх лістоў. Належыць ён пастаяннаму нашаму чытачу і аўтару, фізіку па адукацыі В. Голубу.

рэпрэсаваным. У далейшым, ідучы па акрэсленым у тых гады курсе, інстытут распрацаваў некалькі слоўнікаў і граматык. Але якасць нармалізацыі аказалася зусім невысокай. Аб гэтым сведчыць той факт, што і пасля выхаду з друку гэтых прац беларуская мова парнейшаму адносіцца, як прынаеца А. Жураўскі ў артыкуле «Беларускае савецкае мовазнаўства: здабыткі, праблемы, шляхі развіцця» («Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 2), к мовам з няўстойлівымі граматычнымі і лексічнымі нормамаі. Тлумачыць гэта можна толькі адным — пэўнымі пабочнымі меркаваннямі ў пытанні нармалізацыі, несумяшчальнымі з сапраўды навуковым падыходам. Убачыць прыкметы гэтых меркаванняў можна ўласнымі вачыма, калі ўважліва прыгледзецца да поглядаў дырэктара Інстытута мовазнаўства А. Жураўскага.

Кравугольным каменем яго пазіцыі ў пытанні нармалізацыі з'яўляецца сцвярджэнне, што тагачасная (да 30-х гадоў) моваведы аднесліся «зняважліва да ўліку гістарычных тэндэнцый развіцця... беларускай мовы». На жаль, аўтар палічыў за лепшае не акрэсліваць у сваіх артыкулах сутнасць гэтых тэндэнцый і іх накіраванасць. Але гэта не такое ўжо вялікае гора — можна і самім сменіць з ягоных разважанняў, у прыватнасці, у згаданым артыкуле. Прыпынімся ж на іх.

Аўтар паведамляе, што «парны лік выйшаў з ужытку ў эпоху ўтварэння ўсходнеславянскіх моў». Што датычыць беларускай мовы, то ён заўважае, што ў ёй толькі ў гаворках захаваліся рэшткі форм парнага ліку вачыма, плячыма. Далей ён заўважае, што ёсць аўтары, якія ўжываюць гэтую форму ў некаторых іншых словах і называе гэтую з'яву «культывацыйнай архаічных рыс у марфалогіі».

А. Жураўскі тут як быццам бы імкнецца к нармалізацыі. Гэта добра, але трэба адначасова адзначыць, што такая нармалізацыя можа быць нават шкоднай, калі рэшткі чаго-небудзь адмаўляюцца, як гэта робіць А. Жураўскі, толькі на той падставе, што гэта рэшткі. Што было б, калі б, напрыклад, рускія моваведы глядзелі такім скосям гістарычным вочкам на рэшткі царнага ліку ў рускай мове? Яны б таксама патрабавалі замяніць канчаткі парнага ліку ў назоўнікаў берага, горада, поезда і г. д. на іншыя канчаткі і было б горады, поезды, берагі і г. д. Але не робяць, штосьці ёсць прывабнае, разумнае іншы раз і ў рэштках.

З так называемым улікам гістарычнай тэндэнцыі і перспектывы аўтар імкнецца глянуць на канчаткі аддзеяслоўных на-

з'яўляецца больш паслядоўнай, аўтар не тлумачыць. У сувязі з гэтым узнікае пытанне: «А ці так гэта сапраўды?».

Адказаць на гэтае пытанне не так ужо і цяжка. У беларускай мове існуе група адпрыметнікавых назоўнікаў тыпу: актыўнасць (актыўны), магчымасць (магчымы) і г. д. Гэтыя назоўнікі ў спалучэнні з прыназоўнікам па маюць канчатак — і. Такі ж канчатак маюць яшчэ аддзеяслоўныя назоўнікі другога тыпу: агітацыя (агітаваць), нармалізацыя (нармалізаваць) і г. д. Такім чынам, добрасумленна нармалізацыя канчаткаў назоўнікаў з прыназоўнікам па патрабуе выкарыстання не канчатка — ю, а канчатка — і ў разглядаемым выпадку. Зразумела, калі кіравацца імкненнем да навуковай, а не да прымітыўнай нармалізацыі, пошукам больш шырокіх заканамернасцей, а не пабочнымі меркаваннямі. Трэба адзначыць яшчэ, што канчатак ю ў згаданым выпадку не нясе на сабе ніякай сэнсавай нагрукі, таму ў рамках патрабаванняў нармалізацыі ён выглядае непатрэбнай з'явай. Яго далейшае выкарыстанне не апраўдана нічым і прыносіць толькі блытаніну.

Сучаснай беларускай літаратурнай мове не ўласціва шырокае ўжыванне дзеепрыметнікаў цяперашняга часу. Гэта адпавядае яе народнадыялектнай аснове, народ у размове практычна абыходзіцца без іх. Гэта чамусьці не падабаецца А. Жураўскаму, яму хочацца, каб іх шырай ужывалі ў беларускай літаратурнай мове. Так узнікае новая штучная праблема. Для вырашэння гэтай праблемы Жураўскі зноў звяртаецца за дапамогай да «ўліку гістарычных тэндэнцый». Каб зрабіць гэтае вырашэнне падобным на навуковае, аўтар карыстаецца паслугамі літаратуры даўно мінулых часоў і паасобнымі творамі 20-х гадоў нашага стагоддзя. Але ж усе аўтары разгледжанай літаратуры мінулых стагоддзяў пазнавалі пісьменнасць і асвету праз царкоўнаславянскія падручнікі і школы. Па гэтай прычыне іх творы нават свецкага характару не маглі не ўтрымліваць пэўных элементаў царкоўнаславяншчыны, якія былі неўласцівыя народнадыялектнай аснове беларускай мовы. У прыватнасці, згаданая дзеепрыметнікаў у паасобных творах літаратуры 20-х гадоў, то яно таксама не дае глебы пад «гістарычныя тэндэнцыі» Жураўскага, бо гэта была толькі спроба культывацый архаічнага немастацкага сродку ў мастацкай літаратуры. Аўтар пастараўся абысці маўчаннем адзначаны асаблівасці літаратурных крыніц, на якія ён спасылася. Бо гэта не ў інтарэсах яго пабочных меркаванняў.

Варта прыпыніцца на разважання А. Жураўскага адносна сінонімаў: калодзеж—студня, мел—крэйда, рад—шэраг і г. д. Як вядома, сінонімы ў любой мове карысныя, яны ўзбагачаюць мову. Яны вітаюцца ў лю-

ці не дзіўна ўсё гэта? Толькі А. Жураўскі ілапаціўся, як бы ўзбагаціць беларускую літаратурную мову дзеепрыметнікамі цяперашняга часу, а тут, у справе з сінонімамі, гэты клопат выветрыўся немаведама куды. Але дзівіцца тут няма чаму, бо ўсе гэтыя выказванні — з'явы адной паслядоўнай палітыкі. Прычым адзінай і паслядоўнай толькі ў тым выпадку, калі пагадзіцца з думкай, што мэтай дзейнасці Жураўскага (і ягоных некаторых папалечнікаў) у галіне мовазнаўства з'яўляецца дэфармацыя беларускай мовы да выгляду, снжам, усходнеаранскага дыялекту, блізкага да суседняй мовы.

Сапраўды, у рамках гэтых меркаванняў, навошта беларускай мове рэшткі парнага ліку, калі іх няма ў згаданым дыялекце? У гэтым дыялекце пэўныя аддзеяслоўныя назоўнікі ў спалучэнні з прыназоўнікам па маюць канчатак — ю, значыць і ў беларускай мове трэба ўкараніць яго. Хоць і рэдка, але ўжываюцца дзеепрыметнікі цяперашняга часу ў згаданым дыялекце, таму ўзнікае думка ўзбагаціць імі і беларускую мову. Ёсць у беларускай мове словы-сінонімы, адно з якіх мае аналаг у згаданым дыялекце, а другое—не. Як тут не паклапаціцца аб беларусах і пазбавіць іх «мук» вывучэння апошняга?

Словам, за якую задачу па нармалізацыі беларускай мовы Жураўскі ні бярэцца, усе шляхі «вырашэння» вядуць у адно рэчышча.

У гэтым жа рэчышчы знаходзіцца таксама заўвагі А. Жураўскага па мове артыкула А. Каўко «Нялёгка дарогай кнігадруку» («Польмя», 1987, № 10).

Як вядома, жыццёвы шлях Скарыны пачынаўся не ў Маскоўскай дзяржаве. Зразумела, што ён пісаў і вымаўляў сваё імя так, як рабіла гэта тагачаснае тамашняе асяроддзе: не інакш, як Францішак! Гэтай формай свайго імені ён ганарыўся і не выракаўся яе. Аб гэтым сведчаць выданні яго кнігі і яго ўласнае ўжыванне яе там, дзе размова ўяўляе сабой штосьці нахшталт афіцыйнай інфармацыі аб сабе...

Ф. Скарына быў, несумненна, чалавекам з высокай моўнай культурай. Таму, даючы звесткі аб сабе, ён не мог тут ужыць «сямейна-бытавую форму імя, якую для Скарыны ўжывалі яго сваякі і блізнія», як лічыць А. Жураўскі («ЛіМ», 24.07.87). Скарына мог ужыць сваё імя толькі ў той форме, якую ён сам і тагачаснае асяроддзе лічылі за асноўную, грамадскую.

На думку А. Жураўскага, беларусам трэба дапасаваць і ў напісанні і ў вымаўленні імя Скарыны да той формы, якую яно мае ў рускай літаратурнай мове, г. зн. Франціск. Але ж храналагічна ў вялікаруску літаратурную мову, дакладней у царкоўнаславянскую мову таго часу імя Скарыны прыйшло толькі з пашырэннем яго выданняў у Маскоўскай дзяржаве. Ужывалася яго каліка-

ваная форма, без уліку вымаўлення. Дык як жа можна «клеіць» Скарыне «гістарычнае» імя ў форме Франціск, калі ў нас на парадку дня стаіць стабілізацыя, нармалізацыя мовы?

«А. Каўко... не прыняў пад увагу, што ў рускай навуковай літаратуры ўжываецца форма «Франціск». Так А. Жураўскі нечакана для сябе і чытачоў ускрывае (раней гэтага ён старанна пазбягаў) сутнасць сваіх пабочных меркаванняў.

Не падабаецца А. Жураўскаму слова згадаць. Ён нават пастараўся вынесці гэтаму слову своеасаблівы «смяротны прысуд»: «з рэсурсаў эмігранцкіх выданняў»; «не характэрна для беларускай народна-дыялектнай мовы»; «у... Слоўніку беларускіх гаворак паўночна-усходняй Беларусі і яе пагранічча» (менавіта сюды ўваходзіць і згаданы ўсходнеаранскі дыялект. — В. Г.) зафіксаваны некалькі такіх слоў, але ў іншым значэнні».

Цяжка паверыць у справядлівасць гэтага прысуду. Таму, прыгледзімса лепш да артыкула А. Каўко. Перш-наперш спынім увагу на наступных выказах у гэтым артыкуле: «таямнічая згадка аб невядомым друкару» (с. 187), «лічу мажлівым згадаць», «летаргія нацыянальнага жыцця, пра якую згадаў М. Багдановіч» (190), «міжволі згадаеш словы» (200). Як бачым, сінонімамі гэтым словам з'яўляюцца словы ўспамін, успамінаць у адпаведнай форме. А гэта азначае, што А. Каўко ўжывае гэтыя словы ў поўнай адпаведнасці з ТСБМ. Цяпер спынімса на такіх выказах, як «нельга замоўчыць згаданага пытання» (с. 190), «у толькі што згаданым зводным каталогу» (101), «у згаданых друкарнях» (198), «згаданы Статут» (198), «ужо згаданы польскі пісьменнік» (201) і г. д. Калі б усе гэтыя выразы мы пісалі па-руску, то мы тут усюды ўжывалі б словы: **упоминать, упомянутый** у адпаведнай форме. Пабочныя меркаванні і асабістыя густы Жураўскага не дазволілі замацаваць слова згадаць у гэтым значэнні ў ТСБМ. Але яно адлюстравана ў «Руска-беларускім слоўніку» 1953 года выдання. І таму А. Каўко меў усе падставы ўжываць слова згадаць і вытворныя ад яго.

Такім чынам вынікае, што разважання Жураўскага дакол артыкула А. Каўко посяць характар дэмагогіі. Яшчэ горш, што за гэтай дэмагогіяй стаіць, як цень, паклёп на аўтара артыкула, у якога «аўтарытэт эмігранцкіх выданняў аказваецца вышэйшым», які «імя Скарыны падае як у заходнім друку» і г. д.

Дзякуючы адміністрацыйна-бюракратычнай антынацыянальнай моўнай палітыцы 30—80-х гадоў пэўная і значная частка беларусаў была дзе прама, дзе ўсносна пастаўлена ва ўмовы, якія ўсё больш і больш адрывалі іх ад роднай мовы. Па сутнасці гэта палітыка ўяўляла сабой палітыку ліквідацыі двухмоўя шляхам салютарнаскага ператварэння мовы міншчынскіх пераважных зносін у дзяржаўную. Відавочным вынікам такой палітыкі з'яўляецца амане поўная адсутнасць двухмоўя ў сталіцы і ў абласных цэнтрах. Другім ле вынікам стала тое, што мова пэўнай часткі славян-беларусаў перасыпана русізмамаі, у якіх яна не мае ўнутранай патрэбы. Апошняе не засталося па-за увагай Жураўскага. Але адпаведную выснову з яе вучоны зрабіць не здолеў ці не захачеў і насуперак усёй логіцы пачаў разглядаць гэты моўны вінегрэт як гаворку беларускай мовы. А чаму не рускай? Ён жа, гэты вінегрэт, не менш падобен і на рускую.

Вядома, рускаму мовазнаўству, народу такі вінегрэт не патрэбен. Па той жа прычыне няма абсалютна ніякай ўнутранай патрэбы ў ім і ў беларускаму мовазнаўству, народа. Ён патрэбен, па-першае, таму нолу чыноўнікаў, для якіх чынісны запавет у нацыянальным пытанні стаў на справе філічнай граматай. Па-другое, ён патрэбен яшчэ пэўным модам «навукоўцаў», якія паразітуючы на густах згаданых чыноўнікаў, імкнучыся «вырасці» да наступнага навуковага звання, на больш высокай пасады.

В. ГОЛУБ.

г. Обніск.

ПАЭЗІЯ

Алег ЛОЙКА

МЫ—НЕ РАБЫ...

Дыпціх

Уладзіміру ДАМАШЭВІЧУ

Калі былі рабы,

Рабамі не былі мы
Ні Кіева, ні Рыма;
І моцны, і слабы,
Былі мы—не рабы,
Скарыны і Багрымы.

Хмяльніцкага, Вашчылы
Страменны і чубы.
Дрыжалі Радзівілы:
«Вашчылы — не рабы!»...

У святках касінеры...
Прэч, страху цень рабы!..
«Касцюшкавы жаўнеры —
Ніколі не рабы!»...

У Яські-гаспадара,
Як ясені, дубы,
На веснавых выжарах
Паўстанцы—не рабы!..

Чаго ж цяпер не стала:
Вадохрышча, красала?...
Чаму, нібы грыбы,
Гарбаціца любы?!

Як быццам нам залежыць,
Каб свет быў без рабоды!
Што, нам іх, як зуброў,
Адроджваць Белавежай?

Звон клічу вечавы,
Крычу: «Іду на вы!»..
І сам сябе-раба
Выпальваю з гарба!..

II
Душа ў нары
І думак скарб...
Рабі!

«Каб не ўгнавіць,
Не скрыўдзіць, каб...»
Рабі!

«Што скажа шэф,
Сват ці прараб?»
Рабі!

І пяцімся,
Як рак, як краб,
Дрыжым, маўчым
Ці спім: «Храп... Храп...»

І каб не сам
Баяўся, хроп,
Было б мне, можа,
Усё адно б,

Ды то ж і ў горле
Маім кляп...
Рабі!

Мой друг,
Касу, нож пазубі,
Забі ва мне раба,
Забі,
Мой друг!..

Маўклівы птах

Неба шырозна вечны дах...
Куды ляціш, маўклівы птах?

Крылаў тваіх нячутны мах,
Пасля дажджу—ціш у дамах
І над раллэй, жніўём, травой,
Ледзь бачнай сцежкай лугавой,
Якою аніто нідзе

Пакуль нікуды не ідзе.
Світанне. Туманы ў кустах...
Куды ляціш, маўклівы птах?..
Вунь чарада на правадах
Тваіх сародзічаў. Ім шлях
Як бы не рупіць. На дратах
Сядзяць, не варухнуць

крылом;
Нібы студэнты, рад у рад,
Кожны з задуманым чалом,
Стэмлёным, нібы ад нарад,
І пра які тут думаць мах,—
А ты ляціш чамусьці, птах?..

Я—у гадах, сын—у гадах,
З гісторыяй мы—у ладах,
Ды скуль, куды ты торыш

шлях,
Скажы нам, паднябесны птах!..
З гняздоўя ты ці на гняздо,
За небасхіл, увесь, на дол,

У тундры з вечнай мерзлатой
Ці ў вырай цёплы на пастой?
Да ніў, няскошаных, густых,
Ці на пясці пустынь пустых,
Да мірных зор ці бліскавіц,
Ці да сваіх, ці чужаніц?..

Аж да аскомы на зубах
Пытанні, як душэўны жах,
Марудней соцен чаралах
Паўзуць, каб ліпнуць на губах!..
Куды ляціш, высокі птах?..

Мах, недамах ці перамах?..
Куды ляціш ты, вешчы птах!..
Я—у гадах, сын—у гадах,
Мы—не пра страх,
Не, не пра страх!..
Прэч, інквізітар пры кастрах,
Прэч, печ асвенцімскіх дымы,
Прэч, лесавалы Калымы,
Прэч, кроў і слёзы

здрадных плах!..
Куды ляціш, суровы птах?..

Мы—не шчыты, не
пры шчытах
Старчма перагароджваць шлях
Вятрам, з адлігаю ў ладах,
Да новых пуццявінаў свах.
Абач: вунь Нёман у ільдах,
А вунь—валашкі у жытах,
Чарнобыле—у чаратах,
На вербалоззі ж—зноў катах...

Куды ж ляціш, маўклівы птах?..
Куды ж ляціш, маўклівы птах?!

Хор

То не прычына тугі,

У МУЗЫЦЫ, няйначай, ёсць штосьці д'ябальскае. Ні сэрцу, ні розуму не падладнае. Ледзь толькі дотык чужыных пальцаў будзіць клавшы раяля ці прымушае трымцець, спяваць струны гітары, у кожным сэрцы (у кожным! — як бы сёйтой ні адгароджваўся) зрушваюцца, прыходзяць у рух забытыя споміны, згаслыя летуценні, заляжалыя і ўжо трохі падпсутыя ад абьякавага абходжання з імі спадзяванні. Здараецца, канечне, што бязладны, хаатычны рух гэты, зачараваны гармоніяй гукаў, хутка аціхае, прынесшы палёгку, ці хоць бы ўздых палёгкі (так і бачацца малітоўна складзеныя рукі і ўзнятыя ўгору вочы, у якіх, у ценю вейкаў, сталіся, чакаючы свайго часу, чорцікі). Здараецца. Але часцей, калі гучыць, размываючы ўсе запоны і забароны, якое-небудзь адажыю, а то і простае, зусім просценькае танга, адбываецца іншае. Міжволі. А то і супраць волі. Быццам яго, Дубікава, воля натыкаецца на чыюсьці большую, мацнейшую — і адступае.

Ды чаго там адступае! Знікае. Калі ён ужо не ён. Калі ён, ва ўладзе немаледама як і адкуль узнікшы пачуццяў, ператвараецца ў губатага маладзёнкі з яго палкай прагай абдымацца, ціскаць у абдымку, распранаць пацалункамі любую лёгкадумную асобу, што трапіць у гэту хвіліну пад руку.

Ужо ж, хто ў гэтым свеце, найлепшым ад усіх, супраць жанчын? Ці — супраць іх легкадумнасці? Наадварот. І тым іх легкадумнасць да твару і такім, як Дубікаў, яна па душы: як бы інакш упраўляўся з каторай? Нават какецтва іх (хоць там адчуваецца хутчэй д'яблага, чым богава рука) ім не шкодзіць. У пэўнай ступені. Тут дзвюх думак быць не можа. І ўсё ж...

Не, Дубікаў быў не супраць жанчын, не супраць іх характара, іх легкадумнасці, какецтва і чаго там яшчэ. Не. Ён быў супраць установак прыроды на тое, што кожны — і ён, Дубікаў! — павінен падабраць сабе жанчыну пад пару, часова, ці — свят, свят, свят! — да скону. Пад пару... Адно ўжо гэта насцярожвае. А далей жа — яшчэ горш. Жанчына — знаёмая — жаданая — каханая (як падумаеш, так і называеш) — становіцца проста жонкай. Толькі жонкай. Хочаш — з перасоленым або недасоленым супам еш, хочаш — разам з цешчай, цесцем і ўсёй іншай радзей унараўляй ёй і на руках насі, хочаш — адпусці і следам хадзі, інтэлігентна высочваючы і вынохваючы. Як хочаш. А калі ён — не хоча?! Калі не хоча і ўсё тут?

Хтосьці ўсміхнецца на гэта: справа ясная, маўляў, — на малаці аблёкся, вась на вад дзьмуць пачынае... Ніякім чынам. Ні-ні. Не было. Не аблякаўся. Не жаніўся! Мог бы. Нават сабраўся быў аднойчы. Але, як кажучы, лёс мілаваў. З таго часу і да музыкі ў яго насцярога. Асабліва ў людных месцах. Сабрацца, пасядзець з сябрамі, пагаманіць, паспрачацца — гэта, калі ласка. А як даходзіла да касет або новых дыскаў — Дубікаў быў, што называецца, пас. Развітваўся і ішоў слухаць запісы дамоў. Так было на-

дзеіней. Спакайней. Калі і званіла каторая са знаёмых і потым заезджала, дык без лішніх прэтэнзій. Без ілюзій. А тут чорт нагнаў... Не, трэба ўсё па парадку: самымі важнымі, урэшце, могуць аказацца дэталі самыя нязначныя на першы погляд. Дождж, да прыкладу, — тое, што з раніцы сеяўся чыста асенні, ніяк не ліпеньскі дождж, і Дубікаў трохі нудзіўся ў сваёй халасцяцкай кватэры. Альбо тое, што дзень быў не проста нядзельны, а імянінны — трыццаць першы імянінны дзень Дубікава (факт хоць і не вельмі

ракананы, што верыць, верыў — калі не ў неабходнасць, дык у карыснасць сваёй працы, свайго месца ў жыцці і ў інстытуце. І думаць тут не было чаго. Да восні завершыць даследаванне і заявіць пра тэму, а там — працу, распрацоўвай яе, рыхтуй глебу для доктарскай! Пэўна ж, як на сённяшні дзень, не сучасны літаратурны працэс трэба было б даследаваць — куды лепш, куды больш практычна займацца фальклорам, фальклорнымі даследаваннямі: па-першае, не толькі модна, а і ганарова (пра духоўны скарб наро-

замест прозвішча мянушку і, заўважыўшы гэта, усміхнуўся. — Адкуль ты ўзяўся? Адкуль ты звоніш?

— Усё адтуль! Са сталіцы! Пасля правінцыі яна яшчэ больш вабнай здаецца: душа так і рвецца. Чуеш?

— Жалезнае скрыгатаанне чую, — засмяўся Дубікаў. — Гэта ты маеш на ўвазе?

— Угу. Толькі яшчэ і тонкі дзівочы смех — праз жалезнае скрыгатаанне. Няўжо не разабраўся?

— Чакай, чакай! Нешта я не ўразу-

ПРОЗА

Кандыдат у шчасліўчыкі

АПАВЯДАННЕ

Таіса БОНДАР

знамянальны, але шмат што з далейшага высвечвае). Альбо нават тое, што і двух месяцаў не мінула, як Дубікаў, абараніўшы кандыдацкую, наладзіў і адбыў з гэтай нагоды банкет (у «Журавіныцы», па ўсіх правілах) і таму давольна не аддаў пазыку і жыў сціпла, зусім як у студэнцкай гады (яму і ў галаву не прыйшло б запрашаць у гэты дзень сяброў). Ды ці мала што яшчэ, што спатрэбіцца па ходу расказа!

Дык вось, з раніцы сеяўся дождж. Дробны, нудны, ён фарбаваў усё ў шэрае і наганяў дрымоту: хвілінамі нават літары з-пад галоўкі стрыжня распаўзаліся па старонцы, і не сцягвая іх зноў і зноў упарта і неадступна Дубікаў, іх было б потым не сабраць. «Пералічаныя імяны, зразумела, не вычэрпваюць «традыцыйных рэсурсаў», якія змяшчае ў сабе наша спадчына. Трэба мець на ўвазе таксама, што побач з традыцыямі са знакам «плюс» жывуць традыцыі са знакам «мінус», якія замінаюць...» — старанна выводзіў ён у шпытку, на вокладцы якога значылася тэма новай навуковай працы. Словы буксавалі, работа не ішла. Мо таму, што замінала думка, няўцямяная і нібыта чужая, якая, мільгануўшы, засела ў ім і не-не, ды і падавала знак, не-не, ды і даводзіла сваё, подленькае: навошта так шчыраваць, калі нікому і ніколі ні ў навуцы, ні ў літаратуры праца гэта не спатрэбіцца, як не спатрэбілася папярэдняй? Навошта рабіць выгляд, што верыш...

Дубікаў адмахваўся ад думкі, як ад надакучлівай мухі: ён быў шчыра пе-

да дбаеш!), па-другое, падтрымліваецца грамадскасцю не адно дома, а і ва ўсім славянскім свеце (адна, дзве замежныя камандзіроўкі гарантаваны!). Як ні паглядзі — лепш. Выгод больш. Больш — ды вось пазна ўцяміў, што больш: не выкідаць жа кату пад хвост усё зробленае. І начальства не любіць тых, хто навідавоку мітусіцца, ад адной да другой тэмы кідацца пачынае.

«Побач з традыцыямі са знакам «плюс» жывуць традыцыі са знакам «мінус», якія замінаюць...» — перачытаў ён канец неадпаведнай фразы і перакрэсліў яго. Потым, падумаўшы, аднавіў (тут было што пакруціць) і, не дапісваючы, адсунуў аркуш. Уключыў і выключыў настольную лампу (святло яе не расейвала шэрань), адкінуўся на спінку крэсла, прыкрыў далонню вочы. Здавалася, задрамаў. Ды і задрамаў, відаць, бо калі ўзарваў дзіўны пакой тэлефонны званок, Дубікаў раз і другі раз трасянуў галавой, зыходзячы са здранцвення, правёў па твары, зверху ўніз, разамлелай рукой, уключыў лампу і толькі потым падаўся да трубка.

— Вас слухаюць.
— Вітанне, Дубікаў! Не чакаў? Думаў, не ўспомніць пра цябе Сцяпан, як ты пра яго не ўспомніў, ступень замочваючы? Думаў, знік Сцяпан, выпарыўся ў атмасферу, выконваючы школьную праграму? Не, братка, не з такоўскіх я! І рэформа не першая і я, братка, не апошні.

— Ды чакай ты, Братка, — па даўняй студэнцкай звычцы скарыстаў ён

меў. Які дзівочы смех? Чый?

— Так табе ўсё адразу і скажы! Мы ўжо едзем. Едзем, братка. Да цябе. Уразумеў? — не казаў, выкрыкваў той, і выкрыкваў што ёсць моцы: Дубікаў моршчыўся, крыху адводзячы ад вуха трубку.

— Ды хто «мы»? Хто «мы», ты можаш спакойна сказаць?
— Мы, Сцяпан Першы, і яшчэ сёйтой з добрых людзей, — падражніў той і, заканчваючы гаворку, гучным, на публіку, шэптам дадаў: — Усе — свае, братка. Нікога выпадковага на праспекце не падабраў. Не падбіраў.

У трубку запікала. Дубікаў памарудзіў колькі імгненняў, быццам усё яшчэ чакаў нейкага тлумачэння, і паклаў яе на месца. Зглынуў усмешку. Міг-другі сіліўся скласці ў памяці партрэт былога аднакурсніка — згадалася ж адно няўключнае постаць таго, па-мядзведжы няўключнае, ды колькі адметных прыкмет. Чамусьці ўсе паасобку. Асобна — валасы, што скрозь, колькі б Сцяпан ні зачэсваў іх, стаялі тырчком круга галавы. Асобна — занадта рэзкія для яго несуразна вялікай фігуры жэсты рук (як вятрак побач працаваў!). Асобна — шырокую, да вушэй (зусім не ў пераносным сэнсе) усмешку... Дубікаў не тое што сабраваў калі з ім — доўгі час жылі ў адным інтэрнацкім пакоі і, хоць розніліся ва ўсім (і відам, і целам, і памкненнямі), не адчувалі адзін да аднаго, мо і з розных прычын, непрыязнасці. Гэта, відаць, і падштурхнула таго: столькі год мінула, а вось жа распукаў, пазваніў!

ЧАЛАВЕК З ВЯЛІКАЙ ЛІТАРЫ

Артыкул журналіста Міхаіла Кадзета, змешчаны ў апошнім нумары штотыднёвіка за мінулы год, напаміну мне пра падзеі, якія адбыліся ў канцы 1939 года, калі мне, маладому журналісту, выпала шчасце працаваць побач з Аляксандрам Твардоўскім і Барысам Гарбатывым. Адбылося гэта зусім нечакана: у пачатку верасня 1939 года, калі я працаваў на меснікам рэдактара газеты «Беларускі фарватэр» (орган палітатдзела Дзепрадзвінскага рачнога папраходства), мяне нечакана выклікалі ў Гомельскі абласны камітэт партыі і прапанавалі пайсці працаваць у рэдакцыю армейскай газеты «Вартавы Радзімы».

Чаму спатрэбіўся мой перавод у армейскую газету іменна ў гэты час, для мяне было сакрэтам, пакуль у ноч на 17 верасня я разам з супрацоўнікамі газеты «Вартавы Радзімы» не апынуўся на былым кардоне з Польшчай у раёне горада Слуцка.

Толькі на вайсковым партыйным сходзе, які адбыўся ў ноч на 17 верасня, я зразумеў, што Чацвёртая армія на доўгім павінна перайсці кардон, каб падаць руку братам Заходняй Бе-

ларусі, якія з 1921 года па несправядліваму Рыжскаму дагавору неслі ярмо панскай пакуты. Аб цяжкім лёсе сялян-беларусаў я больш дасканала ведаўся, як толькі трапіў у адну з вёсак Нясвіжскага павета. Тут я ўпершыню сустрэўся з Аляксандрам Твардоўскім і Барысам Гарбатывым, якія разам з рэдактарам газеты наведвалі адзін з маёнткаў тутэйшага памешчыка. А калі вайсковыя часці нашай арміі ўступілі ў Нясвіж, праз тыдзень я ўжо чытаў на адной са старонак газеты верш Аляксандра Трыфанавіча:

Неправой і проклятой власти
Пришел долгожданный конец:
Мы встретили красные части
И панский зарыл копец.

Батрацкіе бедные семьи,
Голодный народ горевой,
Все те, кто мечтали про

землю,
Отныне владеют землей.
Больш близка я познаёмуся з паэтам у Нясвіжскім замку князя Радзівіла, дзе Аляксандр Трыфанавіч аглядаў пакоі.

Далейшы шлях арміі і рэдакцыі ішоў праз Івацэвічы, Бярозку-Картузскую, дзе былі вызвалены з турмы палітычныя вязні.

Працяглы час (каля месяца)

рэдакцыя газеты размяшчалася ў Кобрыве. Большасць супрацоўнікаў газеты, у тым ліку і я, жылі ў доме тутэйшага дотара. На другім паверсе дома жылі Твардоўскі і Гарбатаў, Ложкаў і іх не было, спалі яны на сене.

У гэтым доме я ўпершыню напісаў верш аб падзвігу групы байцоў і паліцэй патрэбным паказаць яго Аляксандру Трыфанавічу. Ён уважліва прачытаў верш і зрабіў заўвагу:

— Вам патрэбна пісаць на адной мове, бо вы блытаеце рускую з беларускай.

Гэтую заўвагу я не забываў у сваёй далейшай журналіскай працы.

Закончыў я сваю службу ў франтавай газеце ў горадзе Брэсце. Праз некаторы час зноў вярнуўся ў Гомель.

Развітаўся я з Аляксандрам Твардоўскім і Барысам Гарбатывым у нанцы кастрычніка. Яны меркавалі паехаць у Беласток, дзе адбыўся сход дэлегатаў Заходняй Беларусі.

Праз некаторы час я ведаўся, што Аляксандр Трыфанавіч быў накіраваны ў адну з франтавых газет Фінскага фронту.

Хачу адзначыць, што тымі простых, сціплых людзей, якім быў Аляксандр Трыфанавіч Твардоўскі, я больш не сустракаў. Ён хадзіў у салдацкім шынялі, працаваў, еў і спаў разам з салдатамі. У яго бланкітных вачах святліліся дабрныя, цеплыя і шчырасць, ён карыстаўся вялікай павагай сярод усіх, з кім працаваў і сустракаўся.

Пётр ЯНКОўСКІ,
журналіст.

А тым болей—гора:
Голас першы, другі,—
Абодва першыя ў хоры!..

Энар, як тапалёк,
Лас, быццам чмель нізінны,—
Той і гэты—браток
Песні—красы адзінай.

Хор не мацнее, калі
Тужыцца аднагалоса:
Чмель бубніць, як чмялі,
Лозы плачуць, як лозы.

Зчэз харал!.. Вугалёк
Полымем не зашугае.
Як нямак, тапалёк,
Адлучоны ад гаю:

Багор, трукі бугор
Чарнее, лісце абдзершы!..
Шчасце—зладжаны хор,
Дзе ні апошніх, ні першых!..

Здаецца ж, не змянілася ані:
Было «Заходзь!..»,
а стала «Пазвані!..»

Было: «Чакаю,
нібы лета салавей!..
рэбяпер: «Звані, стары!
«Звані!.. О кэй!..»

Ні настальгічны
Рэтрээлефон

Не павяртае
У рэтра стрэч і дэён;
Ні пад вясёлкай штучнай
Таксафон
Не павяртае
У рэтра стрэч і дэён,

Дзе шчыра там,
Нібы самаахоць
Гучэла беларускае
«Заходзь!»..

Талая вясна

Промень сціху прабег,
Звонкі, як струна.
Талы снег, ты—не снег,—
Талая вясна!

Калі талая ты,
Значыцца, мая,
А не хтось з немагы
У свяце ручая!

Бо адно, што ў мяне—
Талыя гады!
Як прызнацца вясне,
Што—немалады!?

Дні—сняжынкі мае,
Снежкамі—гады...
Ой, стае, ой, стае
Талае бяды!..

— Мы, Сцяпан Першы, — паддражніў яго Дубікаў уголас і засмяяўся, і адчуўшы палёгку, крутануўся ў крэсле, агледзеў пакой: дзвяко жа той вёз! Агледзеў і застаўся задаволены аглядам. Хвалывацца не было прычын. Аднойчы заведзены парадка парушаўся рэдка. Гэта было зручна. У выпадку чаго, як зараз, не трэба мітусіцца...

Званок у дзверы перапыніў яго развагі («Вось жа ўзвей-ведер! Ніякай, знізу, з аўтамата званіў!) і змусіў Дубікава агледзець самога сябе.

Колькі крокаў і — адразу за шчаўчком замка — ужо цягнула, адцягнула яго ў пакой аграмадная Сцяпанавы постаць і хуткая яго скоргаворка:

— Ну, дай глянуць на цябе, братка! Дай абняць! Бач, бач на яго — кандыдат! Кандыдат, нічога не скажаш! І росту набраў, і вагі, і імя ў навуцы набыў, і штаны фірмовыя! Усё, як след! Як хацеў і як павіна! Шчасліўчык дый годзе! Дзевачкі, зірніце на сучаснага шчасліўчыка: кватэра ў сталіцы, студзень у кішэні, а яшчэ ж і імянінік, чорт вазьмі!

Дубікаў не мог уставіць ні слова. Нават павітацца з гасцямі не мог, бо той камячыў яго ў абдымку, пакурчываў і так і гэтак, быццам любуючыся, — ведаў жа, што з яго мядзведжых рук не так проста вырвацца, і ўсё гаварыў, гаварыў:

— Думаеш, Братка так сабе заехаў? Думаеш, Братка забыў, як цэлым будатрадам дваццацігоддзе тваё правілі, да раніцы пры святле поўні пад дзве гітары танцавалі? Не-е, такое не забываецца! Маладзейшыя мы былі, гэта праўда. Але ж і зараз нішто сабе. Як, дзевачкі? Як вам Дубікаў? Ду-уб, дуб! І росту набраў і вагі. Пойдзем да стала — дзе тут у цябе стол? — у нас усё з сабой, не хвалойся. Гэта Жэнік, а гэта Света, Валя і Люба — можаш не запамінаць, разбярося! Усе ўніверсітэцкія. Толькі тады, калі мы з табой, братка, універсітэт заканчвалі, яны толькі пачыналі...

Час — спыніўся. Ва ўсякім разе, для Дубікава спыніўся. Бо ён ужо ні яму, ні сабе не належаў. Усмехаўся, штосьці адказваў, паказваў, дзе ў яго сталі бакалы, падстаўляў свой бакал пад пеністы струмень, абдымаў якуюсь з дзвюх за плечы — усё так, але між тым, не прасунуўся ў часе з той самай хвіліны, як адчыніў на званок дзверы, ні на хвіліну. Усім — і часам! — распарадкаўся Братка, вэрхал у кватэры стаяў, якога тут спрадвеку не было, смех чуўся адсюль, словы танулі ў агульным гуле і гэтым смеху, шампанскае, хоць яго прывезлі, здавалася, усяго адну бутэлку, не канчалася... Ні адразу, ні потым — ніколі — не змог бы вызначыць Дубікаў, каму якія словы ў гэтым вэрхале належалі: словы ўспырхвалі тут і там, словы кружыліся, словы самі сабой адхілілі, каб зноў загучаць недзе ў другім канцы пакоя:

— Школа сёння галоўнае, але не ў школе справа!

— Навопта лічыць гады? Маладосць — душэўны стан...

— Я не сонейка — верх лесу сушыць!

— Чакай, ды не вельмі. Удагонку, як той казаў, не нацалуешся.

— У школе настаўнік хто? Ніхто!
— Прытушы вейкамі позірк, спаліш Дубікава!

— А я веру: да катастрофы не дойдзе. Жыццё ж такое кароткае, такое кароткае...

— Хочаш, на адзін камплімент падоўжу?

— Сёння на інтэлігенцы — вялікая задача...

— А музыка ў гэтым доме ёсць?

— Хлопчыкі, хто разбіраецца ў тэхніцы? Жэнік, трэба ўключыць...

Час спыніўся. Нішто не закранала Дубікава. Хоць ён — усім нутром, усёй істотай — нечама радаваўся, але радаваўся (ён зрэдку гэта адчуваў) нібыта падсвядома; свядомасць у гэтым не ўдзельнічала. Праўда, тузануўся на апошнія словы, хацеў запярэчыць (зашмат людзей, а яшчэ ж і жанчыны!), хацеў сказаць, што музыку ён будзе слухаць пазней, адзін, але хацеў і не сказаў. Пярэчыць было позна. Музыка ўжо гучала. Дзве пары ўжо абняліся.

— Дубікаў, што ж ты? — закрычаў яму Братка, і ўсё падхапілі: — Дубікаў, што ж ты?

І Дубікаў падняўся з крэсла, пашукаў вачыма, куды паставіць бакал, паставіў яго, урэшце, побач з распчатай навуковай працай (добра, што прыкрыў сшытак папкай!) і ступіў да... Ён не ўспомніў, як звалі дзвюх чыноў, і супакой сябе тым, што гэта ў дадзеным выпадку было не так і важна.

Словы раптам адхілі. Усе разам. Была толькі музыка («Вальсы» Шапэна!) — пазнаў ён, і ў яго спакойным гучанні раствараліся словы, і ўсплёскі смеху, і памякчэлыя адразу рукі.

— Дзіўна і... нязвыкла танцаваць пад Шапэна, — шапнула дзвюхчына.

Дубікаў заўважыў, што ў яго сінясінія, да чарнаты, вочы і злёжку прыгарнуў яе да сябе. Зусім злёжку. Амаль няўлоўным рухам. Адно каб адчуць тон, у якім паводзіць сябе далей. І адчуў, што яна прыняла ласку: не зрабіла руху наасустрач, але і не наструнілася, абараняючыся ад яго рук, ад яго дыхання. У абдымку была, а нібыта сама па сабе.

«Са мной і не са мной... Ніякай, сама музыка. Лёгка, та-рам, та-рам, та-рам, і прасветленая, і гэта мне падабаецца, падабаецца, падабаецца! І мы можам не зважаць на ўсіх астатніх. Можам... Табе ж, як і мне, хочацца кружыцца, заміраць, пагойдваць дзіўную, дзіўна прыгожую мелодыю і зноў кружыцца. Табе гэтак жа весела, гэтак жа радасна!» — непрыкметна звярнуўся ён да яе ў думках і тут жа ўголас дадаў:

— Шапэн — чараўнік. Гэта яшчэ адно пацвярджэнне.

Яна не адказала. Здалося, яна зрабіла рух да яго. Але, мажліва, толькі здалося. Мелодыя новага вальса кружыла пакой, кружыла позірк, хоць тут ужо вальс быў ні пры чым: Дубікаў даўно ўжо нічога не бачыў, апроч светлага дзвюхчага локана, якога краналася яго дыханне. Дотык бязважкі, амаль няўлоўны, але ж прыкметны, добра адчувальны былі іншыя дотыкі: рукі — да пляча, рукі — да рукі, грудзей — да грудзей...

«Я ўвесь час помніў тваё цяпло, і тое, як яно пералівалася ў мяне, праз кожны выпадковы дотык, праз кожны дотык. Ты гэтага не заўважала. Ты не заўважалаш... Не слухаеш — п'еш музыку, ператвараючыся ў яе, і мне трэба ўвесь час цябе ўтрымваць. Мне трэба ўтрымваць цябе, вось і гарну, тулю цябе да грудзей. Табе ўтульна?»

— Як? Музыка скончылася? Ужо? — спытала яна, не зрабіўшы памкнення вызваліцца з абдымкаў.

— Не, не! — мацней абняў яе Дубікаў. — Трэба перавярнуць пласцінку. — Перавернем?

З цяжкасцю адарваліся адно ад аднаго, у дзве рукі, абдымаючыся, памянлі бакамі пласцінку. Шчоўкнула клавиша пуску і — яе рукі зноў абвілі ўкруж яго шыі, яго рукі мякка слізганулі па яго спіне: музыка доўжыла і доўжыла імгненне. «Мог бы хто іншы сачыць за прайгравальнікам!» — падумаў быў Дубікаў, але, хто іншы, не дадумаў. Ды і не было, здаецца, у пакой нікога іншага, нікога, апроч іх дваіх.

«Як доўга ты быў воддал, далёка, так далёка, што я ўжо і спадзявацца перастала на нашу сустрэчу, перастала чакаць, што ўспомніш і пагукнеш, а ты — вась ён, ты... Успомніў. Музыка дапамагла. Та-рам, та-рам, та-рам... За сэрцам бы ўсачыць: б'ецца так гулка, што нават перашкаджае ўлоўліваць рытм. Та-рам, та-рам, та-рам! Божа мой, хіба была, хіба буду яшчэ такой шчаслівай? А ўсё музыка, музыка, музыка!» — да самазбыцця аддавалася яна руху, кружэнню, танцу, але і ў руху, у кружэнні або ціхім пакалыхванні на месцы адчуваю ласку, пяшчоту рук, што абдымалі яе.

— Ён падслухае нашы думкі. Шапэн, — крыху адкінула яна голаў, каб зірнуць на яго.

— І нашы жаданні, — аднымі вуснамі напавіў ён яе і тут жа крануўся імі злёжку выгнутай яе шыі. Зусім злёжку. Амаль няўлоўным рухам. Быццам яшчэ не давараў таму, што адбылося, што адбываецца з ім, тут, ва ўсіх на вачах, і ўсё ж недзе далёка, у загадкава забытым ім мінулым.

«Я не напалохаў цябе? Не? Мы ж абое адчуваем гэту прагу — прагу вернутай музыкай чысціні. Абое... Усё, што было раней, было з намі іншымі, чужымі. Цяпер мы не чужыя, праўда? Цяпер ты не баішся маіх рук, маіх вуснаў, праўда? Словы прыйдучы пазней, пасля... Калі ты сама... Ты не адхінулася ад маіх вуснаў! Ты... ты... Я ўсё дарую! Я ніколі не прыгадаю той вечар, твайго...»

— Ты сама вінавата, Ева!

Словы прагучалі так гучна, што Дубікаў ад нечаканасці як прыстыў да падлогі. І тут жа адчуў, як наструнілася ў яго абдымку дзвюхчына («Гэта ж я назваў яе імем той, з кім павінен быў жаніцца!» — мільганула амаль абыякавае), і тут жа пачуў, што вакол ціха. Толькі іголка прайгравальніка (відаць, не спрацаваў аўтастоп) шкравала па пласцінцы, і гук быў размерана-непрыемны, ды на сцяне насупраць мерна цікаў гадзіннік.

Час азваўся рашуча, і ледзь Дубікаў,

упершыню за вечар, падняў вочы на гадзіннік, гэтак жа рашуча ўдакладніў: дваццаць тры гадзіны дзясцяць хвілін. «Пазнавата для гасцей», — падумаў. І толькі падумаў — бязвольна ўпалі рукі, адпусціўшы дзвюхчыну: у пакой нікога, апроч іх, не было.

— Я... Мiane Светай завуць, — выплеснула тая на яго цёмную сінечу раптоўна згаслага, халоднага пагляду. — Я, як і вы, прыняла вас за другога. Толькі гэтым можна растлумачыць...

Што можна растлумачыць, дагаворваць не стала. Матлянулася паўз яго да стала, сарвала са спінкі крэсла сумачку, і сілком запавольваючы крокі, каб не кінуцца бегма, памкнулася ў прыхожую, да дзвярэй і ў дзверы.

— Я праводжу вас? — не крануўся з месца Дубікаў, ды і спытаўся хутчэй машынальна, бо позірк яго гідліва блукаў па чорт ведае ў што ператвораным пакой: на століку, уперамешку з бакамі і недапітымі бутэлькамі мінеральнай, валяліся агрызкі, сподкі з акуркамі, абгорткі ад цукерак і цукеркі, у вазе чэшскага шкла, перастаўленай на паліцу, тырчаў скручаны ў жгут канверт з-пад пласцінкі, кухонныя табурэткі тоўліліся ўкруж тэлевізара, у вазон, які толькі сёння раіцаў Дубікаў старанна паліваў, быў уткнуты выбіты віном бутэльны корак, чысьці насоўка валялася проста пад нагамі... І ўсё, да закуранага цяжкага паветра, было рэальным!

Здавалася, ён чуў, як бразнулі дзверы, але, калі нарэшце звухнуўся, адолеў раптоўнае здранцвенне, то пайшоў не да дзвярэй, а да акна. Адкінуўшы лёгкую цюлевуую штору, расчыніў яго наросцеж і з палёгкай удыхнуў свежае начное паветра. Хвіліну-другую бяздумна, адно спіной адчуваючы непрыемны від забруджанай кватэры, узіраўся ў цемру, да самага небакраю затканую асветленымі там і тут вокнамі гарадскіх гмахаў, а потым, быццам апамятаўшыся, хуценька разважыў, што павінен спусціцца ўслед за гасцямі: ці мала што!

Калі выбег з пад'езда і завярнуў за вугал дома, сваю новую знаёмую згледзеў непадалёку, на бязлюдным аўтобусным прыпынку. Зрабіў колькі крокаў і гукнуў ёй. Гукнуў даволі гучна, бо тая махала «масквічу», што адзінока набліжаўся і якраз мінаў яго, Дубікава.

— Света! Чорт вазьмі!..
Апошнія ён дадаў цішэй, злучыў і на гэтую Свету і на сябе.

Заскрыгаталі тармазы. Тая азірнула на яго голас, і пазнаўшы, перш чым сесці ў машыну (дзверцы ўжо адчыніліся), развітална ўзмахнула сумачкай.

— Дабранач, кандыдат у шчасліўчыкі!

І бразнула дзверцамі. Як колькі хвілін таму — дзвярцамі.

Машына рванулася з месца, і Дубікаў, які быў зусім побач, адчуў дах бензіну. Загарчыла ў горле. Ён нервова паглядзіў шыю, падняў каўнер кашулі і зябка павёў плячыма. Вулца апусцела. На момант здалося, што ён чую, як шоргае па пласцінцы іголка не выключанага прайгравальніка.

Амаль чвэрць стагоддзя мінула з тае пары, а гэты дзень бачыцца, як сёння Мінск, велізарны людскі натоўп на Цэнтральнай плошчы і амаль над ім, на памосце, у белых хітонах і на катурных рухаюцца акцёры... Рым дудоўнага старажытна-грэчаскага гексамэтра чаруе плошчу — ідзе славуная еўрыпідаўская «Медыя» ў пастаноўцы М. Ахлопкава. На вачах здзяйсненца даўняя мара майстра рэжы-

і падманлівая. Менавіта ў гэтым паказальна сціплым спектаклі рэалізуецца амаль цалкам тэатральная «метада» А. Ганчарова. Уся ўвага — на акцёрах, павольнасць спектакля быццам канцэнтруе ўсю іх чалавечую энергію... (Камернаму спектаклю, на жаль, замянае прастора сцэны нашага Вялікага тэатра оперы і балета, дзе, на мой погляд, нельга іграць драматычным калектывам).

няшнія горкія думкі... Кожны тэатр у перыяд свайго росквіту, як правіла, мае свайго драматурга, творчасць якога арганічна спалучаецца з пошукамі тэатра. Такім драматургам на сучасным этапе развіцця тэатра імя У. Маякоўскага трэба прызнаць Эдварда Радзінскага. На гастрольнай афішы дзве п'есы Э. Радзінскага: «Тэатр часоў Нерона і Сенекі» і «Я стаю ля рэстарана».

другім рэжысёрам — В. Партновым. Сцэнаграфія І. Папова ў ім дастаткова лаканічная, сучасная, але, на жаль (і гэта асобная падстава для разважання, таму што такая сітуацыя амаль тыповая для большасці спектакляў тэатра імя У. Маякоўскага), не «стратэгічная», невыразная, яна не перадае эстэтычнай канцэпцыі спектакля.

Сучасныя адносіны мужчыны і жанчыны. Ён і яна. Ці, дакладней, яна і ён. Мітусня, пошукі свайго месца ў жыцці, пошукі шчасця... Н. Гундарава вядзе сваю партыю на адзіным дыханні, тэмпераментна, выкладаючыся дарэшты. У яе гераіні шмат штучнага, ненатуральнага, у горшым сэнсе тэатральнага (асаблівае уражанне пакідае першае дзеянне, дзе гераіня ўвесь час сам-насам з тэлефонам і глядзельнай залай), шыкаванне «фемінізмам», але за ўсім гэтым адчуваецца сапраўдны боль няспраўджанай і таленавітай жанчыны... Цікавая істота ў спектаклі і Ён (С. Шакураў), спачатку — просты спажывец, гэтакі «зорны хлопчык», які пасля ўсіх метамарфозаў робіцца надобным да чалавека.

Адметнаю здалася мне і паказаная ў Мінску прэ'ера «Круг» паводле Самерста Моэма. Спектакль працягвае лінію ўжо зацверджаную тэатрам імя У. Маякоўскага: у ім усё пабудавана на псіхалагічнай даставярнасці (на жаль, рэжысёр Т. Ахрамюк часам бракуе тэмпераменту, страснасці), ёсць цэлы шэраг акцёрскіх удач, сярод якіх перш за ўсё трэба адзначыць работы І. Касталеўскага (Арнольд) і Т. Васільевай (ледзі Кіці). Але... Ад тэатра, які насіць славу імя ў мінулым (Тэатр Рэвалюцыі) і які носіць славу імя сёння, глядзчы, так бы мовіць, чакалі нечага большага... Чаго?

Калі перад табой дасягнутае, заўсёды шкада страчанага, і калі падумаю пра гэта, зноў перад маімі вачамі Мінск году 1963, Цэнтральная плошча, гучны голас Медзі над натоўпам... А, можа, традыцый тэатра Рэвалюцыі, што ідуць ад У. Меерхольда і М. Ахлопкава, ізноў спатрэбіцца нашаму сапраўды рэвалюцыйнаму часу, сённяшняму, канца 80-х, рытму жыцця? Гаворка, зразумела, ідзе не пра «чыстую» публіцыстычнасць (хоць яна ў рэвалюцыйны час мае права з'яўляцца не толькі на старонках газет), а пра эпічна-мастацкае асэнсаванне сродкамі тэатра шматграннай рэчаіснасці.

Вадзім САЛЕЕУ.

ПЕРШАЯ спроба сустрэцца і пагутарыць з Ігарам Міхайлавічам Лучанком аказалася няўдалай: кампазітар выязджаў у Маскву для рэпетыцый свайго песні, якая была ўключана ў праграму канцэрта для дэлегатаў XIX партыйнай канферэнцыі (мы бачылі не трансляцыю гэтага канцэрта, а слухалі Лучанковых «Салаўёў Хатыні»). Калі ж сустрэча адбылася, дык часу для гутаркі аказалася зусім няшмат: Ігар Міхайлавіч увечары мусіў ехаць у Віцебск, дзе адкрываўся Першы ўсесаюзны фестываль польскай песні, старэйшай журы якога ён быў прызначаны. Пазнейшым фестывалю стаў матыў з ягонай песні «Закасі мае вёсны», а яго новая песня «Віцебск — Зялёна Гора» прагучала ў заключным канцэрце...

Песня — яго любоў, яго жыццё. Да 50-гадовага юбілею кампазітар падышоў у росквіце свайго песеннага таленту. Набыты тут відавочны. Лепшыя песні І. Лучанка зрабіліся неад'емнай часткай музычнага побыту людзей. Але наша размова сёння не пра ягоныя песні. Яна датычыць праблем музычнага жыцця, без вырашэння якіх немагчымым з'яўляецца рух наперад нашага нацыянальнага музычнага мастацтва.

Вядома, што ў маі гэтага года адбыўся пленум ЦК КПБ, дзе абмярноваўся пытанне развіцця народнай асветы. У сваім выступленні на пленуме І. Лучанок узяў натарыяльны творчыя праблемы, якія набалелі і даўно чакаюць свайго вырашэння...

У першую чаргу мяне вельмі хвалюе тое, што наша маладое пакаленне ў асноўным музычна неспісьменнае. Гэта факт. У рэспубліцы кожнаму павінна давацца павялічанае музычнае адукацыя, пачынаючы з маленства. Каб кожны выпускнік агульнаадукацыйнай школы і ПТВ ведаў музычную граматы, гісторыю музыкі — айчынай і замежнай, умеў граць на інструменце і спяваць у хоры. Вось той ідэал, да якога мы павінны імкнуцца. Прыбалтыка, дарэчы, даўно нас абганяла, а сацыялістычныя краіны — яшчэ «даўней»... Лі-дэрства ў гэтай справе — за настаўнікамі музыкі; таму неабходна ўзніць яго прэстыж. Мы паўтаралі нават у эпоху застою: «Заспявае школа — заспявае краіна», але далей слоў справа не ішла. У рэспубліцы не хапае музычных школ, музычных студый. Упэўнены, усеагульная музычная адукацыя моладзі магла б дапамагчы ў вырашэнні многіх праблем — маральных, сацыяльных, і нават пэўным чынам эканамічных...

Што ў першую чаргу замінае вырашэнню пытанняў музычнай адукацыі і павышэння развіцця музычнага мастацтва?

Патрэбна перабудаваць мысленне тых кіраўнікоў — і партыйных, і савецкіх, якія лічаць, што мастацтва, літаратура, музыка — справа другарадная. Да музыкантаў нельга ставіцца зняважліва, як да блазнаў, скамарохаў, пацясальнікаў...

Прагалы ў музычнай адукацыі ў першую чаргу з'яўляюцца прычынай таго, што на канцэртах сур'ёзнай музыкі за-

У святле зменлівага часу

Рэха гастролі тэатра імя У. Маякоўскага ў Мінску

суры — выйшлі за рамкі «чыста тэатральнай плошчы», за рамкі сцэны — на прастору гарадскога пляцу, на стадыён, зрабіць так, каб саўдзельнікамі відэа-шчыра сталі тысячы глядачоў...

У 1974 годзе, калі тэатр імя У. Маякоўскага ізноў наведаў нашу сталіцу, празрыста была відаць другая плынь, другая тэндэнцыя ў ягоным жыцці. Яна была звязана з тэатральнай канцэпцыяй новага мастацкага кіраўніка тэатра — А. Ганчарова. Гады, у 1974 годзе, гэтую канцэпцыю лепш за ўсё выразілі, на мой погляд, два спектаклі — «Трамвай «Жаданне» паводле Т. Уільяма і «Чалавек з Ламанчы» Д. Версманна і Д. Дэррыёна. Калі перабаваць вызначыць крэда А. Ганчарова ў двух словах (а яно) яскрава прадстае перад намі ў двух спектаклях), то гэта будзе ўсеперамагаючы псіхалагізм...

І вось новая сустрэча. Мінск, ліпень 1988 года. Тэатр імя У. Маякоўскага адкрыў свае гастролі спектаклем «Заўтра была вайна» паводле Б. Васільева.

Мяркую, што спачатку мініскі глядач не мог стрымаць расчаравання. Паколькі ў ягонай памяці яшчэ не пабяжы бліскучы спектакль паводле той самай аповесці — яго прадставіў летась Дзяржаўны тэатр юнага глядача Латвійскай ССР на фестывалі Прыбалтыйскай тэатральнай вясна. У маякоўскаў падкрэслена сціплая дэкарацыя (мастак А. Качалава), класная зала ды за кратамі — сідузты дамоў, а злева, на сцэне — натуральны раяль. І дзеянне разгортваецца павольна да маруднасці... Але вельмі хутка прыходзіць думка, што ўсё гэта рэчы знешнія

У спектаклі, які «ўзгадаваўся» яшчэ ў ГПЦСе (А. Ганчароў спачатку працаваў над ім са сваімі студэнтамі), шмат акцёрскіх удач. Павінен адзначыць перш за ўсё работу Я. Мольчанка (Іскра Палякова), якая прываблівае шчырасцю і грунтоўнасцю. Т. Аўгшкан (Зіна Каваленка) — простая і непасрэдная, Д. Коранеў (Саша Стамескін) — сапраўдны «прадукт» педагогікі сталінскага часу...

Малодыя на сцэне быццам ствараюць адзіную панараму свайго часу, і тут рэжысёрскі псіхалагізм дасягае вышэйшай ступені. Але і бацькі малодых у глядацкім успрыманні нечакана з'ядналіся: Любарэцкі (А. Лазараў) — сапраўдны рускі інтэлігент з далікатнасцю, мяккаю манераю зносін; Палякова (Т. Васільева) — камісар грамадзянскай вайны, рашучы, прасталінейны, з вялікім болем і трываюца за дачку і яе пакаленне; Рамахіні (А. Болтнеў) — самаадданы, чалавечны...

Але найбольш цікаваю мне здалася Валянціна Андронаўна В. Пракоф'евай — фанатычка сталінскага гарту. Падзронасць, насцярожанасць, недавер да ўсіх і кожнага — вось «кіты», на якіх трымаецца яе вера, якая «пасадзейнічае» гібель Вікі Любарэцкай. Работа В. Пракоф'евай пры гэтым адзначаецца дакладнасцю, якая — вынік свабоднага валодання акцёрскай тэхнікай: сцісланы голас, у якім чуюцца істэрэчныя ноткі, характэрны жэст, якім вучыцелька апраўляе пінжак... Сваеасаблівы сімвал часу, створаны рэжысёрам і артысткай, адзнака цэлай эпохі ў гістарычным жыцці нашага народа аб якой нашы сён-

У першым спектаклі (пастаўлены ў 1985 годзе) адчуваецца падыход, рука і света погляд А. Ганчарова, Майстра рэжысуры ў сваёй няспешнай манеры, як промнем, дастае да глыбіняў чалавечай псіхікі.

Але галоўнае ў спектаклі — сам Нерон і ягоны канфлікт з Сенекам. Нерон у выкананні А. Джыгарханяна ўвасабляе сабой характэрныя рысы диктатора ўсіх часоў і народаў. Ён жудасны ў кожны міг свайго знаходжання на сцэне. Амаль кожнае яго слова — здзек з самога існавання чалавека, упэўненасць у сваім праве называць кожнага «тварью», глыбокае абгрунтаванне ўплыву так званага асяроддзя на ўзнікненне зла.

Выканаўца ролі Сенекі М. Волкаў параўнальна нядаўна з'явіўся ў спектаклі А. Ганчарова і ўнёс новае ацэнне ў ягонае гучанне. У яго Сенекі адчуваецца змаганне паміж апраўданнем страшэнных дзеянняў свайго вучня, канфармізм, які адчыняе шлях гэтым дзеянням, і апеляцыя да чалавечыя. І рэшткі апошняга ўсё ж даюць магчымасць Сенеку — Волкаву на канечным «вітку» смяротнага дыялогу з Неронам сесці ў бочку Дзягена, узвысіцца да пазіцыі філосафа...

У гэтым спектаклі, на мой погляд, трыумфальна прадстаўлены тэатр А. Ганчарова, рэалістычная традыцыя, да якой ён належыць, апора на сучасную, шматпластавую па думцы п'есу, моцная псіхалагічная распрацоўка вобразаў, выдатныя акцёрскія работы.

Гэту лінію падтрымлівае і новы спектакль па п'есе Э. Радзінскага «Я стаю ля рэстарана», хоць ён пастаўлены

Чаго народ не зразумее?

Палемічныя нататкі пра беларускае дакументальнае кіно

Перамены даюцца нам нялёгка, а ўлада стэрэатыпа жыўучая. Увесь час ёсць спакусе пацаць урачыста: нарэшце хваля абнаўлення дакацілася да беларускага дакументальнага кіно. І, пералічыўшы такія фільмы, як «Без канспекта», «Побач», «Ёсць у горада душа», «Верталётчыкі», «Боль», якія выйшлі сёлета, паставіць у канцы абзаца клічнік!

Але трэба адмовіцца ад гучнай фразы, якой мы часам яшчэ стараемся вымераць публіцыстычны патэнцыял экраннай дакументалістыкі. Галоснасць, якая выклікала масавую пераацэнку сацыяльных і духоўных каштоўнасцей у краіне, не можа быць прадметам экспарту ці імпарту. І калі цяпер узнікае пытанне, ці здолее наша дакументальнае кіно ўтры-

мацца на грэбені хвалі, без страт рэалізаваць прапагандысцкую функцыю, трэба даваць і наступнае. Наколькі гэты працэс будзе забяспечаны станам галоснасці ў рэспубліцы, наколькі самім глядачам будзе дадзена магчымасць разабрацца ў ідэйна-мастацкай якасці гэтых новых фільмаў?

На тых праглядах, дзе вышэйзгаданыя работы бачылі адказныя за іх выхад у свет (ад думкі якіх у многім пакуль залежыць, быць ці не быць карціне ў шырокім пракаце), сітуацыя складалася не лепшым чынам: проста забараніць ужо несучасна, а прыняць рэчы такімі, якія яны ёсць, — перашкаджаюць стэрэатыпы мінулага.

Творы па-сапраўднаму публіцыстычныя з'яўляліся на «Бела-

русьфільме» ў розныя гады, і не толькі на Беларусі натыкаліся яны на глухую сцяну непрыняцця. Да фільма І. Калоўскага «Хатынь. 5 км», пра які газета ўжо пісала, можна дадаць такія «паліцавыя» стужкі, як «Хлеб на кляновым лісці» А. Яфрэмава, «Развітанне» В. Дашука. Калі два першыя ўсё-такі прабіліся да глядача, то «Развітанне» і цяпер не можа прарвацца на экран.

Хто і чаго так баіцца? Прасцей адказаць сёння, чаго мы ўсе баяліся, — разыходжання з афіцыйным курсам, які ператварыў у догму ленінскае патрабаванне да публіцыстаў — агітаваць фактамі, быць прапагандыстамі, арганізатарамі, пісаць гісторыю сучаснасці. І не баяліся, калі год за годам беларускі дакументальны фільм

страчаў свае пазіцыі. Творчасць нашых вядучых майстроў В. Дашука, Ю. Лысятава, Р. Ясінскага, Д. Міхлеева, А. Карпава, Ю. Цвяткова была спалучана з пастаяннай барацьбой за выжыванне — цікавай задумы, смелай ідэі. Ледзь нарадзіўшыся, у нас не атрымаў развіцця так званы праблемны фільм. У той час як на агульнасаюзным экране менавіта ён спрыяў публіцыстычнаму аналізу сацыяльных канфліктаў на глебе вытворчай тэмы. Сарамліва, азіраючыся на падручнік гісторыі, прабывалася гістарычная праблематыка, так і не адліўшыся ў форму палітычнага кіно. Не створаны шматвобразны ў мастацкім спектры фонд дакументальных карцін, прысвечаных гісторыі і сённяшняму дню нацыянальнай культуры.

Пра крызіс у нашым дакументальным кінамастацтве мы загаварылі на ўвесь голас з наступленнем галоснасці. І прагаварылі... тры гады! І гэта ў той галіне экраннага мастацтва, якое па прыродзе сваёй заклікана быць самым аператыўным у адлюстраванні жыццёвых працэсаў, каб ад дзвюх першых

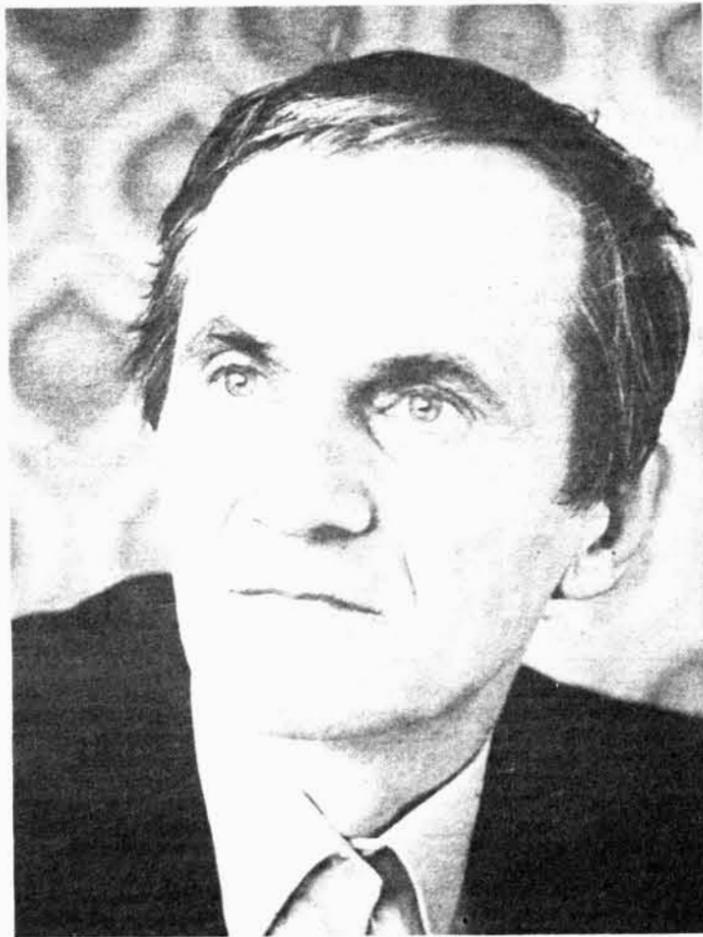
«ластавак» аздараўлення экраннага мікраклімату — «Наказу» Ю. Лысятава і «Граху» У. Дашука — выдаць у гэтым паўгоддзі абойму свежых па грамадзянскім настроі фільмаў. І тут выйяўляецца, што стрэлка, так бы мовіць, кіраўніча-афіцыйнага барометра ўсё яшчэ стаіць на адзнацы духоўнага штылю...

Сучасная «звышбоязь», вяласць душы і застой думкі хваляюцца за клопатам пра грамадскі дабрабыт, турбуюцца пра дзяржаўны інтарэс. Канфлікт у Віцебскім тэхналагічным інстытуце, дзе былі ўскрыты зложыванні ранейшай адміністрацыі, даўно атрымаў адпаведную ацэнку юрыдычных органаў. У фільме «Без канспекта» на гэтым факце рэжысёр В. Цяслюк ставіць праблему маральнай атмасферы ў вышэйшай школе. Перад камерай прайшлі дзесяткі студэнтаў, каб у меру свайго разумення выказацца пра справы ў інстытуце і пра якасць выкладання; у фільме ёсць сведчанні выкладчыкаў, работнікаў прадпрыемстваў, куды размяркоўваюцца выпускнікі. Не скажаючы сітуацыі, фільм праўдзіва выносіць яе на суд глядача. Але... Ці не падрываюць

ны нярэдка бываюць амаль лустыя...
— Асабліва на канцэртах сімфанічнай і опернай музыкі. Большасць маладых людзей, ногія слухачы сярэдняга пакалення не маюць у ёй патрэбы. Вы памятаеце, як на адным з канцэртаў Дэкады эстонскага мастацтва на Беларусі ў зале пладзіравалі пасля кожнай гасці сімфоніі Бетховена? На гэтым канцэрте прысутнічаў у асноўным наш партыйны і савецкі актыў — тая катэгорыя слу-

шая мова. Многія нашы кампазітары пішуць на вершы і сюжэты беларускіх паэтаў і празаікаў. У нас багатая літаратура, якая мае глыбокія каранні, традыцыі. Побач з гэтым шырока выкарыстоўваюцца вершы паэтаў іншых народаў краіны, замежная літаратура. Так, мы, інтэрнацыяналісты, але не «Іваны без роду і племені». Інтэрнацыяналізм жывіцца любоўю да роднай зямлі, да спадчыны народа. Важна памятаць пра

няма неабходных умоў для творчай працы. Мы разумеем цяжкасці з жыллем у вялікім горадзе, але няхай бы нам далі магчымасць пабудаваць кааператыўны дом... Як жа нам без гэтага актыўна працаваць, рэалізаваць творчы патэнцыял?..
— У склад Саюза кампазітараў зараз уваходзіць звыш 80 кампазітараў і музыкантаў. У апошнія гады прынята зольная моладзь, якая цікава зайвіла аб сабе — актыўнасцю, разнастайнасцю творчых інтарэсаў.

ЯКІ ЁН, МУЗЫЧНЫ ГОЛАС РЭСПУБЛІКІ?

Гутарка з народным артыстам СССР Ігарам ЛУЧАНКОМ

хачоў, якая ў большасці сваёй не бывае на канцэртах сур'ёзнай музыкі. Паўтару, патрэбасць у сапраўдным мастацтве рэба выходзіць з маленства, з матчынай калыханкі.

— Паўпустыя залы бываюць і на некаторых канцэртах беларускай музыкі. Паміж сцэнаю і залаю — бездань... А мо, так бы мовіць, якасць музыкі нашых кампазітараў не заўсёды аказваецца на належным узроўні?

— У мастацтве, як і ў эканоміцы, пытанне якасці вельмі важнае. Гэта і якасць выкладання музыкі (у самых розных звонках), і якасць музычнага выканаўства, і якасць нашых музычных твораў. Мы жывем на Беларусі не самі па сабе, а побач з другімі рэспублікамі і краінамі. І нам неабходна быць канкурэнтаздольнымі: паставіць заслон шэраці і падтрымаць усё таленавітае. Без гэтага немагчыма перабудова, без гэтага мы не зможам быць канкурэнтаздольнымі побач з такой музыкай, як, скажам, сімфонія Канчэлі, лепшыя творы Эшпая, песні лепшых майстроў гэтага жанра. Усё гэта датычыць нас, творчых работнікаў і, вядома, Міністэрства культуры БССР. Яго музычна-рэпертуарная камісія павінна набываць толькі тэя творы, якія маюць сапраўдную мастацкую каштоўнасць, грамадскую значнасць, якія гучаць: на нашых пленумах, з'ездах, мастацкіх фестывалях, за межамі рэспублікі. А ёсць ня мала выпадкаў, калі набываліся творы, што нідзё ніколі не выконваліся.

— Ігар Міхайлавіч, апошнім часам шмат гавораць і пішуць аб двухмоўі, якое склалася ў рэспубліцы...

— Гэта праблема датычыць і нас, музыкантаў. Кожны адукаваны чалавек павінен ведаць і рускую і беларускую мовы (вядома, пажадана і якую-небудзь замежную). На жаль, іншы раз мы не ведаем ні першай, ні другой, ні трэцяй. Беларуская мова — найбагацей-

народную песню, ведаць яе. Нашы сучасныя песні могуць застацца, могуць не застацца, народныя ж песні застаюцца ў стагоддзях, гэта — адвечныя песні. Дзіця, якое палюбіць песню свайго народа, гэтую любоў пранясе праз усё жыццё. Менавіта праз народную песню можна і трэба выходзіць інтэрнацыяналізм...

— Вядома, што ў развіцці мастацтва вялікую ролю мае і такая, здавалася б, «празаічная» рэч, як матэрыяльна-тэхнічная база. Без яе не абыйсця ні творцам, ні выканаўцам, ні слухачам...

— Безумоўна. Аб гэтым даводзіцца гаварыць ужо многія гады — на самых розных узроўнях. Наш Саюз кампазітараў, напрыклад, знаходзіцца ў памышканні, якое прызначалася для крамы па продажы садавіны і гародніны. Шмат гадоў кіруючыя таварышы гавораць, што Саюз кампазітараў мусіць прыстойнае памяшканне, але... Мы хацелі стварыць у нас маладзёжны клуб, запрашаць да нас аматараў музыкі, моладзь — прыхільнікаў самых розных сучасных музычных стыляў. Але ў ЦК камсамола нам далі зразумець, што моладзь да нас не пойдзе — у нас няма патрэбнага памяшкання, сучаснага інтэр'ера, адмысловай апаратуры, добраўпарадкаванай залы... Саюз кампазітараў з вялікімі цяжкасцямі «прабівае» апаратуру, «б'ецца» над праблемай Дома творчасці... Усе быццам разумюць неабходнасць вырашэння нашых творчых праблем — прыняты адпаведныя рашэнні партыйных і савецкіх органаў, — але справа рухаецца вельмі марудна. Таварышы, якія стаяць ля кіраўніцтва культуры, павінны, нарэшце, зразумець, што творчаму работніку патрэбен рабочы кабінет! У большасці нашых кампазітараў і музыкантаў такога рабочага кабінета няма, а гэта значыць —

імкненнем да самастойнага творчага мыслення; актыўна працуюць многія кампазітары сярэдняга і старэйшага пакаленняў. І усё ж нашу музыку няшмат ведаюць за межамі рэспублікі...

— Творчы патэнцыял рэспублікі сапраўды вялікі. Тут трэба мець на ўвазе не толькі Саюз кампазітараў, але і нашы выканаўчыя сілы — аркестравыя і харавыя калектывы, музычныя тэатры, салістаў. Што да нашых кампазітараў, то зазначу: мы чакаем шмат, асабліва ад майстроў сярэдняга пакалення і маладых, якія сапраўды заявілі пра сябе даволі цікава ў самых розных жанрах — ад песні да сімфанічнай музыкі, твораў для опернага тэатра. Магу згадаць балет У. Кандрусевіча «Крылы памяці», не так даўно пастаўлены на сцэне ДАВТа; оперу У. Солтана «Дзікае паліванне караля Стаха» паводле У. Караткевіча, якую малады аўтар перадаў таму ж тэатру.

— Стаўленне нашых выканаўцаў да нацыянальнай музыкі, як сведчыць канцэртная практыка, небагое: у рэпертуары музычных калектываў і салістаў няма твораў беларускіх аўтараў, з якімі наладжаны плённыя кантакты. Але яны не заўсёды трывалыя. Я маю на ўвазе ў першую чаргу наш оперны тэатр. Апошнім часам творы нацыянальнай музыкі неакціўна зніклі з рэпертуарнай афішы ДАВТа.

— Я глыбока перакананы, што кіраўнікі тэатра і Міністэрства культуры дбаюць пра оперную класіку, думаюць пра гледача, але забываюцца на тое, што ёсць нацыянальная музычная культура, якая стваралася не адным пакаленнем беларускіх кампазітараў. Так, усё лепшае з нацыянальных спектакляў, што калісьці было ў рэпертуары тэатра, сёння адсутнічае. Адбываліся сустрэчы праўлення Саюза кампазітараў і кіраўніцтва тэатра, апошняе запэўнівала і абяцала змяніць становішча; уводзілі кампазіта-

раў у мастацкі савет тэатра, выводзілі, зноў уводзілі... Гэтыя зняважлівыя адносіны падобны да самаініцыянальнай аднадушнай думка ўсёй нашай кампазітарскай арганізацыі. Ну, а пра тое, што наша музыка мала гучыць за межамі рэспублікі, я думаю так: колькасць паказчык у нашай музыцы не заўсёды стасуецца з паказчыкам якаснем. У нас мала твораў, якія, будзем шчырымі, змаглі б падняцца да ўсесаюзнага ўзроўню. На маю думку, да такіх твораў, маючых права прэтэндаваць на ўсесаюзнае прызнанне, можна аднесці оперу «У пушчах Палесся» і кантату «Беларускім партызанам» А. Багатырова, оперу «Алеся» Я. Цікоцкага, лепшыя песні У. Алоўнікава, вакальна-сімфанічную паэму «Вечна жыць» Г. Вагнера, балетную музыку Я. Глебава, некаторыя іншыя творы. Але паўтару — такіх твораў мала. Хацелася б верыць, што беларуская музыка нарэшце заявіць пра сябе ў краіне. Мы вельмі спадзяемся на нашу творчую моладзь...

— Як вы, Ігар Міхайлавіч, разумеце задачы перабудовы ў творчым саюзе?

— Гэта — палепшыць мастацкую якасць нашай музыкі, перабудаваць сродкі і метады яе прапаганды (з гэтай мэтай будзе створаны Цэнтрмузін-

форм, які, мы спадзяёмся, выведзе работу па прапагандзе беларускай музыкі на якасна новы ўзровень), рашэнне праблем, звязаных з матэрыяльна-тэхнічнай базай СК (аб іх я гаварыў вышэй), перабудова работы Музфонду БССР (а ён перабудоўваецца вельмі марудна). Некаторыя члены праўлення СК БССР лічаць, што нам трэба перагледзець структуру кіраўніцтва арганізацыі. Ёсць меркаванні накшталт таго, што прэзідыум, які вылучаецца са складу праўлення, тармозіць арганізацыйную работу. Яго члены праяўляюць мала ініцыятывы, інертныя. Прапануецца іншая арганізацыйная сістэма — каб кіравалі Саюзам праўленне і рабочы сакратарыят.

— Сёлета Саюз кампазітараў Беларусі адзначае сваё 50-годдзе. Як будзе святкавацца юбілей?

— Падрыхтоўка да юбілею праходзіць у час, калі ўся рэспубліка рыхтуецца адзначыць 70-годдзе ўтварэння БССР і кампартыі Беларусі. Натуральна, наша работа атрымлівае асаблівы сэнс. У кастрычніку плануем правесці юбілейны пленум СК БССР, дзе павінна адбыцца сур'ёзная размова аб музычным голасе рэспублікі, нашых надзменных і неадкладных праблемах.

Гутарку вяла А. ПАКАВА.

гэтыя праўдзівасць, адкрытасць думак аўтарытэт навуцальнай установы? Ці не сапсуецца яе рэпутацыя ў вачах будучых студэнтаў? Так абвешчваюць адказныя таварышы свае прэтэнзіі да экраннага дакумента.

У фільме «Побач» пачынаючы рэжысёр Н. Князеў паказвае групу маладых людзей, тыповых па сваім сацыяльным абліччам. Адны з іх, не давучышыся, недзе працуюць, каб мець матэрыяльную незалежнасць ад бацькоў. Другія і аб працы не думаюць — усё яшчэ шукаюць сябе... Яны не дурныя, закона не парушаюць. Любяць быць разам, каб адчуваць сябе абароненымі. Ад каго? Магчыма, ад адзіноцты, у якой знаходзяцца іх саракагадовыя бацькі, што па розных прычынах не здолелі стварыць, як кажуць сацыёлагі, поўныя сем'і? Фільм неадарэмна называецца «Побач». Ні дзеці, ні «бацькі» адзін аднаго не разумюць. Аўтар спрабуе разабрацца, што ж з гэтымі, па сутнасці, нядрэннымі людзьмі адбываецца.

Паглядзеўшы гэты дакументальны сюжэт, педагогі трывожна пытаюцца, ці не прапа-

ганда гэта дзіўнага ладу жыцця, ці не індальгенцыя на апраўданне ці, што зусім блага, — не спачуванне героям?! Імкненне педагогаў абараніць маладога чалавека ад «шкодных» настрояў, ад самастойнасці ў ацэнках — у наяўнасці...

З пачаткам будаўніцтва другой чаргі Мінскага метра не аціхаюць спрэчкі вакол гістарычнага цэнтра горада. Да гэтай тэмы звяртаецца фільм «Ёсць у горада душа», у якім падзеі каменціруюць З. Пазняк. Чалавек захоплены, які добра ведае прадмет абмеркавання, ён не хавае сваіх асабістых поглядаў, гаворыць шчыра, выклікае да роздуму.

Аўтару фільма нельга пракнуць у канфармізме. Іх фільм сумленны. Але яго афіцыйныя апаненты заўважаюць: навошта нам бачыць, як у Тбілісі ці Варшаве ўзноўлены ў сваім гістарычным абліччы старыя кварталы, калі ў нас ёсць свой станючы вопыт — Траецкае прадмесце і генеральны план забудовы гэтай часткі Мінска? Магчыма, рэжысёру М. Жданоўскаму варта было б прыслухацца да гэтай парады, каб не толькі ў жыцці, а і на экране мы ўбачылі вынікі... ар-

хітэктурнай бездапаможнасці. Бо побач з велізарным гмахам, які ўзводзіцца на Нямізе (гэта ёсць у карціне), зусім «згубілася» сціпляя Кацярынінская царква. А на нядаўна адрэстаўраваных сценах Траецкага прадмесця «квітнеюць» сырыя плямы, абвальваецца дэкаратыўная тынкоўка...

Часта судзіямі стужак з'яўляюцца людзі, паміж заняткам якіх і мастацтвам ляжыць «дыстанцыя велізарнага памеру». Так, у вайскоўцаў, якія прымаюць ці не прымаюць фільм «Верталётчыкі», свой крытэрыў — захоўваць ваенную тайну. З кожным новым праглядам яны адкрываюць усё новыя крамольныя дэталі. Вядома, у першай рабоце Я. Росцікава ёсць свае недахопы. Але ёсць і вартасці — мужныя людзі, якія расказваюць пра выкананне службовага абавязку ў Афганістане і над Чарнобылем. Іх словы даверыўся б значна больш, калі б афіцэры змаглі расказаць, як усё гэта было. Аднак дзе там да той праўды, калі рэжысёр вымушаны быў працаваць пад «наглядам», ды і потым, на здачы карціны, штосці з яе выразаць, адсякаць. Нельга не заўважыць, што

нашым дакументалістам чамусьці толькі сёння дадзена магчымасць крапаць тэму, звязаную з чарнобыльскім мінулым. Адрэстаўраваны на Украінаўскай студыі кінахронікі і тэлебачанні некалькі аўтарскіх груп распрацавалі гэтую тэму, а фільмы «Тры колеры часу», «Звон Чарнобыля» зрабілі сваю карысную справу публіцыстычнай прапаганды, ды і з пункту гледжання мастацтва аказаліся работамі цікавымі, неардынарнымі.

Дакументальны кінамаграт — гэта творчасць, якая адлюстраввае час. Не ў пераносным, як часам пішацца пра мастацтва, а ў літаральным сэнсе. Пра гэта падумалася, калі ў зале рэспубліканскага Дома кіно заўважыла немаладых стомленых людзей, якія трымаліся адасоблена ад глядацкай масы. Мацярыкі і бацькі дзяцей, загінуўшыя ў Афганістане...

Ці хопіць у нас мужнасці глядзець і перажываць «афганскую тэму»? — быццам звяртаецца да гледача рэжысёр С. Лук'янчыкаў, які свядома згущае фарбы, свядома нагнае адмоўныя эмоцыі. Хопіць, хоць і не ў кожнага. Але нехта ўжо бярэцца даводзіць,

што «народ гэта не зразумее»

ці «зразумее не так»...

Сёння на экран павінны выйсці новыя работы. Паказаныя ў кінатэатрах, па тэлебачанні, гэтыя фільмы стануць «працаваць» на перабудову, на галоснасць. Пакуль яны будуць абмяркоўвацца за зачыненымі дзвярамі, вецер перамен мала дакранаецца да свядомасці саміх дакументалістаў. Ім сёння неабходна сувязь з аўдыторыяй, неабходна паветра асяроддзя, дзе фільм уздыме буруці не здолее выклікаць нават маленькага хвалявання. Гэта ўжо як атрымаецца. Але несумненна: карцінам патрэбна прастора жывога жыцця, менавіта ў ім фарміруецца самая каштоўная ў дакументальным кіно рэч — свабода публіцыстычнага мыслення.

Вопыт паказвае, што праўдзівы, чэсны фільм не можа зрабіць чалавек, абдзелены думкама якасцямі — свабодай думкі і выразнай грамадзянскай пазіцыяй. На аснове якіх — свабода творчасці мастака. І рызыкаваць трэба. Толькі так можа ўзнікнуць паўнакроўная, дзейсная ў сваёй прапагандыскай сіле вобразная публіцыстыка.

Ніна ФРАЛЬЦОВА.

МНЕ прынёўся дзіўны сон. Да мяне пастукала ся Песня. Яна наведлася ў жаночым абліччы і як бы несла ў сабе Дабро, Розум і Прыгажосць. Мне падумалася, што ці не гэта Прыгажосць і ёсць тая, якая павінна прыйсці на дапамогу ў цяжкі момант і якой толькі пад сілу ўратаваць жыццё, вярнуць яму суладдзе...

А, на жаль, на яве мне пакуль давалося бачыць, як наша беларуская песня народная знікае.

Можа, нічога і новага не ска-

жы у нас называюць, жаласную, — не адставала я.

Дык мая Касцючыха так загаласіла, што і я стала плакаць, тады і яна не вытрымала і далучылася да мяне. Я стала яе пытаць: «Што калі ўсе дзеці з'едуць і пакінуць сваіх мам, дык тады ўсе мамы перастануць спяваць? А ці будзе тады бабулі спяваць, калі іх дзеці пакінуць, а ці будзе спяваць птушкі і нават каркаць вароны?» Касцючыха сказала, што пэўна так і ёсць, «варонні век» наступіў і што яны яшчэ як пакаркаюць.

так пакідалі сваіх дзяцей на выхаванне «адукаваным» культмасавікам.

Неяк, будучы ў водпуску дома, зайшла я да цёткі Аўгінні, якая жыве ля ракі ў нашай вёсцы. Думаю, дзеці пры ёй, слава богу, жывыя і здаровыя, думаю, папрашу яе па старой памяці паспяваць. Завітала да яе. Але калі дайшло да песні, то кажа: «Не пясца, дзетка, мне, спіліся мае сыночкі-саколікі. Цяпер больш я толькі на хаўтурах спяваю, калі папросіць хто. Схадзі да Ядвігі, яна адна жыве, бяздзетная, ды

3 ПОШТЫ АД ДЗЕЛА МУЗЫКІ

ЯК ЗНІКАЛА ПЕСНЯ

жу, а раскажаў раскажу.

Калі я была зусім маленькай, то маім выхаваннем займаўся больш мой дзядуля. Ён мог добра спяваць. Ён быў хворы ад удушша, якое падхапіў яшчэ ў тую нямецкую вайну, працаваць не мог, вось і займаўся выхаваннем сваіх унукаў. Калі ён укладваў мяне спаць, то заўсёды пад песню. Спяваў ён і па маёй просьбе. І я маладая спявала ўсе песні, якія ведаў дзед.

Маіх дзядулю і бабулю любіла моладзь. Яны збіраліся, каб патанцаваць у хаце, бо тады ў нас яшчэ не было ні клубу, ні культмасавікоў-зацэйнікаў. Маладзенькі дзядуля прыходзіў ў белых сукенках, выштых сваімі рукамі, абуты ў бялесенькія спартыўнага тыпу тапкі, для белізны намазаных мелам або глінай. Старэйшыя дзядуля быў ў стракатых сукенках з паркалю або штапелю, а ў некаторых з іх былі спадніцы ў клетачку з самаробнага паўсучасніка і выштыя белыя куртачкі. Хлопцы ў кортавых касцюмах і ў кашулях самаробных, як у майго дзядулі.

Яны так спрытна танцавалі пад гармонік, зыкі якога, здавалася, запаўнялі ўсё наваколле! Не маглі ўседзець дома кабеты, каб не паглядзець, як спрытна танцуюць іх дзеці. Яны прыходзілі часам не адны, а прыводзілі і меншых. Тады мне было яшчэ веселей. Для гледзін у мяне было самае выгоднае месца — печ, з якой я магла добра разгледзець гэта свята. Я марыла як мага хутчэй вырасці, каб вась тады так танцаваць і спяваць.

Быў у мяне старэйшы брат-школьнік, ды і дзед умеў чытаць, дык мяне без цяжкасцей навучылі гэтаму рамяству ў чатыры гады. Бывала, уцяку на хутар і чытаю бабулям казкі, вершы. І яны пыта-лі ў мяне, чым мне аддзячыць, я не задумаўшыся прасіла спяваць мне песню.

І вась аднойчы я папрасіла цётку Касцючыху спяць мне песню. А яна мне адмовіла. Я запыталася ў яе, што, можа, дзе згубіла песню?

— Згубіла, дзетка, згубіла. Мой сыноч старэйшы недзе ў свеце, дык ці магу ж я спяваць. Адправіўся без нічагусенькі, без рубля ў кішэні. Яму цяжка і мне не да спяваў.

— Ну тады журботную або,

І потым ужо, як адправіць ці дачку ці сына «ў свет», я і не прасіла спяваць мне песню, абыходзілася казкай.

Песень становілася ўсё менш і менш. Але ж у мясаед (час для вяселляў) іх можна было пачуць, асабліва, калі многа вяселляў. Тут і скрыпку стрэнеш, і цымбалы, і клярнэт. З песняў вяселле пачыналася і заканчвалася з ёй.

Але хутка людзі сталі жаніцца адразу, як толькі ім гэтага захацелася, не сталі цярэць, як у нас гаварылі, што нават у пост або ў велікоднюю пятніцу згодны былі жаніцца. І тады на такіх вяселлях не спявалі, або зусім не прыходзілі і не пускалі дзяцей глядзець на такія вяселлі, каб яны не бралі дурнога прыкладу. Вяскоўцы лічылі нават гэта вельмі крыўдным і нейкім надруганнем з бацькоўскіх звычаяў.

Бацькі, як маглі, рыхтавалі сваіх дзяцей у горад, адпраўлялі, жадалі ім лепшай долі, чым самі мелі. У калгасах не плацілі або зусім, або капейкі нейкія. Абкладалі непамёрнымі налогамі. А выехаць таксама няпроста было, бо не было ў калгасніка пашпарта.

Непамёрная немеханізаваная ручная праца. Рапарты ды прыпіскі. Лепшым быў той калгас, які больш засее плошчы, і таму трактарамі ўзорвалі ўсё, што можна і нельга, — абы плошча. Не паспявалі ўбіраць. Так, вельмі часта лён, вырваны ўручную, расцелены і падняты, не паспявалі здаць, і вясною па асобнаму «спецнараду» палілі гэта золата, палілі ўласную працу.

Дык ці запяцця ад гэтага? А тут, калі прыезджалі дзеці з горада, то яны нібы чужымі становіліся. Саромеліся і мовы сваёй, і песні, і паходжання.

І вась прыйшоў мой час адлёту пасля васьмі класаў — да цёткі ў Елгаву, што ў Латвіі. Мне там ніколі не хацелася заспяваць. А калі давалося прыхаць у вёску ў госці і стала весела, то голас перастаў слухацца...

У вёсцы з'явіўся клуб. Толькі там танцавалі твіст і зрэдку вальс, а полька з прыходам «цывілізацыі» зусім знікла. «Гарджане» імкнуліся падзяліцца з вяскоўцамі набытым «духоўным багаццем». Дарослыя перасталі наведваць танцы, бо адтуль выходзілі плюючыся. І

і абрадуецца, калі цябе ўбачыць».

Пайшла да цёткі Ядвігі. Паразмаўлялі. Але калі справа да песні дайшла, яна кажа: «Не да песень мне, дзетка мая. Пляменніка ў гэтым годзе пахавала. Сканаў ад хіміі. Неяк доўга завозу не было водкі, вась і не стрымаўся, глынуў хларафосу ці кіслаты нейкай. Вась і некаму будзе соткі спахаць, а то, бывала, няхай сабе за паўлітру, але ж так узарэ агарод, што аж спяваць хочацца». І зноўку загаварыла цётка Ядвіга: «Вась нам і прыйшла змена. Некаторыя стараюцца спяваць амаль па сем разоў на тыдні і прытым круглы год. Спачатку, бывала, тойсёй і да канца песню выведзе. А цяпер больш на першым слове абрываюць, нават «Шумел камыш» бывае да канца не вымаўляюць і ў канаўку якую зваліца: ад усяго гэтага больш лаянкі ды бойкі і дзіцячага плачу».

А тым часам надыходзіў вечар. Вароны аблялі амаль усе не выкарчаваныя яшчэ жыльвіцы. Я хацела спалохаць нечым непрыемную птушку. Але вароны мяне не баяліся. З маім падыходам толькі некалькі пакінулі дрэва і ўселися на тэлеграфных слупах, нібы якія начальнікі на трыбунах. Мне прыпомніліся словы Касцючыхі: «Наступіў «варонні век». Я ведала, што гэта птушка нічым не павінна. Мы самі далі ёй магчымасць расплаціцца...»

У мяне была магчымасць напедаць яшчэ дзедаву сястру бабцю Тэкло, якая, нягледзячы на свой дзевяностагадовы ўзрост, яшчэ добра сябе адчувала. Яна дажывала свой век у згодзе з сынамі і нявесткай, якая таксама любіць спяваць. Калі добра папросіш, то можа адкрыць сваю скарбонку песень, якіх набярэцца, як кажуць, больш за трыста, хоць іх там і ніхто не лічыў.

Да вёскі бабці Тэклі было яшчэ з вярсту. Я спыталася. І думала: колькі чаго патрэбна падрамантаваць, але больш перабудаваць, каб спыніць «варонні век»? Вярнуць чаканую, так неабходную, як хлеб і соль, як вада і паветра, нашу Песню?

Ніна КУЗІНА.

Мёрскі раён.

ДВА ПІСЬМЫ НА АДНУ ТЭМУ

ПРОСІМ ПАСАДЗЕЙНІЧАЦЬ...

Зноў грамадскасць апошняй дзесяцігоддзя аб праекце ажыццяўлення якога паўплывае на лёс цэлага рэгіёна краіны, соць тысяч людзей. Зноў плануець распачаць работы без папярэдняга дэмакратычнага і ўсенароднага абмеркавання. На гэты раз «аперацыя» будзе праводзіцца на сэрцы Палескага краю — раён Прыпяць.

Мінвадгас БССР запланаваў асушэнне і асваенне поймы Прыпяці, яе нізоўяў і прытокаў, якія да апошняга часу заставаліся натуральнымі запаведнікамі, захавальнікамі генафонду і папуляцыйнага складу рэсурсаў флоры і фаўны і ў значнай меры падтрымлівалі прыродную раўнавагу рэгіёна. Цяпер жа, калі Мінвадгас ажыццявіць свой варварскі ў дачыненні да прыроды праект, рэчышча Прыпяці будзе абвалавана, агульная плошча дамбаў толькі ў Беларусі складзе 1166 кіламетраў. Будзе абвалавана таксама нізоўя прытокаў Прыпяці — Бобрыка, Гарыні, Іпы, Лані, Трэмілі, Убарці, Ясельды і іншых. Для змяншэння кошту і спрашчэння будаўнічых работ плануецца (цяжка нават уявіць такое) выпраўленне рэчышча Прыпяці каля Пінска даўжынёй 47,5 кіламетра. «Спакойная і павольная» Прыпяць тут будзе практычна ператворана ў звычайны сцякавы канал!..

Лічым, што прапанаваны праект непазбежна прывядзе да экалагічнай катастрофы.

Многія вучоныя сцвярджаюць, што інтэнсіўнае асушэнне Палесся і раней вялося без уліку канкрэтных пытанняў аховы прыроды, помнікаў археалогіі, гісторыі і культуры краю, які справядліва лічыцца калыскай усходнеславянскіх народаў. За гады асушэння пяць відаў палескай фаўны зніклі цалкам. У адзінаццаць разоў скарацілася колькасць птушак. Ужо знікла больш за 70 відаў раслін і каля ста — знаходзіцца пад пагрозай знікнення, дакладней — знішчэння. Сёння для многіх жывёл, птушак, раслін, якія занесены ў Чырво-

ную кнігу БССР, апошнім прыстанкам застаецца якраз пойма Прыпяці. Пад пагрозай знікнення — дзесяткі помнікаў археалогіі, гісторыі і культуры, якія знаходзяцца на берагах рэк.

Ад пачатку свайго палітыка асушэння Палесся, як казваюць многія вучоныя, грунтуецца на памылковым меркаванні, што гэты край залішне пераўвільготнены. Між тым, вывучэнне клімату паказала, што Палессе — самая засушлівая зона на тэрыторыі Беларусі. І таму, калі асушэнне і меліярацыя і надалей будуць весціся без уліку патрэб экалогіі, можа здарыцца так, што край балот ператворыцца ў край пустынь. Ужо зараз тут на пераасушаных і няўмела выкарыстаных землях узнікаюць пыльныя буры. Страты ад ветравой эрозіі, паводле наведвальнікаў друкі, дасягнулі амаль 17 мільянаў рублёў, што сумярна са стратамі ад паводак, ад якіх, дарэчы, у першую чаргу і мяркуюць «абараніць» зямлю шляхам абвалавання рэк. Самы час спытацца: што ж будзе далей, калі з агульнага мільярднага кошту работ на барацьбу з эрозіяй праекціроўшыкі выдаткуюць менш за мільён рублёў?!

Мы лічым немэтазгодным ажыццяўленне праекта абвалавання і асушэння поймы і прытокаў ракі Прыпяць і просім Саюз пісьменнікаў Беларусі і рэдакцыю газеты «Літаратура і мастацтва» пасадзейнічаць яго забароне. Нашчадкі не даруюць нам гэтага свядомага шкодніцтва.

Т. РАШЧЭНЯ, старшы рэдактар Гомельскай студыі тэлебачання, **А. АРЦЕМЕНКА**, кінааператар Гомельскай студыі тэлебачання, **І. СЯРКОЎ**, сакратар Гомельскага абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў БССР, **Л. СІВУХА**, мастак, **Л. ГЕРМАНОВІЧ**, бібліятэкар, **М. МІЦКАВА**, інжынер, **Л. МАРОЗКА**, студэнтка і інш., усяго 383 подпісы.

ПАМЯЦЬ ПАЛЕССЯ

Мне хочацца звярнуць увагу на магчымое знішчэнне большасці археалагічных помнікаў Прыпяцкага Палесся. Пагроза разбурэння многіх унікальных, у пераважнай большасці выпадкаў яшчэ не даследаваных спецыялістамі курганных могілнікаў, гарадзішчаў, грунтоўных пахаванняў селішч, стаянак, капішч і г. д. пастаянна вісела і вісіць над Палессям. Археалогія, якія працуюць на Палессі, ужо ведаюць, які лёс напаткаў сотні археалагічных аб'ектаў, калі явіліся кампаніі па спрамленні рэк, пры ўзвядзенні новых гарадоў, будаўніцтве дарог, вадасховішчаў, новых саўгасаў.

Як вядома, у чэрвені 1987 года адбылося пашыранае пасяджэнне навуковых саветаў АН БССР па праблемах Палесся і біясферы і Заходняга аддзялення УАСГНІЛ. Пры абмеркаванні праблем экалагічнага стану ў рэспубліцы аўтарам праекта абвалавання Прыпяці задалі пытанне, ці прымалася пад увагу тое, што ў выніку такіх работ знішчыцца большасць помнікаў археалогіі ў даліне Прыпяці. Праектантам на гэты конт не было чаго адказаць. Пра такую «дробязь» яны і не

ведалі. Ва ўсім разе менавіта пясчаныя ўзвышшы ў поймах Прыпяці і ў нізоўях яе шматлікіх прытокаў будуць выкарыстаны для ўзвядзення гідратэхнічных збудаванняў, аб чым папярэдне дакладвалі аўтары праекта. Рэшткі разбураных археалагічных помнікаў пойдуча на ўзвядзенне дамбаў, мастоў, на падымку дарог і г. д.

Палессе не так даўно перажыла трагедыю чарнобыльскай аварыі. У выніку значнага радыяактыўнага забруджвання навакольнага асяроддзя, у тым ліку і глебы, пакулі няма магчымасці праводзіць археалагічныя раскопкі помнікаў Усходняга і Цэнтральнага Палесся. Безумоўна, гэта велізарная страта для археалогіі. Новая супрацьпаводнавая мерапрыемствы ў басейне р. Прыпяць, антрапагенныя змены, прывядуць да непапраўных страт у сферы нацыянальнага гістарычнага багацця, што ў гэтую чаргу адмоўна паўплывае на духоўны стан нашага грамадства.

М. КРЫВАЛЬЦЭВІЧ, археолог, навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі АН БССР.

СЦЕЖКАМІ ПЕСНЯРОЎ

Выстаўка «Памятны літаратурныя мясціны ў творчасці беларускіх мастакоў» працуе ў Траецкім прадмесці, дзе знаходзіцца выставацкая зала Аб'яднаннага дзяржаўнага музеяў г. Мінска. Свае экспанаты прапанавалі ёй літаратурныя музэй Яні Купалы, Якуба Коласа, Мансіма Багдановіча.

Незабыўны вобраз Купалы прыцягнуў увагу М. Купалы. На выстаўцы можна ўбачыць яго літарыты «Мінск. Былая кафедральная плошча», «Вільня. Тут жыў і працаваў Я. Купала...», «Фальварак Апопы...». «Зямля пазта. Вязынка — радзіма Я. Купалы» — гэтае палатно Г. Вашчанкі вабіць кантрастам фарбаў, выразнасцю малюнка. Купалаўскія мясціны прайшоў у свой час і Л. Ран — «Прудзішча», «Хата арадатара», «Яхімоўшчына», «Селішча»...

«Леснічоўна Альбуць», «Бервянец», «Люсінскае наваколле», «Смоляны» — гэтыя і іншыя карціны У. Сулкоўскага, як відаць з іх назваў, вяртаюць у мясціны, якія памятаюць Якуба Коласа. Коласаўскаму тэму працягвае і серыя М. Купалы «Коласаўскія мясціны ў Беларусі».

П. Масленнікаў запрашае туды, дзе прайшло маленства А. Пашкевіч і дзе правяла яна свае апошнія дні. — «На радзіме Цёткі». «Старая Ялта» П. Крахалёва — спроба ўзнавіць вобраз горада такім, якім запомніўся ён М. Багдановічу. На выстаўцы прадстаўлены таксама творы А. Кашурэвіча, Ю. Пучынскага, С. Каткова, Л. Лейтмана, І. Бархаткова, Б. Малкіна, П. Сяргіевіча, Ю. Тышкевіча, М. Карпука, Ю. Нежурны, Я. Рамановіча, А. Кроля і інш.

НАШ КАР.

РАДАВАЦА ЖЫЦЦЮ

Сёння перабірала свой архіў: лісты, рэпертуар, праграмы і напаткала старонку газеты «Літаратура і мастацтва» за 24 красавіка 1977 года з вершам майёй любімай паэткі Еўданкі Лось. Урыўкі з паэмы, якую яна, напэўна, пачынала пісаць ужо пасля аперацыі.

Перачытала некалькі разоў, і сэрца зашчымяла ад болю. Як рана яна адышла ад нас, як многа яна магла б напісаць захапляючага, непаўторнага.

Паэма называецца «З белых плястнаў». Колькі хараста, колькі захаплення вясной! Якая лірычная туга па пражытым і перажытым!

А яе вясна адышла, адцвіла. Паэтка раскажае нам, што і яе вясна была чудаўнай, з каханнем, з бязам...

Падумалася аб тым, як трэба берагчы чалавеча, асабліва таленавітага. Талент — гэта народнае багацце. Калі яна была з намі, думалася, што яна заўсёды будзе. Будзе са сваім талентам, са сваім нялёгім харантарам, са сваімі звычкамі, са сваёй непрымырмасцю да глупства, ра розных нашых недахопаў, якія замянілі і замяняюць нам — радаваца жыццю, радаваца тама, што прыходзіць вясна, што цвіце бяз... У паэтку шчыміць сэрца ад таго,

што мы не заўсёды бачым гэтае хараста. Жыццё вучыць нахаць, быць верным, добрым, а нам усё нешта замінае. Чалавек! Радуйся, што свеціць сонца, што трава зялёная, а неба блакітнае.

А колькі мацярынскай плышчоты ў паэтку да сына! Як яна спадзяецца, што яе «родны бацянон» будзе добрым, ласкавым, разумным...

Перачытайце разам са мной гэты радкі:

...Маладая, маладая. Ужо тады магла ішчаслівай быць.

Вясна людзей каханню навучае.

А хто ж любоўю вучыць даражыць?

Ганна РЫЖКОВА, заслужаная артыстка БССР.

Дачка Расіі

Яна нарадзілася 26 верасня 1892 года ў Маскве... Сёння Марыну Іванаўну Цвятаяву — паэта глыбокага і складанага таленту — ведаюць усе, хто шануе літаратурную класіку. Крытыкі і даследчыкі рускай лірыкі, як да вобліску малака, звяртаюцца да цвятаяўскага рамантызму, да фалькларызаваных рытмаў яе вершаў. Мужныя і трагічныя, пранізаныя смагай жыцця і любові да Радзімы, цвятаяўскія радкі хваляюць і мяне сваёй непаўторнасцю вобразаў, складанасцю і драматызмам сюжэтаў, праўдзіва — эмацыянальнай сілай пачуццяў.

Чалавечая і паэтычная несумяшчальнасць Марыны Цвятаявай з абставінамі жыцця асудзілі яе на адзіноцтва. Але гэта было гордае і горкае

адзіноцтва мужнай жанчыны ў супярэчлівым і трывожным свеце. Вытокі цвятаяўскага характару — у любові да айчыны, да Расіі, да рускай гісторыі, да рускага слова. Яна пранесла гэтую любові праз усе свае памылкі, блуканні і бядоў, на якія сама сябе выракла свядома і якімі ўзнагародзіла яе за ўсё гэта ўласны лёс. Яна выпанувала гэтаю любові. Шлях Марыны Цвятаявай адзначаны знакамі высокай любові-віны, любові-адданасці, любові-незалежнасці...

Як я звярнулася да перакладаў вершаў Марыны Цвятаявай? Такая мара нарадзілася ў выспельвалася ўва мне, калі я жыла і працавала яшчэ ў Наваполацку. Восенню 1977 года праездом павяла на чыгуначных уз'ездах Віцебшчыны — на ўскрайку вёск Друйка і Відза. Запомніўся яркі вераснёўскі перазвон лі-

стоты, і маўклівы, да сцігласці незаўважны, гранітны надпіс:

Эфрон
Георгій Сяргеевіч
загінуў у ліпені 1944

Дык гэта ж неўтайманы Мур — сын Марыны Цвятаявай. Сумленнае імя Георгія вярнуў з забыцця і паведаміў сучаснікам падпалкоўнік Савецкай Арміі С. В. Грыбануў (у 1975 г. пра гэта пісаў друі).

Значыць, 19-гадовы юнак загінуў пры вызваленні ад фашысцкіх захопнікаў беларускай зямлі, так і не пабачыўшы старажытнаслаўнага Полацка... А дарога паўз нерухома салдацкі абеліск зноў вядзе да белатраў Сафіі і паўнаводнай, як гісторыя і чалавечая памяць, Дзвіны.

Прапаную беларускаму чытачу вершы Марыны Цвятаявай у сваіх перакладах.

Валянціна АКОЛАВА.

Марына ЦВЯТАЕВА

Радкі растуць, як зоркі і як ружы, Як прыгажосць, што лішня ў сям'і, І на пытанні, што ля вуснаў кружача, Адназ адзіны, мудры свет, прымі:

Калі мы спім — то праз камення пліты Ідуць да кветак кропелькі расы. Свет, знай, што спеванам у сне адкрыты — Закон святла і формула красы.

Лучына

Да Эйфелевай — рукою Дастанеш, Смялей ідзі... Мы бачылі й не такое, Падумаеш, гэтак здзіў!

І нудным у небе сінім Здаецца нам ваш Парыж, «Расія, мая Расія, Чаму так ярка гарыш?»

Калі я гляджу на асенняе лісце, Што вецер змятае на брук камянёў, Здаецца: мастак самай яркай нісцю

Карціну ля двух дамалёўваў агнёў.

І думка адна: што ніякае справы Нікому цяпер да майго пачуцця... І жоўты — наляе, рашуча іржава, Трапечацца ліст на вяршыні жыцця.

Цыганская страць разлукі! Сустрэнеш — і зноў ад воч... Лоб мой упаў на рукі, А думкі вартуюць ноч:

Той, хто пісьмы чытае Чужых — ці прыме віну, Гвалтам калі ў іх шунае Пачуццяў жывых глыбіню?

Калі душа народжана крылатай — Навошта ёй харомы альбо хаты?! І Чынгісхан з арды яе міне... На свеце ёсць два ворагі ў мяне: Браты два родных — кроўныя блізныя — Галодных голад, сытасць у багатых.

Для маіх вершаў, складзеных так рана, Калі я не ведала, што я паэт, Імклівых, нібы пырсні ад фантана, Ці іскры з-пад ракет,

Для маіх вершаў, што, як чарцяныты, Праніклі ў храм, дзе сон і фіміям, Напісаных пра май жыцця і страты, — І — невядомых вам!

Што пыляцца на складах магазінаў, (Дзе кніг ніхто не возьме і не браў) — Для маіх вершаў, як каштоўных вінаў, — Час пробы не настаў.

Бяссоніца

З чыстай ласкай, без аглядні, Нехта цыняе ў сасне. Чарнабровае даццятна Мне прымроілася ў сне.

Так вась з чырвані-сасонкі Жарнай капае смала, Так вась ночку стрункай тонкай Рэжа сэрца кроў-піла.

Бабулі

Прадаўгаватага твару авал, Чорнай суненкі раструбы... Свеце бабуля, а хто чалаваў Вашы дзвючыя губы?

Рукі, што ў ноч адмыкалі замкі, Вальсы Шапэна ігралі... Музыка лёсу гучыць праз вякі, Локанаў свецяць спіралі.

Цёмны, круты і суровы пагляд, Да абароны гатовы. Так не глядзяць маладзіцы назад, Свеце бабуля, ды хто вы?

Колькі магчымасцей вы не змаглі? І немагчымасцей колькі! Манула ў вечную прорву зямлі, Дваццацівёсна полка!

Дзень невіноўны быў, вецер быў свеж, Цёмныя зоры паснулі. Свеце бабуля, пачуццяў мяцеж Вы свой мне ў сэрца лінулі?

Ты ўчора ўсё ў мой бок глядзеў, А сёння — позіркі раскосялі! Ты ўчора ноч са мной сядзеў, А сёння сэрцы — безгалосыя.

Разумны ты, Дурніца я. Жывы, а я — нібы распятыя. За ўсіх жанчын віна мая: «А ў чым, мой любы, вінавата я?»

І слёзы ёй — вада, кроў — боль, Вада — крывёй, слязьмі памылася. Ці ж маці? Мачыха — любоў: — Суда не знае і ні міласці.

Развозяць мілых караблі, Дарога зімамі зацяляе. І стогн стаіць па ўсёй зямлі «А ў чым, мой любы, вінавата я?»

Ты ўчора ж каля ног ляжаў, Раўнаў з нітайснаю дзяржаваю. Раптоўна ручанькі разліў... Лёс, як капейка стаў іржаваў!

Дзетазабойца на судзе Стаю нямілая, заклятая. І ў пекле вырвецца з грудзей: «А ў чым, мой любы, вінавата я?»

Спытаю стул, начлежны дом За што цяплію, гаротная? Адчалаваў цішком, тайком, Другую лашчыш... Я ж свабодная!

Жыць прывучыў мяне ў агні, З ільдамі стэпу я засватана! Вось колькі, любы, усёй віны! «А ў чым, мой любы, вінавата я?»

Хай цень ступае за табой! Мой крок цяпер не палюбоўніцы. Дзе адступаецца любоў, Туды прыходзіць смерць-садоўніца.

Спадуць на дол і карані, Плады ад яблыні багатых...

За ўсё даруў, за ўсё віні, «А ў чым, мой любы, вінавата я?»

ПАЗІЦЫЯ

(Заканчанне. Пачатак на стар. 4).

роў. Заставалася толькі памыць вокны. На балконах жа былі рамы. Усе аднаго колеру, аднаго фасону.

Побач, здаецца, жыём, а крышачку не так...

Малочнатаварная ферма. У мяне тут літаратурнае выступленне. Чакаем у цесным пакойчыку адпачынку, калі збяруцца жанчыны. Прыходзяць, садзяцца. Старшыня калгаса дастаў з кішэнні невялічкі карабок, паклаў на стол, сабраўся з думкамі, крэкнў, пастараўся ўсміхнуцца, ціха сказаў:

— Жанчыны, сёння ў нас імянініца. Хто б, вы думалі? Не здагадаецеся?

Па тварах жанчын прабега ажыўленне, яны пераглянуліся, паціснулі плячамі.

— Вера Сяргееўна...

Усе глядзелі на жанчыну, хударлявую, маленькага расточку, з густымі маршчынкамі на твары: яна забілася ў куток, здзіўлена паглядзела то на старшыню, то на сябровак — таксама, відаць, не разумела, якая яна імянініца. Толькі ж уянь, праўда, карабок на стала...

Пад воплескі старшыня прышліпіў Веры Сяргееўне медаль да жакеціка, паціснуў руку.

— Малайчына ты, Вера Сяргееўна, — сказаў старшыня. — Малайчына. З вайны, як помню, працеш на ферме. Тваім рукамі, дарага наша, цыны няма. Маладзейшыя не помняць, як працавалася тады на ферме. Цяпер што — апарат падключыў... Ведаеце самі, як цяпер... Ну што ж, дазволь цябе яшчэ раз павіншаваць з медалём «Ветэран працы», Вера Сяргееўна...

Жанчына ж, на маё здзіўленне, закліпала, сарамліва выціраючы далёню твар. Старшыня адчуў сябе крыху нікавата, пераглянуўся з дзяржамі: што гэта з нашым ветэранам?

А Вера Сяргееўна дрыготкімі вуснамі шаптала:

— Гэта ж, старшынік, кароўка мая захварэла... ага... Лыска... Другі дзень даіцца не дае... з малаком ходзіць... Ага...

Першым рэйсам аўтобус адпраўляецца ў маю вёску заўсёды крыху са спазненнем. Пакуль вадзіцель уладкуе ў дыспетчарскай свае папярковыя справы, пакуль праверыць у пасажыраў білеты, павагаецца, брацьці не браць тых, у каго іх няма, — глядзіш, і былі б ужо дзе-небудзь за горадам...

Аднак людзі прыходзяць на вакзал усё роўна к прызначанаму часу,

а то і раней: мала вераць таму «запасу», стараюцца ўсе — хто на таксі, а хто і пехама, бо гарадскі транспарт толькі праз паўгадзіны будзе на лініі, дабрацца.

Многіх пасажыраў я ўжо добра запомніў у твар. Яны амаль кожным выхадным днём спяшаюцца ў вёску, да бацькоў, каб дапамагчы тым за дзень-другі ўправіцца па гаспадарцы, зрабіць нейкую набеглую справу. А спраў хапае заўсёды, толькі і паспявай прыкладваць рукі.

Вядома ж, прыкмеціў ужо, хто з чым наносіць відзіты на бацькоўскае селішча. Адны цягнуць пузатыя сумкі-партфелі, як прывіла, — хлопцы. Сёйтой трымае рукі ў кішэнях. А ў жанчын — было б сорок рук, і іх не хапіла б.

Але з усіх, хто ад'язджаў са мной у аўтобусе, відаць, недоўга запомніцца маладая дзяўчына. Прывабная з твару, рослая; валасы ільняной касой збягалі з-пад шапкі-взранкі на лёгкае дэмі-сезоннае паліто.

Толькі не прывабнасцю запомнілася дзяўчына. Кожны раз яна заходзіла ў аўтобус з цяжкаватай сумкай і з адной і той жа блакітнай авоськай, у якой месціўся дэволі ладны мяшэчак. Калі яна прабіралася да свайго месца, то знячэўку чаплялася за сядзенні і людзей, і было чуваць тады, як у тым мяшэчку нешта цёрлася, крышылася.

Апошнім разам нашы месцы аказаліся побач,

і ўжо ў дарозе я ўсё ж нясмела пацікавіўся:

— Прабачце, калі не сакрэт... Што гэта вы возіце ў адным і тым жа мяшэчку?

— Які сакрэт... — ажывілася дзяўчына, бліснула ў паўзмку вачамі. — Хлеб важу. Чэрствы... За тыдзень, а калі і за два ў інтэрнаце назбіраецца — не выкідваць жа! Дзвухаткі з іншых пакояў, праўда, кавалкі ды скарынікі ў ядро са смеццем звальваюць, а я — на газетку... Бывае, што не даеясі, не заўсёды ж разлічыш, колькі яго купіць: які калі настрой, такі і апетыт... А ў вёсцы маці жыўнасць трымае...

Мяшэчак той з хлебам стаяў побач са мной, і я падціснуў яго бліжэй да сябе, каб дзяўчыне было зручней сядзець.

Еду ў гарадскім аўтобусе. Людзей у салоне шмат. Модна апранутыя. З авоськамі, папкамі, дыпламатамі. Іншыя чытаюць газеты. Вялікімі літарамі загаловаў: «Перабудова — справа кожнага!»

Канчатковы прыпынак. Вадзіцель праехаў крышачку далей, ветліва аб'явіў:

— Таварышы, падрыхтуйцеся да праверкі талонаў...

І што тут пачалося!

— Адчыняй заднія дзверы, гавару!

— Я на поезд спазняюся, а ты праверку ўздумаў. Выпускай, нягоднік! Ну!

— Выдумляюць праверкі розныя, самадурні! Якое ты права маеш людзям не даваць?

— Я нумар запомню — не паздаровіцца!..

Нехта заступіўся за вадзіцеля:

— Чаму вы накінуліся на чалавека? Ён жа пры выкананні...

— Яшчэ цябе тут не хапала, разумная!

Модна апранутыя, прыгожыя з твару людзі, якімі былі яны некалькі хвілін назад, сталі нервовыя, злыя, і мне зрабілася шкада іх.

Пашкадаваў пятак і пасажыр, з выглядам адукаванага чалавека, які чытаў газету. Пра перабудову, дарэчы, чытаў артыкул...

Мая суседка Галіна Архіпаўна Чупрына працуе ў магазіне радавым прадоўцом. Там у іх брыгадны падрод, і жанчыне часта даводзіцца сядзець на касе. Прыходзіць з працы заўсёды стомленая, а тут яшчэ людзі давадуць.

Учора суседка расказвала:

— Цяпер з цукрам гэтым неразбярэха. Лета, усе вараць варэнне, кампоты. Самагонку гоняць — даўно працую, ведаю, хто што варыць... Каманда паступіла ад загадчыцы: адпуская па адным пакеціку на рукі. Адпуская. Не ж, знойдзецца нехта, хто сапсуе настрой, крычаць пачне: «Колькі Савецкай уладзе, а цукру нельга ўзяць уволю!»

Дык і гавару ў адказ, што колькі Савецкай уладзе, а самагоншчыні не перавяліся. Не чуоць. Маўчаць. Адзін дзядзька тры кілаграмы падносіць. Нельга, гавару. «А уянь жонка!» Гляджу, стаіць жанчына, ківае. Ну, а трэці пакет — каму? «Дзіцё-

нак у машыне, ды і кінце вы прыдзірацца!» Я што — бачу вашага дзіцёнка? Паказвайце. Прыносьце. Ён, дзіцёнак той, і хадзіць яшчэ не ўмее. Але ж — чалавек, трэба разумець. Атрымлівайце тры пакеты. Не ж, усё роўна кнігу скаргаў патрабуе. «Вы мяне абразілі! Я, ведаеце, кім працую?» Падала кнігу скаргаў. Не маю права не падаць. Толькі вась каб і для нас хто кніжку прыдумай — на пакупнікоў пісаць. Няма такой. А раз няма, то пакупнік заўсёды можа цябе абразіць, выставіць дурнем перад дзямі, знаёмымі, кім заўгодна назваць-абзаваць. А каму мне пакардзіцца? Калі толькі вась вам, суседзіям.

Галіна Архіпаўна расказвае новую гісторыю...

Луг пад Веццю. Непадальк Дняпро. Цудоўныя мясціны. Едуць і едуць на выхадныя дні людзі. Больш за ўсё — з Магілёва. Ловяць рыбу, гуляюць у валебол, футбол, бадмінтон. А дзед Сямён скардзіцца мне:

— Ну, і што яны робяць, неслухі? Утопчуць жа траву!

Ён не вартаўнік, не, ён — селянін, вясковец, і яму баліць, калі дзе не так з зямлёй. Папракае: — Адабраць бы ў іх легкавушкі, калі дарогі не бачаць!

Глядзім на луг, спачуваем лугу. Наўсцяж — сляды. Калі б толькі ад нагі чалавека. Ад легкавушак! Сляды глыбокія — каляіны, трава ўперамешку з зямлёю, гіне. Налічваем каля дзясці такіх слядоў, не ходзячы далёка. А калі ўвесь луг абысці? А калі ўсе лугі?

ГЭТЫЯ дамы ў Мінску аддзяляюць усяго некалькі квартаў. Адзін, што на рагу вуліц Леніна і К. Маркса, называўся ў тым далёкім трыццаці сёмым 2-ім Домам Саветаў. Другі, адкуль я выйшла з цяжарам душэўнага болю за пакуты чалавечыя, стаіць на беразе Свіслачы па вуліцы Янкі Купалы. Якая паміж імі сувязь? Самая непасрэдная — з дамамі гэтымі звязаны лёс адной сям'і. Сям'і, якая спазнала спаўна каварства і жорсткасць сістэмы сталінскага «казарменнага сацыялізму», якая зведала ўсю горч жыхлівых беззаконняў у час рэпрэсій. Лёс сям'і Галадзеў...

Наша гутарка з Валянцінай Мікалаеўнай Беляковай працягвалася амаль сем гадзін. Калі скончылася апошняя магнітафонная касета, стала някавата, бо кожнае слова ўспамінаў, якое гучала з уснаў маёй субяседніцы, хацелася занатаваць з дакументальнай дакладнасцю.

І вось цяпер, ведучы расшыфраваную запісаў, зноў чую я напружана-прыцішаны голас:

— Справа ў тым, што я доўгі час была адарваная ад Беларусі. Амаль сорак гадоў... Маці ў той страшны год, калі ад рук энквэдзістаў загінуў бацька, саслалі ў Казахстан, а мяне як дачку ворага народа выслалі ў Яраслаўль з «белым білетам» — без права выезду адтуль. Я тады і пашпарта нават не мела. Мне толькі-толькі споўнілася шаснаццаць.

Разумею: нялёгка Валянціне Мікалаеўне зноў пражываць у памяці часіны пакут, і ўсё ж прашу яе як мага падрабязней раскажаць пра тыя падзеі.

— Памятаю. Вучылася я ў васьмым класе 2-й беларускай сярэдняй школы, якая толькі была пабудавана каля Дома піанераў. Перайшла туды з 20-й, што знаходзілася на Ляхаўцы (дарэчы, таксама навучанне ў ёй вялося на беларускай мове). Перайшла, бо новая школа знаходзілася бліжэй да другога Дома Саветаў, дзе мы жылі ў той час. Правучылася ў ёй толькі год. Менавіта тады, калі пачала здаваць экзамены за васьмы клас, і сталі развівацца ўсе гэтыя па-

цяпер падтрымліваю сувязь, гаворыць: напішы ўспаміны пра бацьку, бо ты яго бачыла часцей і ведаеш лепш за мяне... Словам, суд над ваеннымі мой тата вельмі востра перажываў, ды і я, даведаўшыся пра ўсё гэта, страшэнна разгубілася. Але думаць, што падзеі тыя нейкім чынам адаб'юцца на бацьку, — у галаву нават такое не ішло... Памятаю, гэта было ў сярэдзіне чэрвеня 1937 года, бацька, маці і мой маленькі брат сабраліся ехаць у Маскву. Мне потым расказвала мама, што бацька, над якім пачалі згущацца хмары, вырашыў звярнуцца да Сталіна, каб праясніць сваё становішча, даведацца пра лёс Беларусі, кі-

ён ні ў чым не вінаваты! — яна кінулася да Бермана. Але Берман паказаў ёй ордэр на арышт за нумарам восем. Так, гэта ў памяці мамы адбылася на ўсё жыццё. Пра тое, што быў прад'яўлены толькі восьмы ордэр, — рэпрэсіўная машына толькі набірала разгон — яна гаварыла не адной мне, але і засведчыла ў сваіх запісках, якія захоўваюцца ў Інстытуце гісторыі партыі пры ЦК КП Беларусі...

— Значыць, апошняя гаворка ў Крамлі на законах, дакладней, беззаконнях, якія панавалі там у той час, павінна скончыцца для Мікалая Мацвеевіча Галадзеда трагедыяй... Расправіцца з чалаве-

значаную для абследавання ўрачамі хворых, прыёму розных працэдур, і таму, натуральна, шумнае, нязручнае для жыцця, і ўжо ніякім чынам неспрыяльнае для адпачынку і выздараўлення Дзмітрыя Ільіча, які да гэтага правёў у бальніцы некалькі месяцаў. Хваляванне і абурэнне ахапіла Мікалая Мацвеевіча, і ён адразу пайшоў да загадчыка дамамі, каб высветліць прычыну такога недарэчнага рашэння. Загадчык сказаў, што ёсць тэлеграма з Масквы, якая прадпісвала некага пасяліць на тую дачу. М. М. заявіў катэгарычны пратэст супраць перасялення сям'і Ульянавых у горшыя ўмовы і вырашыў неадкладна

РСФСР, г. зн. з-за адсутнасці саставу злачынства, і ён пасмяротна рэабілітаваны». Яшчэ факт. Есць сведчанні чалавека, які бачыў бацьку ў апошнія яго хвіліны. У Мінску жыў вядомы ўрач-хірург Майсей Н. Вумавіч Шапіра. Ён расказаў маёй маці, што ў адну з начэй пад'ехаў да дома, дзе жыла яго сям'я, «чорны воран». Шапіра вырашыў, што прыехалі яго арыштоўваць. І сапраўды, яго павезлі ў турму НКУС. У кабінце следчага ён убачыў тапчан, на якім ляжаў бацька — урач добра ведаў яго ў твар, Шапіра кінуўся адразу, каб дапамагчы яму, бо тата цяжка дыхаў. Аднак яго спыніў вокрык: «Не падыходзіць!». Бацька памёр на вачах хірурга. Ад Шапіры патрабавалі, каб ён толькі зафіксаваў смерць... Пасля таго выпадку Шапіра катэгарычна адмаўляў версію, што бацька выкінуўся з акна, бо на касцюме Мікалая Мацвеевіча, як сцвярджае сведка, не было ні крыві, ні бруду. Гэтыя ўспаміны таксама захоўваюцца ў фондах Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ.

— Валянціна Мікалаеўна, ну а маці, вы самі? Ведаю, што прайшлі праз усе пякельныя пакуты...

— Не верыцца, што такое можна было перажыць, — ціха адказвае яна. — 17 чэрвеня ноччу ўварваліся ў нашу мінскую кватэру з вобыскам. Сярод тых, хто абшукваў, былі знаёмыя твары. Усіх я, вядома, не помню, але памятаю — Далгіх такі быў. Ён таксама прыйшоў, праўда, цяпер ужо не як знаёмы нашай сям'і, а зусім у іншай якасці. Пачалі раскідваць усе рэчы, кнігі, забіраць фотаздымкі, штосьці рваць. Аднак нічога кампраметуючага знайшлі, вядома, не магі... Цётка мая ў страху ад усяго гэтага раницай пасадзіла мяне ў цягнік на Маскву, а сама кінулася ў Гомель да сваёй сям'і. І яе ні ў чым нельга абвінаваціць... Ужо ў Маскве другая мама сёстры ўзяла да сябе майго братачка. Што было далей? Маці вярнулася ў Мінск, каб забраць на кватэры якія-небудзь рэчы, бо мы засталіся без сродкаў на існаванне. Праз паўгадзіны, як яна пераступіла парог кватэры, яе арыштавалі. Бацькі да таго часу ўжо не было ў жывых. Чатыры месяцы маму трымалі ў адзіночцы, дзе яна была ў вельмі няжкім стане, бо здароўе ў яе заўсёды было кепскае. Потым два месяцы — у агульнай камеры, але тут ужо, як гавораць, «на міру і смерці красна». Потым — лагер, куды выслалі таксама вялікую групу жонак беларускіх наркомаў. Вельмі падтрымала маму жонка намесніка Наркома замежных спраў СССР Мікалая Мікалаевіча Крэсцінскага, якая гаварыла: «Вера Сцяпананаўна, вазьміце сябе ў рукі, трэба жыць, бо не можа быць, каб гэта ўсё так засталася. Мы з мужа прайшлі царскія турмы, цяпер вось свае пасадзілі, але без сілы духу, без веры ў справядлівасць вытрымаць нельга». Ведаеце, чаму мне такі блізкі кінафільм «Пакаяненне»? У лагеры было вельмі многа рэпрэсіраваных грузінак — жонак дзяржаўных і палітычных дзеячў рэспублікі. Дык вось, яны дапамагалі астатнім згущаным малаком, якое ім дасылалі з Грузіі цэлымі скрынкамі іх родзічы. Да таго ж у пасылках былі і кнігі. Гэта вельмі падтрымлівала маму і іншых зняволеных, якіх выратавала ўзаемадапамога. Зняволенне мамы доўжылася з 28 чэрвеня 1937 года па 28 чэрвеня 1945 года. А потым яшчэ цэлы год так званая вольная пасяленя: работа на фабрыцы пад наглядом у той жа мясцовасці...

— Валянціна Мікалаеўна, вы ні ў чым не вінаватыя, сталі ахвярай «культуры асобы» фактычна ў дзіцячым узросце. Аднак здолелі прайсці праз выпрабаванні дастойна, не страчваючы сябе на помсту, не давер да людзей. Так, можна

«ПРАЎДУ ПРАДСТАЯЦЬ ЗДОЛЕЮ...»

«...Праз дзве-тры гадзіны пазванілі ў дзверы. Прышоў Берман і яшчэ адзін чалавек. Бермана ў нашай сям'і добра ведалі, бо да пераезду ў Маскву ён працаваў некалькі гадоў у Беларусі, і бацька падтрымліваў з ім асабістыя кантакты. Мама пайшла на кухню ставіць чайнік, каб пачаставаць гасцей чаем.

Калі вярталася адтуль, убачыла, што тату абшукваюць...»

З расказу дачкі былога Старшыні Савета Народных камісараў БССР М. М. Галадзеда, заслужанай настаўніцы РСФСР В. М. Беляковай.

раўніцтва якой пачалі падвргаць рэпрэсіям. Я ж засталася ў Мінску — трэба было дазваць экзамены. Маці выклікала з Гомеля сваю сястру, каб не пакідаць мяне адну. Бацькі мае звычайна спыняліся ў доме на набярэжнай — па вуліцы Серафімовіча, 2, дзе кіруючым работнікам з рэспублікі выдзелілі гасцінічнага тыпу кватэры з казеннай мэбляй. Як толькі прыехалі ў Маскву,

кам прыцыповым, бескампрамісным, з бальшавіком-ленінам, якім быў ваш бацька, а значыць і з праціўнікамі беззаконня — па ўсім відаць — «лагічная кропка», якую паставіў пасля той гутаркі Сталін...

— Думаю, што так, — згаджаецца Валянціна Мікалаеўна. — Відаць, Сталін «прашчупваў» бацьку, высвятляў, чым ён жыве, што ў яго на душы. А калі канчаткова ўпэўніўся, што бацька — чалавек цвёрды ў сваіх пазіцыях, што інтарэсы праўды ў яго крывы і на кампрамісы з сумленнем ён не пойдзе, паставіў на яго лёсе тую самую крываваую кропку... Калі бацьку, ужо арыштаванага, выводзілі з маскоўскай кватэры, ён стрымана сказаў маці: «Вярнуцца, не хвалойцеся, гэта непаразуменне. Што б там ні здарылася, я праўду адстаяць здолею. Беражы дзяцей». Гэта былі яго апошнія словы...

Мая субяседніца напружана замаўчала, потым дадала, працігваючы мне папку з лісткамі паперы:

— Вось, пачытайце, калі ласка, што пісала пра характар бацькі мая маці Вера Сцяпананаўна ў сваіх успамінах.

Жонка Галадзеда пакінула такія, у прыватнасці, радкі: «Мікалай Мацвеевіч быў вельмі прынцыповым, праўдзівым чалавекам, часам нават рэзкім, што, вядома, не заўсёды ўсім падабалася. Летам 1935 года ён атрымаў магчымасць адпачыць і разам з сям'ёй паехаў у Сочы. Пасялілі нас на адной з дач УЦВК. Мы былі шчаслівыя, што на гэту ж дачу прыехала адпачываць і ляхыцца сям'я У. І. Леніна: брат Дзмітрый Ільіч, сястра Марыя Ільінічна Ульянава. Дзмітрый Ільіч прыехаў пасля ампутацыі нагі, адчуваў сябе кепска, і наведваў яго штодзённа заходзіў іх стары сябра — прафесар Вейсброд, з якім, такім чынам, і мы пазнаёміліся. Адноўчы прафесар прыйшоў вельмі ўсхваляваны і, адвёўшы М. М. убок, доўга гаварыў з ім. Як высветлілася сям'і Ульянавых прапанавалі пераехаць у так званую медчасць, лячэбную ўстанову, пры-

Мікалай Мацвеевіч і Вера Сцяпананаўна Галадзеда з дзецьмі — Валянцінай і Леанідам. 1934 г.

дзеі, пачалося ганенне на бацьку. Першы ўдар для яго — суд над ваеннымі, з якімі ён вельмі сябраваў. Яго асабістым другам быў маршал Ягораў — начальнік Генеральнага штаба, які пэўны час узначальваў ваенную акругу ў Беларусі. Сябраваў ён з сакратаром ЦК КП(б)Б Янам Барысавічам Гамарнікам, які жыў у нашым доме таксама, пакуль яго не перавялі ў Маскву начальнікам Палітупраўлення Чырвонай Арміі. Асабліва ў блізкіх адносінах ён быў з Убарэвічам. Сям'я Убарэвічаў жыла ў Маскве, а Іераніму Пятровічу як камандуючаму войскамі БВА пастаянна даводзілася быць, як кажуць, на колах. Прыязджаў то на пасяджэнні ЦВКА, то на бюро ЦК Беларусі, членам якіх з'яўляўся. Ён вельмі часта заходзіў да нас — нават проста паабедкаць, бо сталавацца тады асабліва не было дзе. Дачка Убарэвіча Уладзіміра, з якой я і

вытрымаць голад, холад. Але што дапамагло вам выстаяць і стаць асобай, маючы такую страшную ў 30—50-я гады «візітную» картку, дзе было пазначана: «дзячка ворага народа»?

— Людзі. Дапамаглі людзі, нягледзячы на страх, які панаваў паўсюль. Менавіта Яраслаў, горад маёй высылкі, дзе лёс працаваў супраць мяне, стаў месцам майго станаўлення. Памятаю, як дамагалася права на паступленне ў інстытут, як пісала пісьмы Сталіну, спасылаючыся на яго ўласнае выказванне, маўляў, дзеці за бацькоў адказнасці не нясуць. Не ведаю, што тады мне дапамагло, але я паступіла. І скончыла педінстытут з чырвоным дыпломам. Дапамагла памяць пра бацьку...

Раскажу адзін эпізод з нашага, тады яшчэ шчаслівага сямейнага жыцця. Мяне рэкамендавалі, як актыўную піянерважату, для ўступлення ў камсамол. Прыбегла дадому, пахвалілася. Бацька паклікаў мяне ў свой кабінет і вельмі ўважліва пачаў задаваць мне пытанні па Статуту. Спытаў і пра тое, якой я бачу сваю будучыню, калі вырашыла стаць камсамолкай. Сказаў, што праз некалькі гадоў я павінна падумаць пра ўступленне ў рады партыі бальшавікоў і працягваць яго справу камуніста. Потым папрасіў анкету, узяў свой партбилет, удакладніў: па Статуте як камуніст я маю права даць тэбе рэкамендацыю (а раптам гэтая рэкамендацыя захавалася дзе-небудзь у архівах?) і паставіў нумар партыйнага білета. Так ён выпраўляў мяне ў жыццё...

У Яраслаўлі я сустрэла і свайго будучага мужа — Фёдора Іванавіча, чалавека, які прайшоў Вялікую Айчынную вайну. У нас нарадзілася дачка Вера... Аднак кляймо адміністрацыйнай высылкі не давала жыць і ў 50-м годзе. Пачаліся новыя высылкі з горада ў Казахстан, Кустанайскую вобласць. Я была ў адцаі. У мяне трохгадовая дачка, мама вярнулася з лагера і прапісалася ў нас — няўжо зноў гады разлуку? Гэты час быў найбольш складаны ў маім жыцці: надзеі ўсе страчаны, бо прайшло чатыры гады пасля вайны і зноў тое ж самае. Пашпарт у мяне ўжо забралі, далі тры дні тэрмін на выезд. І вось тут паднялася за мяне грамадская Яраслаўля. Сакратар абкома мне сказала тады: вядома, мы над «шэрым домам» не начальнікі, але паспрабуем штосьці зрабіць. Напісалі стосы водгукі, характарыстык, дзе людзі паставілі нумары сваіх партыйных білетаў, і мой муж паехаў на прыём у ЦК КПСС. Раптам атрымліваю павестку з УДБ Яраслаўля, месца добра знаёмага. Прышла, а мне... уручаюць мой пашпарт! Паступіла распараджэнне з Масквы пакінуць мяне ў горадзе. Словам, людзі добрыя і сумленныя паклапаціліся, бо разумелі ўсю недарэчнасць становішча.

— Ну а Беларусь, ваша радзіма... Калі вы зноў вярнуліся сюды?

— Прайшла рэабілітацыя. Мама вырашыла паехаць у Мінск. Падарала ў Савет Міністраў, а ёй там — хто такі Галадзеда? Мы, маўляў, не ведаем. Ён што, партызан? Вядома, матулі жыць бы тады розумам, а яна—эмоцыямі. Павярнулася ў рэспубліку да цешчы Броўкі, з якой разам у лагера адбывала тэрмін: трэба ж з кім-небудзь пагаварыць, параіцца, ды і спыніцца пераначаваць (а Броўкі жылі якраз у тым жа самым доме, дзе да падзей трыццаць сёмага года жылі і мы). Але далей парога яе не пусцілі, хоць і тата, і мама былі ўжо рэабілітаваныя. Такі страх панаваў у душах людзей. Прытуліла яе ў сябе жонка Цішкі Гартнага — Надзея Сцяпанавна Жылуновіч... Мама вярнулася ў Яраслаўль уся распухшая ад слёз. Ну а потым, у 1969 годзе, дзякуючы Пятру Міронавічу Машэраву і тагачаснаму Старшні Савета Міністраў БССР

Ціхану Якаўлевічу Кісялёву, мама разам з Верай, маёй дачкой, якая паступіла ў Бельдзяржкансерваторыю і жыла тут у інтэрнаце, пераехала васьм у гэты дом па вуліцы Янкі Купалы. Маё ж вяртанне ў Мінск адбылося пазней. У 1974 годзе памёр муж, у Яраслаўлі ў мяне нікога не засталася. А праз паўгода я страціла маці...

Я ж падумала: нельга не схіліць галавы перад памяццю такіх жанчын, як жонка Галадзеда. Вера Сцяпанавна пасля рэабілітацыі дамагалася права вярнуцца ў Беларусь не толькі для таго, каб быць пахаванай у роднай старонцы. Мэта была іншая: у што б там ні стала захаваць імя Галадзеда, пакінуць для гісторыі прозвішча, якое ён насіў (і якое хацелі вынішчыць назаўсёды з памяці людской), хоць бы такім чынам — на сваім надмагільным помніку. Бо лёс распарадзіўся так, што сын Галадзедаў, якому было ў 37-м толькі пяць гадоў, носіць цяпер прозвішча тых, хто яго ўсынавіў, а тым самым — выратаваў ад «спецыялізаванага» дзіцячага дома, куды трапілі дзеці «ворагаў народа». Галінка роду Мікалая Галадзеда на гэтым абломвалася, імя яго магло быць аддадзена забыццю назаўсёды. Назаўсёды, каб не час абнаўлення...

І таму наш грамадзянскі абавязак узяць на вяршыню Памяці справы выдатнага чалавека, бальшавіка-ленінца, які на рэвалюцыйным пасту старшыні Саўнаркома Беларусі рабіў усё, каб народ рэспублікі зведаў лепшае жыццё, каб быў адметны сваёй культурнай спадчынай, каб тыя, хто атрымаў магчымасць «людзкім звацца», разам з ім, Галадзедам, набліжалі святло дня заўтрашняга. Ён, сын «голых дзядоў» — так здэкліва называў пан род Галадзедаў — да апошняй хвіліны адстойваў ленінскія ідэалы, ідэалы сумленных людзей свайго часу.

І ён здолеў адстаяць праўду!

Л. КРУШЫНСКАЯ.

Калі напісаліся гэтыя радкі, зайшла да Валянціны Мікалаеўны, каб «завізіраваць» іх. Яна расхвалывалася, маўляў, чаму так многа пра яе, навошта? Я ж лічу інакш: сёння мы павінны пісаць сваю праўдзівую гісторыю. І ўспаміны кожнага, хто прайшоў праз пекла сталінскіх незаконняў, трэба занатоўваць як мага паўней. Каб гэты летапіс быў перасцярогай, каб не паўтарылася ніколі трагедыя, тых, хто ляжыць сёння ў Курапатах і многіх іншых мясцінах, пра якія мы пакуль не ведаем. І не толькі таму, шаноўная Валянціна Мікалаеўна, дастойны вы таго, каб людзі ведалі пра ваш лёс. Вы, камуніст з трыццацігадовым стажам, чатыры дзесяцігоддзі вучылі тых, хто сёння ажыццяўляе ў краіне перабудову, вучылі самааддана. Ці ж гэта не важкі ўклад у справу людзей, чыімі іменамі сёння названы вуліцы і плошчы? Адна з іх — імя Галадзеда... Ведаю з вашых слоў, як балюча бывае вам, калі прыходзіце на гэтую вуліцу, каб ускласці кветкі на самаробную палічку, прымацаваную да непрыгляднай мемарыяльнай дошкі без барэльфа. Прыносіце кветкі сюды, бо магілы бацькі няма. Як няма, дарэчы, у сталіцы рэспублікі помніка гэтаму мужнаму чалавеку, выдатнаму партызану і дзяржаўнаму дзеячу. Як няма і мемарыяльнай дошкі на доме, дзе ён жыў столькі гадоў...

Аднак сёння — час рэвалюцыйнага абнаўлення. Абнаўлення свядомасці нашай. І трэба спадзявацца, што бабачыць свет другое, дапоўненае выданне кнігі пісьменніка У. Якутава пра жыццё і дзейнасць Галадзеда, якое не па волі аўтара ў першым варыянце заканчвалася ў 1935 годзе. Трэба спадзявацца, што раец скульптара ўвасобіць у помніку горды профіль Мікалая Галадзеда.

Л. К.

ПОШУКІ, ЗНАХОДКІ

Рукою Коласа

Яшчэ зусім нядаўна дароўныя надпісы на кнігах і фотаздымках прыцягвалі ўвагу амаль што адных толькі калекцыянераў. Зараз цікавасць да іх усё больш і больш працягваюць вучоныя-літаратуразнаўцы.

Тым не менш дароўныя аўтографы Якуба Коласа да сёння чакаюць сваіх даследчынаў. Гэта паведамленне з'яўляецца першай спробай пракаменціраваць інскрыпты песняра на кнігах і абмяжоўваецца тымі кнігамі, якія захоўваюцца ў фондах Літаратурнага музея Якуба Коласа.

Колькасць іх невялікая — каля 60. Безумоўна, гэта вельмі нязначная частка існуючых.

Дароўныя надпісы зроблены ў розныя гады і ў сваёй большасці датычацца родных Якуба Коласа, яго знаёмых і сяброў. Напісаны прыгожымі, выразным почыркам, заўсёды дакладна датаваныя, яны з'яўляюцца каштоўным матэрыялам для вывучэння біяграфіі пісьменніка, яго творчых, сяброўскіх сувязей.

Пяць кніжак з фондавай калекцыі належалі малодшай сястры паэта Алене Міхайлаўне Лойка.

Алена Міхайлаўна ўспамінала: «У 1913 годзе я выйшла замуж за Лойку Міхаіла Іванавіча (родом з Мікалаеўшчыны). Ён адслужыў армію, жылося бедна, не было куды падзецца. Дык мы ўзялі і паехалі ў Данбас, у Горлаўку. Там жыла старэйшая мая сястра Міхаіла... А калі брат у 1921 годзе пераехаў з Куршчыны ў Мінск, я вырашыла з'ездзіць да яго...»

...У 1926 годзе Марыя Дзімітрыеўна запрасіла на Коласаў юбілей...

Была яшчэ два разы ў Коласа да вайны ў 1939 і 1940 гадах... Але Даніла Канстанцінавіч Міцкевіч сведчыць, што Алена Міхайлаўна гасціла часцей. Да гэтага часу і адносіцца падараваныя Коласам кнігі.

Відаць, таму, што надпісы адрасаваны вельмі блізкаму чалавеку, яны простыя і лакальныя, але ў іх адчуваецца цяплыня і пяшчота: «Дарагой сястрыцы Лене на добрую па-

ў Мікалаеўшчыне не прысутнічаў, тым не менш быў асуджаны разам з Коласам. Тры гады прасядзелі яны ў адной камеры, дзлілі ўсе цяжкія турмагі жыцця. У 20-я гады перапісаліся. «Выдатным рэвалюцыйнерам» назваў яго Якуб Колас у артыкуле «Васемнаццацігадавіна» (1924 г.), прысвечаным першаму рэвалюцыйнаму выступленню настаўніцтва на Беларусі. У тым жа 1924 годзе Якуб Колас наведвае свайго сябра ў Растове-на-Доне, калі вяртаецца дамоў з Кіславодска. А праз год дорыць яму кнігу «Першыя крокі». «Дарагому другу Якаву Сямёнавічу Бязмену на памяць ад Якуба Коласа, 12.01.25 г. г. Мінск».

Якаў Сямёнавіч Бязмен паслужыў прататыпам вобраза Тургаў у трылогіі «На ростанях».

Аляксандр Антонавіч Сянкевіч (1884—1934) — прататып другога героя трылогіі Алясея Садовіча. Зямляк і сябар Якуба Коласа, адзін з арганізатараў настаўніцкага з'езда, яго старшыня. У дваццатыя гады, пасля вяртання ў Мінск, Якуб Колас падтрымліваў з сям'ёй Сянкевіча сяброўскія адносіны, вельмі любіў яго сынаў Антона і Георгія (Тосіка і Жоржыка), якіх пяшчотна называў Тосікамі. «У доме ніхто не жыве — пісаў Колас жонцы Марыі Дзімітрыеўне са Слуцка 12 ліпеня 1923 г., — толькі я ды Бас (мянушка А. А. Сянкевіча), ды Тосікі...».

У 1925 г. Якуб Колас дорыць сынам А. А. Сянкевіча дзве кнігі, якія толькі што выйшлі з друку. «Крок за крокам» — «Жоржыку Сянкевічу ад Якуба Коласа, 13.IV.25 г.». А праз два месяцы зборнік «На рубяжы» — «Тосіку і Жоржыку Сянкевічам ад Якуба Коласа, Мінск, 16.VI.25 г.». На кнігах эсклібрыс братаў Сянкевічаў — хлопчык на гімнастычным кані.

Яшчэ адзін аўтограф — сведчанне ўважлівых адносін Якуба Коласа да дзяцей. У 1947 годзе ён надпісвае і пасылае на Харкаўшчыну ў невялікі гарадок Залачоў паэму «Рыбанова хата» дзесяцігадоваму хлопчыку Толю

Во время войны все, что я имел, в том числе и личная библиотека, уничтожены фашистскими захватчиками.

После войны я неоднократно делал попытки приобрести полное собрание Ваших произведений на родном белорусском языке, но все мои попытки остались безрезультатными.

Вынужден обратиться к Вам с просьбой оказать помощь хотя бы советом, где и каким порядком можно их приобрести?

Прошу прощения за беспорядочность и желаю Вам, не ради формы приличия, а от всего сердца наилучшего здоровья и счастья.

Уважающий Вас капитан

«Дорогой Фёдор Михайлович, — пишу у адназ Якуб Колас, — получил Ваше письмо. Уж и не знаю, какой дать Вам совет, как приобрести нужные Вам книги. Конечно, достать кое-что можно, но для этого надо или приехать в Минск или поручить кому. У меня далеко не все мои книги имеются даже в единственном экземпляре. Пока что посылаю Вам свою книгу, напечатанную к тридцатилетию БССР.

Напишите, какие книги Вы хотели бы иметь. У меня есть единственный экземпляр «Новой земли» и «Симона-музыки», их посылать Вам не могу. Всего лучшего. За добрую память спасибо».

«Вершы і паэмы» — гэтую кнігу амаль сорак гадоў таму назад трымаў у руках народны паэт. 16 студзеня 1949 г. ім зроблены надпіс: «Федору Михайловичу Лопатину на памяць».

У 1972 годзе кніга вярнулася ў Коласаў дом. Да кнігі прыклеены некралог, які быў надрукаваны ў газеце «Пионерская правда» ад 17.08.56 г. Радні «писатель» был человеком благодарным, скромным, очень внимательным и чутким к людям» падкрэслены і рукою Лапаціна напісана: «В этом я убежден лично».

У маі 1934 года трэцім выданнем выходзіць паэма «Новая зямля». 14 чэрвеня гэтага года Якуб Колас дорыць яе Васілю Карлавічу Шчарбанову: «Дарагому Васілю Карлавічу Шчарбанову. У вольнай часіны прачытайце». В. К. Шчарбанов, тагачасны віцэ-прэзідэнт Акадэміі навук БССР, па сведчанні Данілы Канстанцінавіча Міцкевіча, быў першым чалавекам, які расказаў пісьменніку гісторыю жыцця і барацьбы дзеда Талаша.

У кнігі незвычайны лёс. У час Вялікай Айчынай вайны яна была вывезена ў Германію. Віталь Іванавіч Яськоў у 1945 годзе выявіў яе ў адной з прыватных бібліятэк у пакінутым доме ў прадмесці Берліна і вярнуў на Радзіму.

У 1962 годзе В. І. Яськоў, у той час намеснік дырэктара Інстытута геалогіі, перадаў кнігу ў Літаратурны музей Якуба Коласа на захаванне.

За кожным інскрыптам стаіць не толькі блізка ці сімпатычны пісьменніку чалавек, але і цікавы фант біяграфіі Якуба Коласа.

У калекцыі кніг з дароўнымі надпісамі песняра сядоў адрасатаў ёсць пісьменнікі, партыйныя і грамадскія дзеячы, сваякі, дактары, у якіх ён лячыўся, былыя студэнты Белдзяржнікума. Работа па вывучэнні аўтографу працягваецца.

І. ШАРАХОУСКАЯ.

ЯКУБ КОЛАС

ЗБОР ТВОРАЎ

Том I

ВЕРШЫ
НАВЯДАННІ ВЕРШАМ
(1904—1917)

Міне Сцяпанавіч

Дароўныя надпісы

25.11.1947

12.XI.1957

мяць ад брата, Якуб Колас, 07.01.1928 г. Мінск», — чытаем мы на першым выданні аповесці «У глыбі Палесся». «На памяць сястры Алене ад Якуба Коласа, 14.02.40». Надпіс зроблены на першым томе твораў Коласа, выдадзеным у 1928 годзе.

20 сакавіка 1936 года Якуб Колас дорыць Алене Міхайлаўне дзве кнігі: «Выбраныя творы», том першы, і «Міхасёвы прыгоды» з аднолькавымі надпісамі: «Дарагой сястры Лене ад Я. Коласа».

У 1938 годзе ў перакладзе на рускую мову выходзіць п'еса «Вайна вайне». Адзін з экзэмпляў пісьменнік надпісвае сястры і яе мужу: «Дорогим Лене и Михаилу Лойко. Минск, 25.03.38 г.».

З асаблівым хваляваннем бяруць у рукі кнігі, надпісаныя Якубам Коласам сябрам і папчэнікам па рэвалюцыйнай маладосці. Адна з іх — падарунак Якаву Сямёнавічу Бязмену. Ён паходзіць з сялян Карэліцкай воласці Навагрудскага павета. Скончыўшы ў 1903 годзе Навагрудскія настаўніцкія курсы, настаўнічаў у Тумловічах на Барысаўшчыне. Меў значны уплыў на рэвалюцыйнае настаўніцтва Мінскай губерні, выступаў за яго аб'яднанне. На настаўніцкім з'ездзе

Качалоўскаму. Да партрэта, які змешчаны ў гэтай кнізе, прыклеены кавалек паперы і рукою Я. Коласа напісаны яго хатні адрас: «Мінск, ул. Пушкіна, 56, Якубу Коласу». (Дом Коласа ў той час быў па вул. Пушкіна). На кнізе надпіс: «Толіу Качалоўскаму на памяць. Якуб Колас 21.XI.1949 г.»

«Эта было в 1949 году, — прыгадвае А. Я. Качалоўскі (1939 г. н.), — я по радио услышал небольшой отрывок из поэмы Якуба Коласа «Рыбанова хата», я начал искать эту книгу, но нигде не смог найти, в календаре я увидел день рождения писателя и послал ему поздравление, на которое не замедля получил ответ и книгу «Рыбанова хата».

У пачатку 1949 г. Якуб Колас атрымаў ліст з Азербайджана: «Уважаемый Константин Михайлович! С детства я привык к Вашим произведениям (особенно стихотворениям), многие из них остались в моей памяти и наверно сохранятся до самой кончины — «Батрачка», «Краски», «Дзядзька в Вильню» из поэмы «Новая земля» и целый ряд других. Мною были приобретены все Ваши произведения, которые почти неразлучно были со мною и в свободное время неоднократно я перечитывал их.

ЯКУБ КОЛАС
Народны паэт Беларусі.

АДПОМСЦІМ

Вашою
Сестры Михайловны
Лопатинской на память
от Лопатинского
21.11.1942. Стаханов.

Выданне газет «Советская Беларусь»
1942 г.

У гісторыі беларускай лексікаграфіі 1870 год займае асаблівае месца. У гэтым годзе друкарня імператарскай Акадэміі навук на Васільеўскім востраве ў Санкт-Пецярбурзе быў выдадзены «Словарь белорусскаго наречья». І. Насовіча. Слоўнік, у якім сабраны і растлумачаны звыш 30 тысяч слоў жывой беларускай мовы, з'явіўся вяршыняй збіральніцкай і навуковай дзейнасці І. Насовіча. Ён быў першым грунтоўным

веснасці Акадэміі навук сваё першае даследаванне, у якое ўвайшлі «Опыт краткого филологического наблюдения о белорусском наречии», «Собрание белорусских слов по алфавиту» і «Сборник белорусских пословиц (1000)». Праз два гады падборка беларускіх прыказак і прымавак, а таксама невялікі слоўнічак да іх (227 адзінак) былі апублікаваны. З гэтага часу і пачынаецца сталая філалагічная работа вучонага.

рактар беларускай мовы не было адзіства. Адно даследчыкі (М. Максімовіч, М. Надзеждзін) лічылі яе самастойнай славянскай мовай, другія (А. Сабалеўскі, І. Сразнеўскі) разглядалі беларускую мову як своеасаблівае «наречье» рускай або польскай мовы. Дарэчы, нават акадэмік Я. Ф. Карскі доўгі час пазбягаў тэрміна «беларуская мова». Тым не менш ігнараваць факт велізарнай колькасці помнікаў старажытнай бе-

Оставил свой Кривичский нос? (Предисловие).

Словарь:

Мой нос сорвалъ къ
какой-то цѣли
И спряталъ у своей
портфели
Членъ Академіи Зоил.*
Къ моея-же сжалъся кто-то
рожь
На носъ кривичскій не
похоже
Красивый носикъ приклеилъ.

Авторь:

Пусть такъ! Ты въ немъ
похожь на франта
Физиогномія-жь не та!
Кривичскій носъ былъ носъ
гиганта,
Породы всѣхъ славянъ
черта.
А тутъ не видно, съ кѣмъ
съродни ты!
Твои какъ будто черты
слиты
Съ физиогноміей чужой,
Влянье польское ничтожно
Тебѣ приписано здѣсь
ложно —
Вездѣ характеръ виденъ
твой.
Ив. Носович.
1870 г.

* И. И. Срезневский

У гэтым вершы-эпіграме выключна ўдала перададзены гней і абурэнне аўтара пазіцыяй выдаўцоў і аднаго з рэдактараў слоўніка — акадэміка І. Сразнеўскага, які са слоўніка беларускай мовы зрабіў нешта блізкае да слоўніка польскай мовы. Аднак І. Насовіч усё расставіў па сваіх месцах.

На вокладцы слоўніка наклеены экслібрис з сілуэтам чалавека за кнігай і надпісам «Библиотека С. Л. Дроздова». У розных месцах кнігі ёсць яшчэ пяць адбіткаў у выглядзе эліпса з такім жа надпісам. Як лічыць загадчыца аддзела рэдкай кнігі Л. Міцкевіч, гэты экзэмпляр разам з двума іншымі экзэмплярамі слоўніка бібліятэка атрымала яшчэ ў даваенны час. Іншыя кнігі з такім экслібрисам у фондзе бібліятэкі не знойдзены.

26 верасня (7 кастрычніка) г. г. будзе адзначацца 200-годдзе з дня нараджэння І. Насовіча. Няпростым было жыццё ў гэтага пацялянска спакойнага і трохі паўнаватага з выгляду чалавека. Але ў навуцы ён назаўсёды застаецца рашучым і непахісным вучоным, які да канца стаяў на сваім, верыў у лепшую долю роднага слова. Яго слоўнік беларускай мовы, як і прыгаданы тут верш-эпіграма на яго выхад з друку, выклікае ў нас пачуццё глыбокай пашаны перад навуковым подзвігам аднаго з лепшых сыноў Беларусі.

М. ПРЫГОДЗІЧ,
кандыдат
філалагічных навук,
дацэнт кафедры
беларускай мовы БДУ,
імя У. І. Леніна.

ПОЗІРК У МІНУЛАЕ

«Вездѣ характеръ виденъ твой..»

даследаваннем у галіне беларускай лексікаграфіі і стаў сапраўды значнальнай падзеяй у жыцці беларускага народа, з'явай выключнай важнасці, якая заклала асновы для глыбокага і ўсебаковага вывучэння беларускай мовы.

Іван Іванавіч Насовіч нарадзіўся ў 1788 годзе на Магілёўшчыне ў сям'і свяшчэнніка. Пасля заканчэння ў 1812 г. Магілёўскай духоўнай семінарыі ён на працягу 32 гадоў працаваў на розных пасадах у духоўных і дваранскіх вучылішчах, гімназіях Мінскай, Гродзенскай і Віленскай губерній. У 1844 годзе атрымаў адстаўку і пасяліўся ў Мсціславе. 56-гадовы настаўнік заняўся навуковай сістэматызацыяй і апрацоўкай матэрыялаў па беларускай мове, фальклору і этнаграфіі. З успамінаў яго сына Васіля Іванавіча перад намі паўстае вобраз незвычайна працавітага і апантанага даследчыка, які не шкадаваў ні сіл, ні сродкаў, ездзіў у розныя мясцовасці, каб толькі папоўніць свае запісы. Не маючы ні спецыяльнай філалагічнай адукацыі, ні вучоных ступеняў і званняў, ён тым не менш здолеў стварыць так многа, што і зараз не перастаеш здзіўляцца працавітасці гэтага чалавека.

Збіраць матэрыялы для тлумачальнага слоўніка беларускай мовы І. Насовіч пачаў адразу ж пасля выхаду ў адстаўку. Ужо ў 1850 годзе ён дасылае ў Аддзяленне рускай мовы і сла-

Слоўніку беларускай мовы папярэднічаў яшчэ і слоўнік старажытнай беларускай мовы — «Алфавитный указатель старинных белорусских слов, извлеченных из актов, относящихся к истории Западной России», якому ў 1865 годзе была прысуджана Увараўская прэмія Акадэміі навук. Гэтыя лексікаграфічныя работы дазволілі вучоному дасканала авалодаць майстэрствам лексікаграфа, дэпамагалі выпрацаваць найбольш важныя крытэрыі адбору і тлумачэння слоў.

З 1848 г. І. Насовіч не пераставаў хайдзіцца перад Акадэміяй навук, каб атрымаць афіцыйную згоду на складанне слоўніка жывой народнай мовы. Нарэшце ў 1861 годзе яму было прапанавана падаць слоўнік на конкурс. У 1863 годзе слоўнік быў канчаткова падрыхтаваны да друку і прадастаўлены на конкурс на атрыманне Дзямідаўскай прэміі. Слоўнік атрымаў высокую ацэнку ў вучоным свеце. Вядомы рускі славіст М. Шапіра, напрыклад, лічыў, што «ён можа служыць найлепшым упрыгожаннем рускай вучонай літаратуры». Аднак зайздросныя рэцэнзенты і нядробазычліва настроеныя члены камісій, нягледзячы на бездакорна выкананую работу, прысудзілі І. Насовічу толькі палавінную Дзямідаўскую прэмію (714 рублёў).

Яшчэ цяжэй прабівалася справа з друкаваннем слоўніка. Цэлых восем год праходзіла яго рэдагаванне. Па некалькі разоў мяняліся навуковыя рэдактары, па-рознаму глядзелі яны і на сам факт выдання гэтай капітальнай лексікаграфічнай працы. Справа ў тым, што ў XIX ст. у поглядах на ха-

ларускай пісьменнасці, самабытнага фальклору, першых паэтычных і празічных твораў беларускай мастацкай літаратуры ў другой палавіне XIX ст. было нельга. Сам І. Насовіч беларускую мову разглядаў як самастойную славянскую мову з уласцівымі ёй лексічнай сістэмай і граматычным ладам. Аднак рэцэнзенты і рэдактары слоўніка былі не пазіцыях царскага самадзяржаўя, якое не прызнавала за беларусамі права на самастойнасць, усяляк перашкаджала развіццю нацыянальных традыцый. Нарэшце ў 1870 годзе І. Насовіч атрымаў сваю самую вялікую працу.

Першае ж знаёмства са слоўнікам выклікала незадавальненне аўтара. Сваё абурэнне ён выказаў у форме паэтычнага дыялогу. Аўтограф гэтага верша-эпіграмы ў цяперашні час знаходзіцца ў адным з экзэмпляраў слоўніка, які захоўваецца ў аддзеле рэдкай кнігі бібліятэкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна. Тэкст напісаны на рускай мове чорным чарнілам згодна патрабаванням тагачаснай арфаграфіі. Уклеены ў слоўнік ліст некалькі пажайцеў ад часу, але чытаецца напісанае даволі лёгка:

Яка Бѣлорусскаго словаря по выходѣ изъ печати къ своему въ Мстиславль

Автору.

Словарь:

Здоровъ; панъ!

Авторь:

Ба! изъ Петербурга.

Чтожь это? Ты, братъ, сталь курносъ!

Не ужь-то ты въ рукахъ хирурга

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛИТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
AT 03412

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталіюстрацыі — 33-44-04, 32-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукаванымі на машыцы (праз два інтэрвалы). Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.

3 8 ПА 14 ЖНІУНЯ

8 жніўня, 19.20

«ЗАЧЫТАЙЦЕ МАЕ ПІСЬМО...»

Агляд крытычнай пошты за тыдзень.

8 жніўня, 19.50

«МУЗЫКА МАЕЯ РЭСПУБЛІКІ»

Канцэрт салістаў і камерна-інструментальнага ансамбля Беларускага тэлебачання і радыё.

У праграме — творы Чуркіна, Іванова, Кур'яна, Прохарава. Салісты: заслужаныя артысты рэспублікі Л. Бартневіч, Г. Радзько, артыстка Т. Плячынская.

Мастацкі кіраўнік — Я. Валасюк.

Вядучая — музычны каментаатар Э. Язерская.

9 жніўня, 21.50

«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма аб праблемах узаемаадносін прафесійнага і аматарскага мастацтва.

10 жніўня, 19.55

«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ...»

Вершы Я. Купалы чытае Ф. Варанецкі.

12 жніўня, 19.50

«ДЗВІНА»

Літаратурна-мастацкі часопіс. На яго старонках — расказ Р. Барадуліна пра У. Караткевіча ў сувязі з наданнем яго імя адной з вуліц Віцебска; самадзейны мастак І. Сазонаў разважае аб праблемах самадзейнага мастацтва; пра адносіны да архітэктурнай спадчыны гаворыць Ю. Якімовіч; успамінамі пра трагічны лёс беларускага паэта Т. Кляшторнага дзеліцца яго дачка Т. Кляшторная.

13 жніўня, 14.20

«ЖЫВОЕ ДРЭВА МУЗЫКІ»

Ф. Шапэн. 24 прэлюдыі для фартэпіяна.

Выканаўца — лаўрэат міжнароднага конкурсу Я. Магілёўскі.

Вядучая — музыказнаўца Л. Барадзіна.

13 жніўня, 16.55

«ЛИТАРАТУРА І СУЧАСНАСЦЬ»

У перадачы прымаюць удзел І. Чыгрынаў, У. Арлоў, Л. Карачаў.

Вядучы — А. Шабалін.

13 жніўня, 17.40

«ЖЫЦЦЯ ВІМЯРЭННІ»

Кампазітар А. Багатыроў. Да 75-годдзя з дня нараджэння.

Прагучаць фрагменты оперы «У пушчах Палесся», Першай і Другой сімфоній, канцэрта для віяланчэлі з аркестрам, араторыі «Бітва за Беларусь», кантата «Беларускім партызанам», беларускія песні і рамансы на вершы Шэкспіра і Багдановіча, п'еса для фартэпіяна «Роздум».

13 жніўня, 23.15

ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ.

Выступае вакальна-інструментальны ансамбль «Сіняя птушка».

14 жніўня, 15.15

ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ.

У. Браілоўскі, В. Анолава. «Дзявочая песня».

14 жніўня, 15.40

ЗАПРАШАЕ ЧАСОПІС «БЕЛАРУСЬ».

Вядучы — А. Шабалін.

14 жніўня, 17.25

«ЭКРАН: ПРАБЛЕМЫ, ГЕРОІ»

Сустрэча з лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі СССР кінарэжысёрам-мультипликаторам Ю. Нарштэйнам.

14 жніўня, 18.15

«КУРАПАТЫ. ЛІПЕНЬ 1988».

Рэпартаж.

14 жніўня, 18.35

СТАРАДАУНІЯ РУСКІЯ РАМАНСЫ

выконвае салістка Дзяржтэлерадыё БССР Т. Плячынская.

14 жніўня, 22.55

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма.

Наступны нумар «Літаратуры і мастацтва» выйдзе 19 жніўня.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксандр АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Аляксандр ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОЎ.